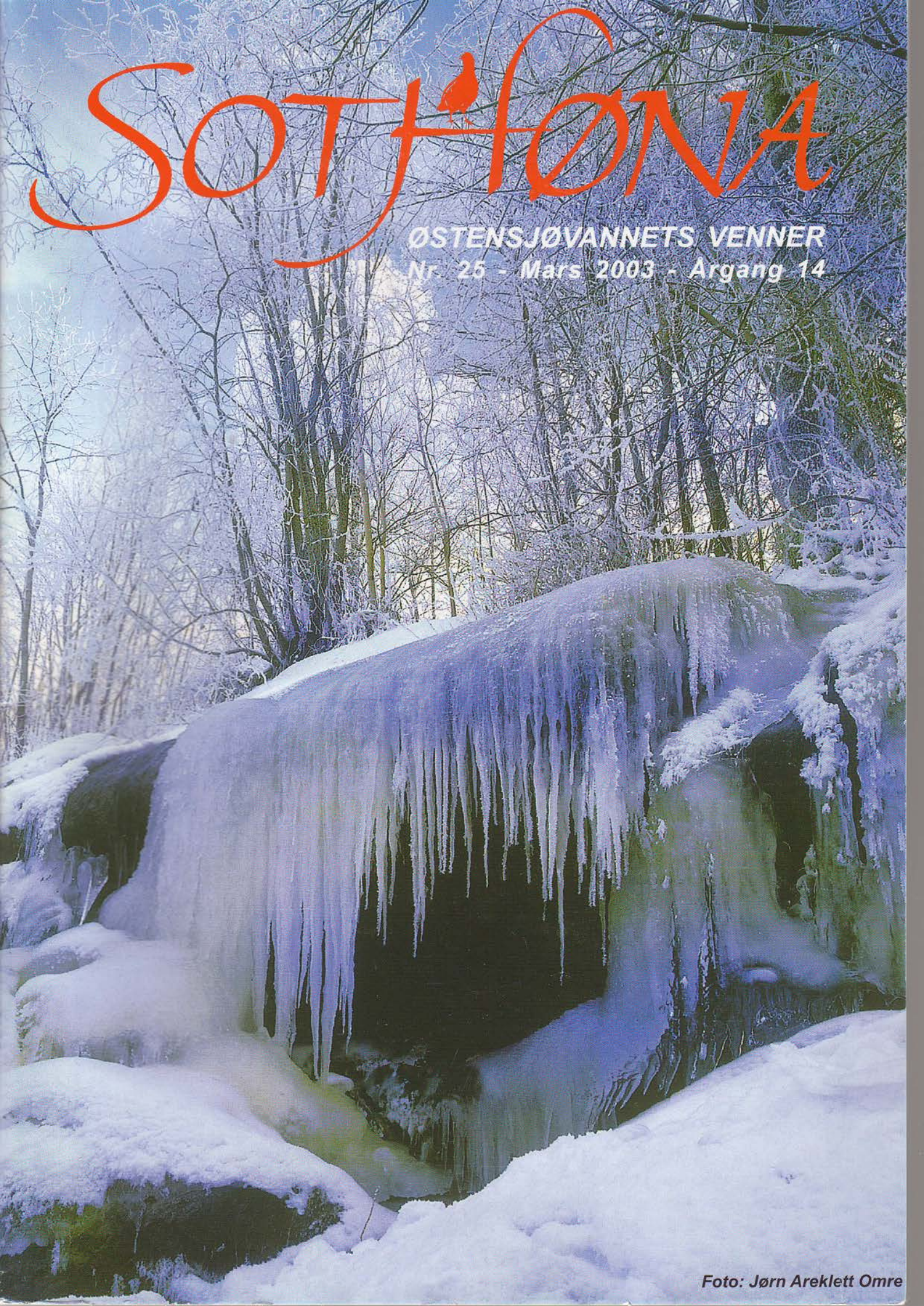

A photograph of a winter landscape. In the foreground, a waterfall is frozen, with long icicles hanging from the edge. The surrounding area is covered in snow. In the background, there are many bare trees, some of which are also covered in snow. The sky is a pale blue.

SOTHØNA

ØSTENSJØVANNETS VENNER

Nr. 25 - Mars 2003 - Årgang 14

SOTHØNA

Nr. 25 - Mars 2003. Årgang 14

Medlemsblad for

Østensjøvannets Venner

I denne utgaven kan du lese om:

Slå ring om Østensjøvannet	Side 3
FNs internasjonale år for ferskvann 2003	Side 4
Ny norsk skjermsoopp	Side 6
Oxygen i Østensjøvannet	Side 8
Kunstig øy – prøveboring	Side 9
Hvordan forurenses DU Østensjøvannet?	Side 10
Fiskesamfunn i Østensjøvannet	Side 12
Mitt Østensjøvann	Side 14
Isskjæring – faget som ikke er glemt	Side 16
Cathrines hjørne	Side 22
Minna Wetlesen: Husholdningsbog for unge husmødre	Side 24
Karnappmannen	Side 25
Sagstua ved Ljanselva innviet	Side 29
Artspresentasjon: Knoppsvane	Side 30
Planter ved Østensjøvannet	Side 31
Den store fiskeutvandringen	Side 32
Robert Collett (1842 – 1913)	Side 36
Karl 12s hule og Anna Colbjørnsdatter	Side 38
Den første bussrute: Kristiania – Østensjø	Side 44
Dagsommerfugler ved Østensjøvannet (se også side 56)	Side 46
Artsoversikt våren 2003	Side 50
Lokalhistoriske bilder frem i lyset	Side 51
Bokanmeldelse	Side 52
Fra det gamle album	Side 53
Velkommen til verdens vanndag	Side 55
Dagsommerfugler ved Østensjøvannet (se også side 46)	Side 56

Forurensning

Ved forurensning, oljeutslipp eller liknende,
kontakt vann og avløpsetatens telefonvakt
(hele døgnet): tlf.: 23 43 79 00

ØSTENSJØVANNETS VENNER

POSTBOKS 77 OPPSAL

0619 OSLO

Bankgirokonto: 7874.05.56761

Organisasjonsnr.: 983034446

E-post til redaksjonen og styret:

post@ostensjovannet.no

Hjemmesider:

www.ostensjovannet.no

Redaksjon

Leif-Dan Birkemoe (Redaktør)

Tlf.: 22 27 51 93

dbirkemo@online.no

Paul Fekjær

Tlf.: 22 64 58 13

Finn A. Gulbrandsen (Inkl. sponsorkontakt)

Tlf.: 22 27 28 10

Sats og layout

John H. Liberg

Grafisk

Oslo Aksidenstrykkeri

Trykk

Nordberg Trykk

Omslagsfoto "Bølerfossen":

Jørn Areklett Omre

Førstesidelogo: Anne Durban

Opplag: 3100 eks.

Foreningens styre

Leder: Amund Kveim

Tlf.: 22 27 43 86

Nestleder: Finn A. Gulbrandsen

Tlf.: 22 27 28 10

Sekretær: Tiril Andersen

Tlf.: 22 26 86 39

Kasserer: Leif-Dan Birkemoe

Tlf.: 22 27 51 93

Styremedlemmer:

Johan Mollatt

Eirik Wærner

Paul Fekjær

Varamedlemmer:

Hanne Blesvik

Trond Strømdahl

Odd Frode Ulbrandt

Solveig Olavsén

Medlemskontingent 2003

Hovedmedlem: kr. 100

Hustandsmedlem: kr. 10

Foreninger m.m.: kr. 400 +

Firmaer/bedrifter m.m.: kr. 800 +

Kontingenten betales til foreningens
bankgirokonto: 7874.05.56761

*Vi takker våre annonsører for støtte til
utgivelse av bladet.*

Slå ring om Østensjøvannet

I vårt arbeid er vi avhengig av lokal støtte både fra de mange tusen som bor i nærområdene og ikke minst fra bydelene. I dag ligger Østensjøvannet i ytterkant av alle de tre omkringliggende bydelene Østensjø, Bøler og Manglerud, og tilhører derved alle og ingen på en gang. Dette endres nå dramatisk idet bydelene slås sammen og nærmest slår ring om Østensjøvannet. Området blir således liggende, som Sigurd Senje i sin tid beskrev det, "som smørøyet i Østensjøbyen". Hva den nye store bydelen skal hete vet vi foreløpig ikke, men det ville forbause oss om man valgte et navn som ikke tok utgangspunkt i dette forhold.

Ettersom det også skal gjennomføres direktevalg til bydelsutvalget, slik det tidligere har vært gjort på Bøler, vil vi følge nøye med på hvilke programmerklæringer både partiene og kandidatene kommer med. Uansett har vi store forventninger til et fremtidig samarbeid med den nye bydelens politikere og administrasjon.

Som det vil fremgå av dette nummeret av Sothøna står året 2003 i ferskvannets tegn. FN's internasjonale år for ferskvann vil bli markert lokalt; ikke minst på Verdens vanndag 22. mars. Fokus på vannet som livgivende ressurs og selve grunnlaget for det biologiske mangfold, står sentralt i foreningens arbeid. Østensjøvannet blir neppe noen ny drikkevannskilde i vår tid, men i en global sammenheng er det nettopp det å lykkes i å forvalte vann og natur i et tettbefolket strøk som vil være en

nøkkel til overlevelse og velstand. Østensjøvannets verdier er en arv vi skal levere videre, og vi ønsker derfor å intensivere vårt arbeid overfor barn og unge. For oss er det et mål å etablere en fast barnegruppe der vi på et pedagogisk og bredt naturfaglig grunnlag kan samle barn til opplevelser, læring og innsats i et trygt miljø. Forholdene ligger jo så avgjort til rette, og vi er allerede i samtaler med Blekkulf og hans miljødetektiver med sikte på et mulig samarbeid.

Venneforeningen ble, etter noen år som løst sammensatt gruppe, stiftet for 15 år siden. I jubileumsåret 2003 står vi sterkere enn noensinne, og det er vårt håp at vi også i årene som kommer skal fremstå som en seriøs, resultatorientert og positiv bidragsyter i nærmiljøet. Vi mangler i hvert fall ikke utfordringer.

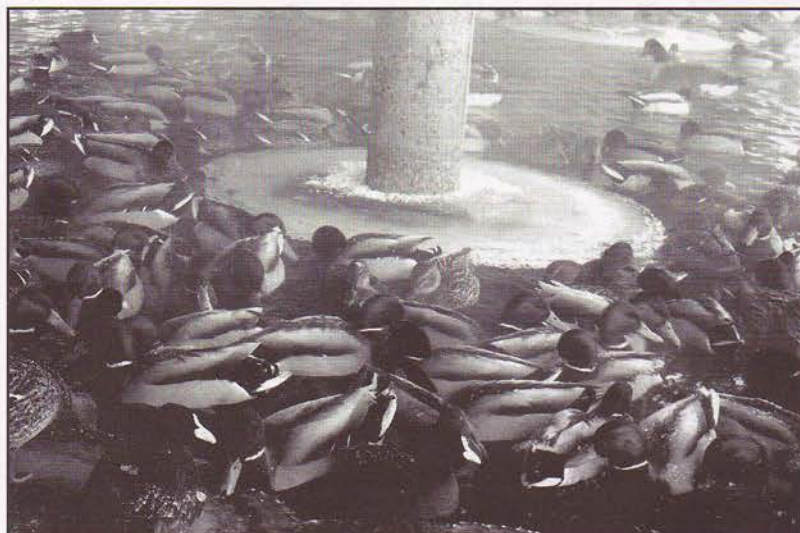
Tiden vi nå går i møte er kanskje den aller beste for å oppleve Østensjøvannet på sitt fineste. Når sneen og isen slipper taket og plantene spirer tenker trekkfugler og mennesker likt: det kan vanskelig tenkes et bedre sted å tilbringe tid enn nettopp ved Østensjøvannet.

Det oppdager stadig flere.

Oslo, mars 2003

Amund Kveim

Tøffe tider

Tøffe tider under brua i vinter! Mange stokkender, noen sothøner, fem-seks kanadagjess og en sivhøne holdt til i det åpne vannet til tross for sprengkulda rundt årsskiftet.

FNs internasjonale år for ferskvann 2003

Vann- og avløpsetatens åpningsarrangement ved Østensjøvannet

WaterYear2003

Tekst og foto: Leif-Dan Birkemoe

Det var stort fremmøte fra skolene rundt Østensjøvannet ved åpningen av FNs internasjonale år for ferskvann torsdag 30. januar. Fokuseringen på rent vann ble understreket i innleggene fra såvel byråden som representantene fra de frivillige organisasjonene. Blekkulf og Rokkerolf ble omkranset av ivrige miljødetektiver etter at det offisielle åpningsarrangementet var gjennomført.

Appellene om å passe på vannet var et sentralt tema. Amund Kveim, leder i Østensjøvannets Venner minnet om å ta ansvar for rent vann og ren natur. Gleden er stor over at Oslo kommune valgte å markere åpningen av ferskvannsåret ved Østensjøvannet. Arbeidet for et renere Østensjøvann kan stå som et symbol på lokalt bidrag i et globalt arbeid for rent vann.

Til åpningsarrangementet 30. januar var nærmere 100 elever fra Østensjø, Abildsø, Rustad og Manglerud invitert for å være med å markere at det i 2003 skal settes fokus på verdier og problemer knyttet til rent vann. Som et håndfast bevis på vannets kvalitet ble en flerbruksflaske med drikkevann delt ut til elevene med hilsen fra kommunen.

"I år skal alle tenke på ferskvann hele året", sa Finn Johansen direktør i Vann- og avløpsetaten til elevene og ønsket velkommen til Østensjøvannet.

Byråd for kultur og utdanning Kjell Veivåg sa at ferskvann er fantastisk viktig for alle mennesker

Byråd for kultur og utdanning Kjell Veivåg, var den som stod for selve åpningen av ferskvannsåret i Oslo. Innledningsvis understreket han at "ferskvann er fantastisk viktig for alle mennesker" og fokuserte på nødvendigheten med å ta vel vare på vannet. Åpningsappellen formulerte han på følgende måte: "Nå har dere fått en vannflaske og det er for å minne om det friske vannet og at vi skal drikke mye hver dag – vi trenger to-tre liter pr. dag. Oslo kommune og Vann- og avløpsetaten synes det er kjempefint at dere er med. Så markerer vi, og løfter flaskene våre, at nå i 2003 er det FNs internasjonale år for

ferskvann. Hei alle sammen!" Og dermed var Ferskvannsåret åpnet!

Blekkulf og Rokkerolf underholdt med sang og spill

Deretter var det Blekkulf og hans følgesvenn Rokkerolf som overtok. Med spill og sang oppfordret de barna til å bli lokale miljødetektiver og presenterte dem for fremmøtte representanter fra Oslo Elveforum, Oslo og Omland Friluftsråd og Østensjøvannets Venner.

Tor Holtan-Hartwig fra Oslo Elveforum tok lærerens plass og la opp til en liten geografitime da han gjerne ville vite om elevene kjente navnet på det vassdraget Østensjøvannet renner ut i. Navnene på Oslos ni byelver ville han også at elevene skulle lære. På en fengslende måte gjennomgikk han elvene fra vest mot øst på et kart han hadde hengt rundt halsen. Høyt og tydelig samstemte lærer og elever: Lysakerelva, Mærradalsbekken, Hofselva, Frognerelva, Akerselva, Hovinbekken, Alna, Ljanselva og Ellingsrudelva. "Og alle disse ni elvene skal vi holde rene og fine. Og så gjelder det at dere besøker dem og sier fra dersom dere finne noe stygt der", avsluttet Tor Holtan-Hartwig.

Oddvar Rolstad fra Oslo og Omland Friluftsråd, minnet om hvor vannet kommer fra og fikk alle til å rope ut: "Hurra for vannet i Marka!"

Amund Kveim leder i Østensjøvannets Venner sa at alle må være med på å ta ansvar for rent vann

I sin appell presiserte Amund Kveim, leder i Østensjøvannets Venner, at vi alle må være med på å ta ansvar for rent vann og ren natur. "Det finnes fremdeles folk i området her som kan huske tilbake til den gang vannet var så rent at isen ble solgt til kjøling i husholdninger og næringsmiddelindustri. Dette var før de elektriske kjøleskapene ble vanlige. Da stod det arbeidsfolk på isen og saget ut isblokker som ble hentet med hest og slede.

Etter hvert som det ble flere og flere bolighus i området fikk kloakken ofte flyte urensset ut i bekkene og i vannet, og isskjæringen måtte ta slutt. Det er grenser for hva naturen tåler, og Østensjøvannet har nå vært kraftig forurensset i mange år. Selv om problemene nå tas alvorlig, vil det ta mange år før vannkvaliteten blir akseptabel.

Vårt arbeid for vern av Østensjøvannet, etableringen av Østensjøområdet Miljøpark og kommunens arbeid for et renere vann kan i FNs ferskvannsar stå som et passende symbol på lokalt bidrag i et globalt arbeid for rent vann."

Oslo kommune spanderte deretter pølser med lompe, som drikke solbærtoddy og selvfølgelig vann fra flasken som alle fikk ta med hjem. Og som en rød fargeklatt i det hvite og kalde vinterværet hadde Oslo Brannvesen stilt opp med en stor brannbil. Også den bruker vann når brannfaren truer og slukningsutstyret ble inngående forklart av kyndige folk.

Blekkulf og Rokkerolf samlet ivrige miljødetektiver

Tor Holtan-Hartwig og Oslo Elveforum vil lære elevene navnene på Oslos ni byelver – her på kartet

Visste du at:

Ifølge FN lever to femtedeler av verdens befolkning under elendige hygieniske forhold, mens en sjettedel ikke en gang har adgang til rent drikkevann. For oss som i løpet av et døgn tapper i gjennomsnitt 170 liter vann hver fra kranene i vårt eget hjem, er det et uvirkelig scenario. Men det kryper stadig nærmere. Klimaendringer har ført til flere flom- og jorderosjonskatastrofer i Europa de siste årene, og industriforurensning finner fram til selv de mest avsondrete fjellvann i Norge. God vannkvalitet vil ikke være en selvfølge for oss i framtiden.

Foreløpig er vi så heldige at vi har nok av vann. Men det har ført til at vi sløser for mange millioner årlig. Visste du for eksempel at du kan forsyne et menneske i et utviklingsland med nok vann til en hel dags forbruk for hver gang du skyller ned toalettet?

I tillegg til overforbruket lekker det så mye vann fra det norske ledningsnettet at det vil kunne dekke vannbehovet i mesteparten av det sørlige Afrika.

Kilde: FN-sambandet

Ny norsk skjerm-sopp

Plúteus aurantiorugósus, funnet i Almedalen

Av: Gro Gulden, Botanisk Museum, Tøyen, UiO

Plúteus aurantiorugósus (Trog) Sacc. is reported for the first time in Norway, from Oslo. The locality is a small river valley with rich stands of elm (*Ulmus glabra*) mixed with birch (*Bétula péndula/pubéscens*), ash (*Fráxinus excélsior*), some spruce (*Píceá ábies*) and a few oaks (*Quercus robur/petraéa*).

Vekstsesongen 2002 var enestående lang og varm i Sør-Norge. Sommervarmen satte inn allerede tidlig i april og holdt seg til langt ut i september. Slik våren og forsommeren utviklet seg, med skiftende nedbør og varme, hadde jeg store forhåpninger til høstsesongen. Soppmycelene hadde hatt særdeles fine forhold for å vokse seg kraftige i starten av sesongen og ville gi rik "fruktsetting" på høsten regnet jeg med. Men høsten ble for tørr og soppsesongen heller dårlig, bortsett fra en kort periode på senhøsten. Slike særpregede år gir imidlertid ofte overraskelser og i år dukket flere nye arter for landet opp.

Tenk å finne et knippe av intenst oransjerøde - skarlagensrøde sopper på en stubbe. Man kunne tro man var i tropene! Funnet ble gjort av Arve Græsdal ved Østensjøvannet i Oslo i oktober. Beskrivelsen nedenfor bygger på det ferske materialet jeg fikk overlevert. Fotografiene er tatt av Arve Græsdal. Den vakre soppen fins avbildet i en av våre eldre sopphåndbøker under navnet *Plúteus coccíneus* (Soppflora av M. Lange, norsk utg. ved F.-E. Eckblad, fra 1964). "Skarlagens-skjerm-sopp" – parallelt til danskenes Skarlagen-skærmhat – foreslås som norsk navn.

Fig. 1.a og b. *Plúteus aurantiorugósus*, Oslo, i Almedalen ved Østensjøvann, 6 oktober 2002, leg. A. Græsdal.

Beskrivelse – Fig. 1a og b

Hatt: 2-4 cm bred, først konisk til konveks, til slutt ± plan med oppbøyd kant, overflaten matt, med alderen litt oppsprukket og ruglet-året i partier mot kanten, sterkt og livlig oransjerød - skarlagensrød, litt mørkere i sentrum enn i kanten.

Skiver: frie, tette, opp til 7 mm høye, hvite med snev av gult, eggen ± erodert og gul.

Stilk: 3,5-4 cm høy, 4-7 mm tykk, jevntykk eller litt tykkere nedover, tett, silkefibret, øverst hvit til gulaktig, nedre halvdel ± oransje, tydelig blekere enn hatten.

Kjøtt: tynt i hatten, med svak, ubestemmelig lukt og mild smak.

Sporer: 5,5-6,2 x 4,0-4,7 µm, bredt ellipsoide til subglobose.

Basidier: 4-sporete, ca 27,3 x 7,8 µm.

Cystider: i eggen og på skiveflatene, i eggen (cheilocystidene) mest kølle- til pæreformede, 30-70 µm lange, 8-35 µm brede; på flatene (pleurocystidene) oftest mer ventrikose med kort, butt hals (utriforme - lageniforme), 30-58 x 10-20 µm, i eggen med ± gult innhold.

Hatthud: av kølle- til pæreformede celler med gult innhold (i KOH).

Hyfer uten bøyler.

Fig. 2. Interiør fra Almedalen, med substrat for *Plúteus aurantiorugósus*.

Funnet i Oslo: Almedalen ved Østensjøvann, Nordre Østensjø gård, frodig bekkedal med mye alm og innslag av bjørk, ask, gran og noen få eiker (fig. 2); i knippe på råtne rester av nedre stammedeler etter en almelåg, 6. oktober 2002.

På samme vedrester vokste også skrukkeøre (*Auricularia mesentérica*) og vedtraktsopp (*Clitocybe lignatilis*) og på samme lokalitet også punktfot-skjerm-sopp (*Pluteus podospileus*).

Utbredelse og økologi

Pluteus aurantiorugosus er bedre kjent lenger syd i Europa, men synes å være sjelden over alt. I Norden er den tidligere kjent fra Danmark og Syd-Sverige, hvor den har noen få kjente voksesteder nord til Bohuslän og Västergötland. Arten er også kjent i Nord-Amerika og Øst-Asia. Den vokser på døde eller levende løvtrær (alm, ask, lønn, poppel).

Den er rødlistet i Danmark, Nederland, Polen og Tyskland. Der den forekommer i Nederland er det særlig på styvede almer og på popler i parker og langs veier.

Noe mer om skjerm-sopper

Bortsett fra noen få vanlige arter som vanlig skjerm-sopp (*Pluteus cervinus*) og kantskjerm-sopp (*P. tricuspidatus*) er det påvist ca 15 relativt sjeldne arter av skjerm-sopper her i landet. De aller fleste er knyttet til frodige løvskogshabitater på muld- og leirjord og ikke sjelden vokser flere arter på samme sted. De fleste er grå, brune eller hvite. Ingen andre ligner på "skarlagenskjerm-sopp" - fargen er helt unik innen slekten, men vi har en vakkert gul art som heter gul skjerm-sopp (*Pluteus leoninus*), som er funnet et tyvetalls ganger på Øst- og Sørlandet.

Punktfot-skjerm-soppen (*P. podospileus*), som ble funnet sammen med "skarlagenskjerm-soppen", har bare vært påvist fire steder tidligere: i Buskerud, Oslo og Østfold, men er kanskje heller oversett enn sjelden. Den hører til en gruppe av små, grå til brune skjerm-sopper med matt, cellulær hatthud, som ikke er helt enkle å skille fra hverandre. Typisk for punkt-fot-skjerm-soppen er at den har mer eller mindre av små, mørke skjell nederst på stilken.

Verdens vanndag 22. mars 2003

Verdens vanndag ble innstiftet av FN på Riokonferansen i 1992, og brukes over hele verden til å sette fokus på viktige oppgaver knyttet til vårt viktigste næringsmiddel: Drikkevannet.

Verdens vanndag 22. mars 2003 skal inspirere til verdensomfattende politiske og samfunnsmessige tiltak som oppmuntring til større global forståelse for bruk og bevaring av vann. Temaet for 2003 er "Vann for fremtiden" som retter oppmerksomheten mot bærekraftige tiltak for vann med tanke på fremtidige generasjoner. Det er i den sammenheng FN oppfordrer regjeringer og organisasjoner som har tilknytning til vann om å planlegge arrangementer for nettopp å understreke denne målsetting. Det som er spesielt i år er at Verdens vanndag sammenfaller med arrangementer i FNs internasjonale år for ferskvann.

Nasjonalt folkehelseinstitutt (tidl. Folkehelsa) har valgt å gi Verdens vanndag innhold omkring temaet "vann og helse", spesielt med tanke på å heve standarden på vann fra små norske vannverk.

Begrepet kan i utvidet forstand også brukes på aktiviteten rundt Østensjøvannet. Rekreasjon er en viktig del for bruk av vannet. Folk er utrolig flinke til å bruke området til mosjon, og mosjonsrunden blir klart rikere på grunn av vannet med alle attraksjoner.

Vann har generelt også en beroligende effekt. Hvem slapper ikke godt av ved å sitte å se utover et vannspeil omkranset av et rolig landskap. På den måten kan vi si at vannet også bidrar til å bedre vår helse.

I år er det Vann- og avløpsetaten, Friluftsetaten, Østensjøvannets Venner, Norsk Institutt for Vannforskning (NIVA), Oslo Elveforum, Oslo og Omland Friluftsråd (OOF) og Blekkulf Miljødetektiver som arrangerer Verdens vanndag 22. mars ved Østensjøvannet. Se programmet side 55.

Oksygen i Østensjøvannet

Av: Terje Wold,

Overingeniør i Vann- og avløpsetaten

På 1970-tallet fikk vi fiskedød i Østensjøvannet på grunn av total oksygenvinn under isen. Årsaken til dette var trolig tilførsler av kloakk og store mengder planter i innsjøen. I dag er kloakktilførselen en brøkdel av hva den var. Imidlertid kan de store mengdene vasspest vi nå har i innsjøen gi mulighet for stort oksygenforbruk når is og snø hindrer lyset å komme til. Vann- og avløpsetaten (VAV) har derfor satt i gang et måleprogram for å følge med i utviklingen.

Mengden oksygen i Østensjøvannet vil variere med forbruk og tilførsler. Om vinteren vil snø og is hindre tilførsler av oksygen fra lufta og fotosyntesen i plantene hindres av mangel på lys. Den eneste tilførsel vi har av oksygen i denne perioden er via vannet i bekkene og eventuelt grunnvannstilførsler.

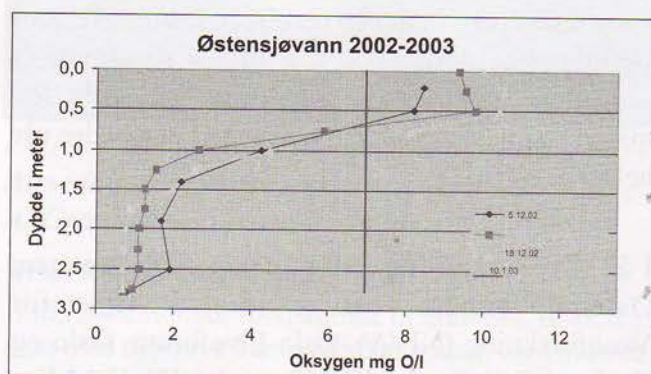
Samtidig vil alle organismene i innsjøen respirere (puste) og forbruke oksygen for å overleve. Spørsmålet er om respirasjonen og nedbryting av de store mengdene med dyre- og planterester som finnes i innsjøen (vasspest) vil føre til kritiske forhold for fisk og andre dyr i innsjøen. VAV er ute annen hver uke på isen på Østensjøvannet og måler oksygenmengden i milligram oksygen per liter vann (mg O/l).

Når oksygenmengden i vannet er i likevekt med oksygenet i lufta sier vi at vannet er mettet med oksygen (100% metning). Er konsentrasjonen halvparten av dette

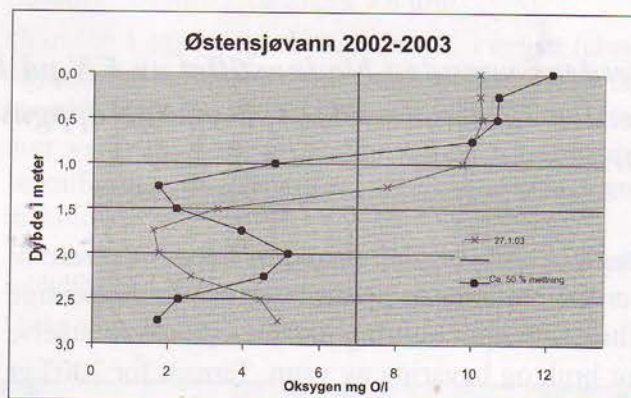
mengden under ca 35 % av metning og fra ca 1,5 m og til bunnen var det svært lite oksygen. Målingene viste også at oksygenmengden hadde avtatt noe i denne perioden.

Den neste målingen ble tatt i månedsskifte januar/februar etter en periode med mildvær og snøsmelting (figur 2). Målingene i januar viser en tydelig økning i oksygenmengden i innsjøen siden siste måling og årsaken er store tilførsler av oksygenrikt smeltevann. Kurveformen tyder på at det er tilført ganske mye tungt oksygenrikt vann til bunnvannet. Trolig på grunn av avrenning av salt fra veiene, saltet øker vannets tetthet. Senere har reint smeltevann, som har mindre tetthet lagt seg øverst i vannmassene.

Prøven 10. februar tyder på at oksygenmengden i Østensjøvannet igjen har avtatt, men at man har fått en økning av oksygenmengden på rundt 2 m dyp på grunn av tilførsler av salt vann.

Figur 1. Konsentrasjonen av oksygen på Østensjøvannet på tre prøvetidspunkt.

Figur 2. Konsentrasjonen av oksygen i Østensjøvannet på to prøvetidspunkt.

Prøvene har vist at Østensjøvannet har et stort oksygenforbruk, men at tilførslene via bekkene i mildværsperiodene har tilført mye oksygen. Hvordan utviklingen går videre er usikkert, men en lengre periode med kulde vil gi ytterligere netto forbruk av oksygen. VAV vil følge med forholdene utover og gir meldinger til aktuelle etater og myndigheter om utviklingen.

Kunstig øy

Prøveboring ved Østensjøvannet

Tekst og foto: Eirik Wærner

I disse tider hvor det er sterkt ulike oppfatninger om prøveboringer på Snøhvitfeltet og i Lofoten, har Østensjøvannets Venner satt i gang med prøveboring i Østensjøvannet - uten å søke Olje- og energidepartementet om konsesjon! Vi har riktignok innhentet tillatelse fra grunneier og fylkesmannens miljøvernavdeling.

Prøveboringen er utført for å finne ut om det var

mulig å få boret ned stolper som skal holde en kunstig øy på plass. Patenten er en lavteknologisk løsning utviklet av vårt styremedlem Johan Mollatt.

Eirik Wærner presset stolpen først en meter ned i det løse mudderet, deretter hoppet vi på stolpen til den var ca 2,5 meter ned i bunnen. Den siste meteren ble boret skrudd ned i bunnen.

Johan Mollatt hopper på stauren for å få den ned i bunnen.

Stauren skrus ned i bunnen. Finn Tshudi er «lodd», mens han blir støttet av Odd Frode Ulbrandt (skjult bak Finn). Johan Mollatt og Hans Englund dreier boret rundt.

Den kunstige øya bygges ved Bølerbekkens utløp, rundt de buskene som skimtes til venstre ute på vannet.

Der er vanndybden ca. 70 cm.

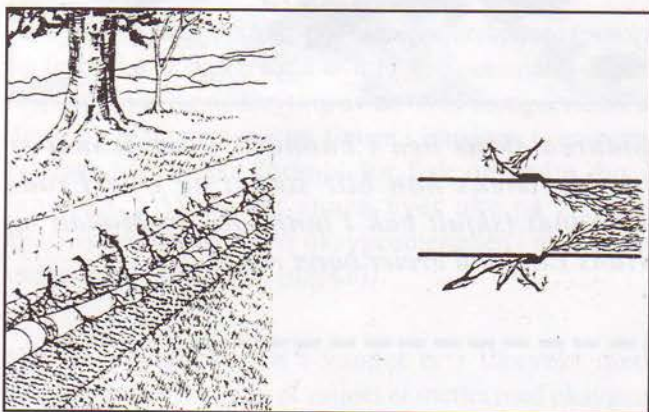
Hvordan forurenses DU Østensjøvannet?

Av: Eirik Wærner

- Hva? JEG forurenses da ikke Østensjøvannet, sier du sikkert. Men er du så sikker på det? Her er noen eksempler på at de fleste av oss bidrar med forurensning til vannet, selv om du kanskje ikke liker det.

Østensjøvannet har alltid vært næringsrikt. Det kommer av at det ligger i et område med mye leire, som gir en frodig vegetasjon. Dessuten er vannet veldig grunt. Det dypeste punktet som jeg har funnet er kun 2,6 meter, til tross for at et kart fra 50-årene viser at det dypeste punktet skal være 3,14 meter. Jordene rundt vannet har vært dyrket i minst 1000 år, og dette har også bidratt til næringstilførselen.

Men den radikale endringen kom med bebyggelsen, for ca. 100 år siden, og ikke minst med OBOS og USBL sine utbygginger fra 1950 og utover. I dag bor det rundt 60.000 mennesker i nedbørfeltet til Østensjøvannet, og selv små bidrag fra hver av oss fører til en forverring av vannkvaliteten.

Røtter vokser inn i ledningene og stopper dem til

Her følger en opplisting av hva det kan hende at du bidrar med:

Kloakkledninger

Du tror kanskje at når du trekker i snora på WC, så er alt i skjønneste orden? Tro om igjen. Den gjennomsnittlige levetiden på en avløpsledning er 20-30 år, men utskiftningstakten i Norge er 200 år. Det betyr at det er mange lekkasjer på ledningsnett. Og disse lekkasjene havner i Østensjøvannet. Oslo kommune har brukt mange penger på å reparere feil på ledningsnett i området, men det er langt igjen til situasjonen er tilfredsstillende. Ledningene som ble lagt i 1950-årene var heller ikke særlig tette, i dag er det gummipakninger på betongrør som legges som kloakkledninger. Utette

ledninger fører til utlekking av kloakk, og at røtter vokser inn i ledningene og stopper dem til.

I tillegg til dette, er det endel «kjappe løsninger» i mange hus. Terje Wold i Vann- og avløpsetaten har nevnt ett eksempel: Hus med flate tak har taknedløpet inni huset. Dersom det er montert inn et nytt klosett etter at huset var ferdig, kan dette godt ha blitt koblet på taknedløpet. Men taknedløpet er såkalt overflatevann, som skal renne ut i nærmeste bekk og ned i Østensjøvannet. Kloakken går i egne ledninger til renseanlegget. De som har en slik løsning, bidrar altså til forurensningen ved hvert dobesøk. Vi burde med andre ord kreve at mer penger bevilges til kloakkrehabilitering, noe som vil føre til at vi får en større regning når de kommunale avgiftene skal betales.

Manglende overflatevann

I mange av de eldste utbyggingsområdene, som f.eks. nedre del av Kampheimveien på Oppsal, er det såkalt «fellessystem» på kloakken. Det betyr at både overflatevannet og kloakken går i samme ledning til renseanlegget. -Er det noe problem, tenker kanskje du. Det er det så absolutt. Vi vet nå at Østensjøvannet blir tilført mer næringsstoffer enn det som er godt, og situasjonen blir ikke bedre av at en mindre mengde rent vann renner ut i vannet. Det rene overflatevannet ville bidra til en bedre gjennomstrømning i vannet, og bedre utskylling av forurensningene. Dette blir delvis kompensert i dag av at vann fra Nøkle vann ledes ut i Bogerudmyra. Et av kravene vil bør stille i framtiden, er at alle områder med fellessystem blir gravd opp og erstattet av et separat ledningsnett for overflate- og avløpsvann. Østensjøvannet trenger så mye rent vann som mulig!

Lukkede bekker

Det er mange bekker i Norge som har gått under navn som «Dong river» eller «Lortbekken». Ett eksempel på dette er Ulsrudbekken. Denne bekken tok tidligere i mot bl.a. «vannet» fra den tidligere omtalte fellesledningen fra Kampheimveien. En kortsiktig løsning var å legge bekken i rør. Men dette var en svært dårlig løsning for Østensjøvannet. Når vi legger bekker i rør, blir det mye vanskeligere å finne kloakklekkasjer. I tillegg mister bekker i rør den selvrensende evnen som naturlige bekker har. Det betyr at når Ulsrudbekken kommer i Almedalen ved Østensjø gård, trenger den «kunstig åndedrett» for å komme til hektene igjen.

Vannkvaliteten er mye dårligere enn den burde være, og det bidrar negativt i Østensjøvannet. Akkurat i Almedalen har Østensjøvannets Venner faktisk gjort noe med saken, ved at dammen ble gravd opp for noen år siden. Denne dammen fungerer i dag som et sedimenteringsbasseng, og vannet risler over damkronen og blir dermed tilført oksygen. Et naturlig krav er at alle lukkede bekker skal graves opp igjen, men i tilfellet Ulsrubbekken er dette umulig, fordi det er bygget flere hus oppå bekketraséen. Senest i fjor ble det satt opp et hus på hjørnet Oppsalveien/Østensjøveien - rett over den gamle bekketraséen.

Et annet tiltak, som Terje Wold beskrev i et tidligere nummer av Sothøna, er å lage rensebassenger i f.eks. utløpet av Bølerbekken og Smedbergbekken.

Bilvask

Bilvask er en populær aktivitet hos mange. Men hvis du vasker bilen på et sted hvor såpevannet renner ned i et overvannsløp, havner såpa og miljøgiftene i den såkalte «trafikkfilmen» i Østensjøvannet. Derfor bør du sjekke forholdene der du vanligvis vasker bilen, og evt. flytte aktiviteten til et annet sted. Du kan f.eks. stå på gressplen med bilen. Det beste er imidlertid å foreta vasken på et bilvaskeanlegg, hvor avløpsforholdene er riktige, bl.a. har disse stedene oljeavskiller.

Skum med parafinlukt i Bølerbekken. Foto L-D. Birkemoe

Vårflommene

Snart er det vår, og da smelter snøen. Hvor blir det av dette vannet? Jo, selvfølgelig havner mye av det i Østensjøvannet. De fleste har vel lagt merke til at vårsnøen ikke akkurat er ren. Snøen inneholder forurensninger fra hele vinterhalvåret. Analyser av snø viser at den inneholder relativt store mengder tungmetaller og organiske miljøgifter som f.eks. PCB. Mesteparten av dette stammer fra biltrafikken. Det er rust og rester fra understellbehandlinger av bilene, oljelekkasjer, det er stoffer i bilvoksen, og ikke minst piggdekkstøv og stoffer i bileksosen. Så vidt meg bekjent, er det aldri foretatt kjemiske analyser av miljøgifter i Østensjøvannet. Men da Østensjøvannets Venner skulle lage den kunstige våtmarka i nordenden av vannet for noen år siden, tok vi prøver av jordsmonnet. Som mange husker, ble dette området i årevis

brukt til å tømme snø. Analysene viste at det var forholdsvis høye nivåer av både tungmetaller og PCB i den øverste centimeteren med jord.

Det første regskyllet

Analyser utført i utlandet viser at det avløpsvannet som oppstår i de første ti minuttene av et regnskyll er vesentlig mer forurenset enn det øvrige. Dette kommer av at det ligger støv og tørravsetninger i fortauskantene, som skylles ut med regnvannet. Du har sikkert lagt merke til at det ofte er «oljefilm» på regnvannet i sommerhalvåret. Det er de samme miljøgiftene som er ramset opp under «vårflommene» som finnes i dette regnvannet. I Sverige er det mange steder montert vippeanordninger i avløpskummene, som sørger for at vannet de første 10 minuttene av et regnskyll ledes inn i kloakkledningen og ikke i ledningen for overflatevannet. Dette ville bety litt mindre vann i Østensjøvannet, men mye renere vann.

Hagearbeid

I hagearbeidet er det mange som synder. Det kan være at du bruker for mye kunstgjødsel, eller at du bruker sprøytemidler. Hvis du gjødsler for mye, fører dette til at overskuddet renner ut av jorda, og havner i Østensjøvannet via bekkene. Skal du gjødsle, bør du bruke naturlig gjødsel som kumøkk-kompost eller hønsegjødsel. Sistnevnte lukter litt, og det gjør det litt mindre interessant å overgjødsle. Jeg innbiller meg at naturlig gjødsel ikke så lett løses ut av jorda, men jeg vet ikke om det finnes noe vitenskapelig bevis på dette. Sprøytemidlene som vi bruker er ikke akkurat A-vitaminer. Det er miljøgifter, og noen av dem er tungt nedbrytbare. Hvis du f.eks. ikke kan dyrke roser uten å bruke lusmidler, bør du kanskje vurdere å slutte med roser.

Vedfyring og søppelbrenning

Mange fyrer med ved, særlig nå som elektrisk strøm er så dyr. Men fyrer du riktig? Du skal bruke tørt ved, og ha god trekk. Ellers produserer ovnen din mye tjærestoffer, eller PAH - som er kreftfremkallende. Disse daler ned i nabolaget, og noe av det havner i Østensjøvannet. Enda verre er det hvis du brenner trevirke med maling eller lakk på. Tidligere ble det brukt tungmetallholdige fargestoffer i maling, og dette vil dale ned i nabolaget akkurat som PAH'ene. Og du er et skikkelig miljøsvin dersom du brenner trykkimpregnert trevirke i ovnen din. Trykkimpregnert virke inneholder masse tungmetaller, bl.a. arsen (arsenikk). Dette er miljøkriminelt, og ikke bra verken for nabolaget eller Østensjøvannet. Og det burde vel være unødvendig å nevne det:

Det er IKKE tillatt å brenne søppel i ovnen hjemme.

Fiskesamfunn i Østensjøvannet

Artssammensetning, dominans og vurdering av begrensende faktorer

I 1998 ble det gjennomført omfattende undersøkelser av fiskebestanden i Østensjøvannet etter oppdrag fra Vann- og avløpsetaten som et ledd i "Prosjekt Renere Østensjøvann". Den foreliggende undersøkelsen hadde en todelt målsetting. Den skulle dokumentere tilstanden i fiskesamfunnet, og resultatene skulle kunne brukes for å vurdere fiskens betydning for vannkvaliteten. Her er et sammendraget av rapporten, noe popularisert. Spesielt interesserte vil finne rapporten i sin helhet på www.ostensjovannet.no.

Av: Åge Brabrand, forsker ved Universitetet i Oslo, Zoologisk museum

Det ble gjennomført en fiskeribiologisk undersøkelse i Østensjøvannet for å klarlegge fiskeribiologisk status i innsjøen med tanke på artssammensetning og dominansforhold på den ene siden, og en vurdering av hvilket grunnlag fiskebestanden har til å påvirke vannkvaliteten på den andre. For å fange fisk ble det brukt garn og landnot.

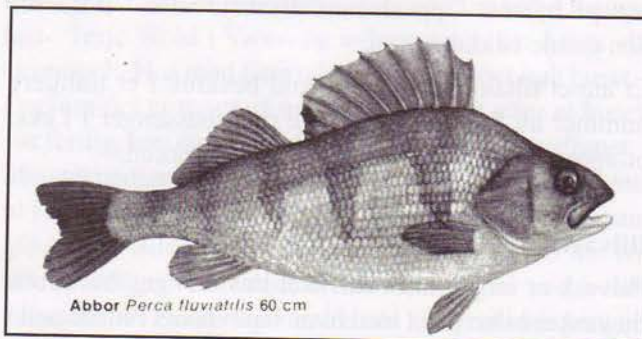
Fiskeartene som ble påvist var abbor, mort, gjedde og karuss. Av de totale fangstene dominerte abbor med 80% forekomst (basert på antall individer). Mort og karuss utgjorde henholdsvis 8,6% og 9,3%, mens gjedde utgjorde 2,1%. Basert på innsjøens generelle produksjon og de fiskearter som fantes, var hovedinntrykket at fangstene både på nordisk miljøgarnserie og på Jensens bunngarnserie var svært lave.

På nordisk miljøgarnserie i juli ble det tatt usedvanlig lite fisk totalt sett, men noe abbor ble tatt rett utenfor vegetasjonsbeltet. Kun en mort ble tatt her, mens det ikke ble påvist fisk i områder ute på innsjøen, til tross for 20 timers fiske. Mengdeforholdet mellom fangster av abbor og mort på nordisk miljøgarnserie i slutten av juli 1998 var 70:1 basert på antall og 165:1 basert på vekt.

Med Jensens bunngarnserie ble det påvist abbor, gjedde, karuss og mort nær stranden, mens det ute på innsjøen ble påvist mort, abbor og karuss. Totalfangstene var her noe større i antall, noe som skyldes større garnflate totalt sett, men fangst pr. innsatsenhet var svært lav. Mengdeforholdet mellom fangster av abbor og mort på Jensens bunngarnserie i slutten av august var 3.5:1 basert på antall og 2.6:1 basert på vekt. Det ble tatt enkelt-individer av mort av til dels betydelig størrelse, og største mort veide 1075 gram, med en totallengde på 38,5 cm.

Mort viste ingen stagnasjon i vekst med økende alder. Dessuten manglet flere årsklasser, bl.a. mort med 1, 2 og 3 vekstsesonger. Rekrutteringen og samlet bestandsstørrelse av mort er derfor trolig meget lav.

Abbor dominerte fangstene, men de totale fangstene av abbor var også betydelig lavere enn forventet, ut fra innsjøens produksjonsevne og i betraktning av at

Abbor

bestanden av mort var lav. Abbor var tilstede med alle årsklasser opp til 10 år. Aldersfordelingen viste jevn årlig rekruttering. Abbor viste heller ikke vekststagnasjon, men det var stor variasjon mellom vekstforløp hos individene i materialet. **Karuss** er vanskelig å fange i garn, og denne arten er sannsynligvis underrepresentert i disse fangstene. Det ble funnet gamle individer (18-24 år) med lengde 35-37 cm. Det inntreffer vekststagnasjon hos karuss eldre enn 3-5 år. Lengden er da 25-32 cm. Forekomst av damkaruss med annet vekstforløp kan ikke utelukkes. Av **gjedde** ble det fanget få individer, alle var hunner med jevn vekst uten vekststagnasjon. Konklusjonen på undersøkelsen ble at fangstene var merkelig små i forhold til innsjøens produktivitet (mort og abbor med < 1 fisk/100 m² garnflate pr. time på bunngarn i littoralsonen). Dette sammen med at mort, abbor og gjedde ikke hadde vekststagnasjon viser at fisketettheten var lav i forhold til produksjonspotensial.

Isfisker har dratt opp gjedde. Foto: L.D.B

Basert på innsjøens høye produksjonsevne og de fiskeartene som er tilstede, burde fangstene av mort ligget i størrelsesorden 250-300 /100 m² garnflate pr. time, og med total dominans av mort. I slike bestander

Gjedde *Esox lucius* 1,5 m

Gjedde

er mort vanligvis næringsbegrenset, og viser derved vekststagnasjon. Av abbor og mort hadde bare abbor jevn årlig rekruttering, og verken abbor eller mort viste stagnasjon i vekst, noe som nærmest bekreftet at disse bestandene ikke er næringsbegrenset.

Både mort og abbor synes derfor begrenset av en annen faktor enn næring. Fangstmengde, vekstforløp og alderssammensetning antyder at disse artene, i årene forut for 1998, har vært begrenset av en eller annen faktor som begrenset rekrutteringen uten at veksten hos de gjenværende individer viste den vekststagnasjonen som er typisk for tette bestander.

Oksygensvinn som årsak til lave tettheter kan ikke utelukkes, men det er vanskelig å se at dette alene er

Mort *Rutilus rutilus* 40 cm

den begrensende faktor, både fordi fiskedød uten påvist oksygenmangel ble påvist høsten 1995, og fordi målinger utført av Vann- og avløpsetaten indikerer bedring av oksygenforholdene på ettermøtet på 1990-tallet sammenliknet med tidligere år.

Utover oksygensvinn som mulig dødelighetsfaktor bør giftproduserende blågrønnalger anses som en mulighet. Vannet er meget grunt og har svært liten gjennomstrømning. Fisk har ingen mulighet for å rømme ned under det algeproduserende sjikt eller til innløpsos i kritiske perioder. Når det periodevis utvikles meget høye forekomstene av blågrønnalger i Østensjøvannet vil dette kunne gi maksimal effekt av en eventuell algegift. Norsk institutt for vannforskning har foretatt spredte observasjoner av forekomsten av blågrønnalger og toxin (gift)-produserende stammer, og biotester for akutt toksisitet og kjemiske analyser viser at blågrønnalger i Østensjøvannet produserer cyanotoksiner (gift). Den praktiske konsekvensen av en bedret vannkvalitet vil være at de begrensende faktorer vil endre karakter

etterhvert som vannkvaliteten eventuelt bedres. Fra å være begrenset av en faktor som periodevis gir dødelighet (oksygensvinn, algegift) eller dårlig vekst, forventes det at bestandene etter hvert vil bli næringsbegrenset. Dette innebærer følgende endringer:

- Økning i antall og biomasse av fisk opp til det nivå som defineres av produksjonsnivået
- Endring i forholdet mellom mort og abbor til fordel for mort
- Økt relativ andel av ungstadier i bestandene

Økt biomasse og antall av fisk vil innebære at den relative betydningen av fiskens bidrag til eutrofiering vil øke. Dette vil være prosesser som må karakteriseres som langtidsendringer og som vil gå parallelt med en eventuell bedring av vannkvaliteten.

Karuss *Carassius carassius* 45 cm

Karuss

Forholdene i innsjøen må uansett karakteriseres som ustabile, også på lang sikt. Ustabiliteten mht. fisk henger sammen med at perioder med oksygensvinn opplagt kan inntreffe som en følge av høy produksjon og naturgitte forhold som lite vannvolum, liten tilførsel fra det lokale nedbørfelt og gjennomstrømning ved overføring fra Nøkle vann.

Gjennomstrømning og tilførsel av vann er trolig en nøkkelfaktor for å stabilisere forholdene. Økt gjennomstrømning kan gi økt overlevelse av fisk i kritiske perioder. Drenering av den lokale overflateavrenningen har trolig redusert den naturlige vanngjennomstrømningen som i utgangspunktet har vært liten. Bidrag fra Nøkle vann gjennom overføring vil derfor fortsatt ha stor positiv betydning.

Kilde: Rapp. Lab. Ferskv.Økol. Innlandsfiske, Univ. i Oslo, 179, 19 s

Mitt Østensjøvann

Søndre Abildsø – gården som forsvant

Av Leif-Dan Birkemoe

Enkelte gårder har et kort liv. Søndre Abildsø er et eksempel. Omkring 75 år for å være mer nøyaktig. Fredrik Wetlesen på Abildsø solgte i 1875 arealene sør for Smedbergbekken. Den nye gården som ble reist fikk bruksnummer 5, men ble revet midt på 1950-tallet for å gi plass til rekkehusene i Enebakkveien 248-254.

Søndre Abildsø gård. Foto: Oslo Bymuseum

Hva vet vi om livet på Søndre Abildsø?

Vi oppsøkte Alvhild Østby (89) trolig den sist gjenlevende av de som var knyttet til gårdens drift. Hun bodde på gården fra 1941 og frem til 1956. Hennes mann Asbjørn Gunnar Østby (1911-1992) var røkter, ansatt av eieren Trygve Johansen som i 1941 kjøpte Søndre Abildsø av fabrikkeier Peder Johannes Steffen. Gården gikk derfor også under navnet Steffengården, et navn som ble brukt i vanlig omtale.

Husene på gården

Når vi presenterer vårt bilde utlånt av Oslo Bymuseum (gjengitt med tillatelse) av Søndre Abildsø utbryter Alvhild med en gang: "Jeg kjenner meg igjen med en gang, akkurat slik var det!"

Trygve Johansen med familie bodde i "hovedhuset" - det hvite huset lengst til venstre på bildet. Østbys familie bodde i "våningshuset" som vi kan se taket på rett til høyre for

hovedhuset. Dette huset var langstrakt og tjente også som vedbod og redskapshus. Østbys bodde i første etasje, men det var også en leilighet med ett rom og kjøkken i annen etasje. I 1. etasje i det hvite huset til høyre leide Henry Lauritzen og i 2. etasje Leif Ude, en slektning av Trygve Johansen. Driftsbygningen helt til høyre rommet låve, fjøs, stall, grisehus og hønseshus. I forgrunnen sees revefarmen. Den ble drevet av Rolf Johansen, sønn av Trygve. Alvhild nevner også at det var en liten verkstedsdrift som ble drevet på gården.

Krigstid

Da Østbys flyttet inn på Søndre Abildsø var det krig. Alvhild kan huske at norske jøder ble holdt skjult i høyet på låven og derfra hjulpet over til Sverige. Henry Lauritzen var med på denne farlige virksomheten. Det syntes Alvhild var en skummel opplevelse som gjorde at de holdt seg mye for seg selv. Kun ved en anledning kom det en tysker inn på Søndre Abildsø. Han satte seg ned på en benk ved husveggen. Da

Alvhild Østby har bodd på Lille Langerud siden hun flyttet fra Søndre Abildsø i 1956.

Foto: Leif-Dan Birkemoe

ble beboerne engstelige og de lurte på hva de kunne gjøre med det. Alvhild, som ikke kunne tysk, fikk ordre fra en av de andre på gården om å gå bort til han og si "verschwinde!". Som sagt så gjort, tyskeren reagerte med en gang, reiste seg og ruslet rolig bort, minnes Alvhild.

Griserøkt

Gården ble drevet av Trygve Johansen med god hjelp av røkter Asbjørn Østby. Det var nok grisene som la beslag på det meste av arbeidstiden. Griser hadde det også vært i den tiden Steffen eide gården. Salget skyldtes nok dårlig røkterhjelp, mente Alvhild. "Hadde jeg hatt så flink en røkter i min tid ville jeg ikke solgt", skal Steffen ved et besøk ha sagt til Asbjørn Østby.

Men kuene skulle jo også stelles. Alvhild kan huske at hun hjalp til med melkingen når det var nødvendig. Det var ikke

flere kuer på båsen enn det som gikk med til gårdens eget forbruk. Litt tid gikk også med til revefarmen. Gården hadde to hester og de var stadig på farten. Under innhøstingen på jordene ned mot Østensjøvannet hjalp Leif Ude til. Høyet ble kjørt på låven. Rundt hovedhuset og våningshuset var det frukttrær.

Fuglene ved Østensjøvannet

Ved Østensjøvannet var det særlig fuglene som opptok familien Østby. Alvhild gikk ofte tur ned til vannet sammen med sine to sønner for å gi brødmatt til fuglene. Det er noe hennes sønner fortsatt liker å gjøre når de er på besøk ved vannet.

Vi spør om det fortsatt er noe igjen av bygningene fra Søndre Abildsø.

"Nei, alt er revet – absolutt alt", forsikrer Alvhild med et tonefall som ikke levner tvil.

Eiere av Søndre Abildsø

1875-1896:	H.C.Mathiesen
1896-1911:	Leonard Svane
1911-1916:	C. Langaker
1916-1930:	Arne Ustvedt
1930-1941:	Peder Johannes Steffen
1941-1956:	Trygve Johansen

Kilde: Henning Sollied: Akersgårder. Oslo 1947

Alt i rørleggerarbeid utføres

- **Vår spesialitet:** Full modernisering av bad
- Over 20 år i bransjen
- Pensjonistrabatt
- 10 års VVS kvalitetsgaranti
- 500m² butikktutstilling med stort utvalg av:
Baderomsinnredninger, tilbehør,
sanitærutstyr, rørdeler og fliser.

Bademiljø-Experten a.s

Butikk og kontor: Østensjøveien, 16 (v/Statoil Brynseng) 0661 Oslo

www.bademiljo-experten.no

Tlf.: 22 97 42 97

Faks: 22 97 00 66

GODKJENT VÅTROMSENTREPRENØR

Håndverksservice:

• Snekker	• Flislegger
• Elektriker	• Rørlegger
• Murer	• Maler

Bademiljø

Isskjæring – Faget som ikke er glemt

Tekst og foto: Leif-Dan Birkemoe

Fra midten av 1800-tallet og frem til begynnelsen av 1930-årene foregikk det isskjæring på Østensjøvannet. For å se litt nærmere på den teknikk som ble utøvet i dette faget la Sothøna turen til Skogsdammen ved Norges Landbrukshøyskole på Ås søndag 9. februar. Noen ildsjeler med røtter i faget arrangerte lagmesterskap i isskjæring og oppfordret kommunene rundt Oslofjorden til å stille med lag. Østensjøvannets Venner fikk også invitasjon, men våre ringe kunnskaper samt mangel av tidsriktig redskap gjorde at vi nøyde oss med observatørrollen.

”Velkommen til det uoffisielle verdensmesterskap i isskjæring”, proklamerte den entusiastiske initiativtaker Nicolai Bjørneby fra Ås til de 300 fremmøtte og orienterte om konkurransereglene og litt om den krevende teknikken som nå skulle utøves av deltakerne.

Det hugges hull på isen så vann og sørpe spruter.

Isblokker på 150 kg

Seks lag stilte til start. Fem mann på hvert lag utrustet med kraftig og riktig isredskap sto på startstreken. Pistolen ble hevet og startskuddet smalt. Oppgaven var nå å skjære ut isblokker på 60 x 60 cm. Isen hadde en tykkelse på rundt 45 cm. Vi fikk vite at isblokken dermed veide ca. 150 kg. Og hver blokk skulle hales helt opp på fastisen. Lagene fikk tildelt noe forskjellig antall isblokker å sage før vinneren kunne utropes, beregnet ut fra gjennomsnittsalderen på deltakerne i laget. ”Nå gjelder det å ha is magen!”, forkynte Bjørneby.

Med øks og spett ble det først slått hull på isen for å få plass til saga. Isbitene suste og snart gikk handsaga ned gjennom isen. På skift tok deltakerne og sagde i høyt

tempo først i dammens lengderetning. Saga var lang og bred med store sagtenner som spiste seg inn i isen. Det tok ikke lange tiden før første blokk var løs. Den ble dyttet vekk under isen, for den ville kile seg fast hvis man prøvde å få den opp. Neste blokk var derfor den første det gjaldt å få svingt opp på fast is. Denne jobben var et kunststykke. Teknikk og erfaring fikk for alvor komme til uttrykk. En issaks med stor kjeft tok grep om isblokken som ble presset ned i vannet. Resten ble besørget av oppdriften. Blokken nærmest spratt opp av vannet og dratt inn på isen godt hjulpet med ishaker og issaks. For de som behersket kunsten gikk det utrolig fort. Flere at deltakerne hadde isbrodder under støvlene. Det hjalp godt på fester når blokken skulle vris inn på fastisen. Men mange datt, vann og sørpe sprutet – ingen kunne komme tørre fra et slikt vannslag.

Gullmedalje og vandrepremie til vinneren

Mens noen fikk veltet isblokkene opp fortsatte andre med saging. Lagenes forskjellige kompetanse kom raskt til syne. Knivingen stod spesielt mellom vinner av forrige mesterskap, Svestad fra Nesodden, og Røykenlaget som kalte seg med det historisk riktige navnet Ramton Isanlegg. Sistnevnte hadde et skjæremål på 11 blokker, mens Svestad hadde 12 blokker som målkrav. Publikum heiet og stemningen var høy. Mesterskapet

Svestadlaget trekker av alle krefter. Den melkehvite glasur på isblokken kalles stoppe eller stappe. Den måtte de før i tiden hugge vekk før isen kunne selges. Ellers ble det dårlig pris.

endte med at Ramton tok gull, med Svestad på en sikker sølvplass. Baastad-laget kom på ispollen med bronse.

Litt vintermoro for Svestadlaget.

Vandrepremien ble ved seierssermonien overlevert Ramton, men Svestad uttrykte at neste gang tar vi den tilbake! For å demonstrere at de var noen ekte hardhauser plasket snart Svestadlaget i hullet de hadde skåret – hvorfor ikke nyte et bad når man først har slitt for å lage en åpning! Man må da ha litt iskald vintermoro!

Først må blokken skyves ned i vannet.

La oss legge til at sikkerheten til både deltakere og publikum ble tatt vare på. En gummiått, to froskemenn og rødekorsfolk stod klar om noen skulle trå feil eller gli ned i en av de seks råkene som etterhvert ble skåret ut. Froskemenne fikk heldigvis lite å gjøre med å plukke opp uheldige tilskuere. En oppvisning med å dukke ned i en av råkene på leting etter gjenstander på bunnen av dammen ble deres bidrag til showet. Mesterskap i is skjæring har bare vært arrangert tre ganger tidligere i Oslo-regionen. En historisk ramme med informasjon om tidligere tiders virksomhet spesielt i Follokommunene Nesodden, Frogn og Vestby ble gitt.

Publikum fikk prøve seg

Etter konkurransen fikk Sothønas utsendte representanter prøve seg litt på issaging med kyndig instruksjon av de barske utøvere. Vi kan bekrefte at det

skal trening og erfaring til for å få fart på sakene. Hvor mange blokker kan et trenet lag sage i løpet av en dag? "Flere hundre", svarte en fra vinnerlaget. Vi tror det så gjerne når vi ved selvsyn fikk demonstrert farten de hadde under konkurransen. Ramton Isanlegg må være et av lagene som holdt det gående lengst - helt til begynnelsen av 1970-tallet for levering til fiskerne i Oslofjorden, fikk vi vite.

Og så må blokken trekkes opp med stor hjelp av oppdriften.

Fortsatt er det altså noen som behersker det profesjonelle is skjærerfaget – og kan bringe den videre til kommende generasjoner.

Endelig er blokken oppe på fastisen.

Kort om isdriftens historie

Isdriften hadde sin storhetsperiode omkring forrige århundreskifte. I årboken til Søndre Aker Historielag - "Sør i Aker" – for 1982 har Reidar Brevik gitt en historisk oversikt som vi tillater oss å sakse litt fra.

I sin beretning om "Aker og Follo Fogderis økonomiske Forfatning" skriver fogden i 1866:

- Isproduction: Denne har formentlig tiltaget betydeligt saavel til Udførsel som til Forbrug i Chra., hvor dens overordentlige Nytte og Behagelighed næsten har gjort den til en Fornødenhedsartikel, i sær i offentlige Ræstaurationer og Øludsalg og for en stor

Deel ogsaa i de mere Dannedes Huusholdninger, hvor man tilfulde har lært at indsee, hvormeget af Fødemidler, der ved dette Middel bevares fra Fordærvelse og hvad derved vindes ind. Tiden har derhos medført Forbedring i Production og Behandling samt et fastere Marked baade i Ind- og Utland og denne de senere Tidens Industrigreen tør nu antages befæstet for Fremtiden; den giver en Indtægt, som før var aldeles ukjent, men hvortil Landets Klima og Forholde forøvrigt giver uunderlig Aargang. For intet af de Districter, hvor Isanskaffelse foregaar – nemlig Næsodden, Aas, Asker og Bærum til Utskipning og Aker til hjemlig Forbrug (deriblandt et overordentligt stort Quantum til Ølbryggerienes Iskjældere) – haves nogen Opgave over den virkede Mængde eller dettes Værdi.

Handel med naturis hverken var eller ble noen gammel næringsvei i Norge. Først i 1840-årene dukker det opp beretninger om skjæring og lagring av is til innenriks forbruk og til utførsel. Distriktene omkring Kragerø ser ut til å ha vært først ute, men virksomheten spredde seg raskt vestover og til byene på begge sider av Christianiafjorden. Istrafikken etablerte seg hurtig som en viktig næringsvei i herredene omkring fjorden: Hurum, Røyken, Asker og Bærum på vestsiden samt Follobygdene Vestby, Ås, Frogn og Nesodden. Som det fremgår av beretningen til fogden i 1866 gikk isen fra Aker hovedsakelig til "hjemlig Forbrug".

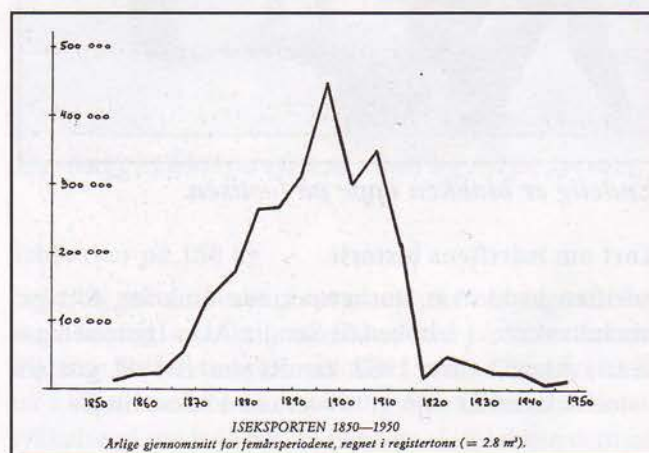

Fig. 1. Kilde: Sør i Aker 1982

Eksport

Reidar Brevik har også noen ord om eksporten:

Isen ble skåret på tjern og dammer, fraktet på slede til solide transportrenner og rutsjet ned til utskipningsanleggene. Der ble isblokkene stuert direkte på plass i lasterommene og isolert med sagflis eller lagret

i store ishus for senere utskipning. Fra de spede spirer på 1840-tallet vokste iseksporten kraftig gjennom de neste tyve år for så å blomstre for fullt i tiden frem til 1914. Se figur 1. De viktigste mottakerlandene var England, Tyskland, Nederland, Frankrike og Danmark, men norske skuter losset is også i Middelhavslandene og faktisk helt øst til Burma!

En virksomhet av et slikt omfang krevde naturligvis et stort produksjons- og salgssapparat. Storkarer som grosserere, skipsredere og handelsmenn hadde kapital å skyte inn og dominerte markedet fullstendig. Strandsitterne og gårdbrukerne, som hadde vært de første til å utnytte isen, ble utkonkurrert og måtte nøye seg med kontrakter om levering til de profesjonelle iseksportørene.

Etter første verdenskrig overtok kunstismaskiner og kjøleskap mer og mer, og eksporten visnet langsomt hen. Men isdriften fortsatte i mindre målestokk til helt ut på 1960-tallet, da dette fascinerende kapittel i norsk arbeidsliv var definitivt over.

Isskjæring på Østensjøvannet

Det var da bryggeriene begynte å kjøpe is fra Østensjøvannet i 1860-årene at istrafikken for alvor kom i gang i vårt område. Det var grei adkomst og kort vei til byen. I 1866 fikk lensmannen en klage på at 100 hester passerte over Skøyenjordene hver dag med is til byen. Vannet tilhørte gårdene Østensjø søndre og nordre, Oppsal søndre og nordre, Søndre Skøyen, Søndre Manglerud, Abildsø søndre og nordre samt Lille Langerud.

Samtlige eiere ble enige om å fordele halve inntekten mellom seg etter en fastsatt nøkkel og å sette resten inn i et isfond som skulle brukes til "gavnlig foranstaltninger av felles interesse". Istrafikken betydde en kjærkommen ekstrainntekt på en tid av året da det var lite å gjøre, spesielt for gårdene som ikke hadde noe særlig skog. Isretten var også gjenstand for kjøp og salg. Christiania Aktiebryggeri kjøpte i 1878 søndre Oppsals isrett for hundre kroner årlig i ti år.

Det ser ut til at ishandelen etterhvert ble konsentrert om Søndre Skøyen. Eierne kjøpte Oppsals strandrett og isrett og fikk satt opp flere store ishus på nordøstbredden, omtrent der Haakon Tvetters vei nå kommer ned ved Østensjøveien. Her lagret gårdsfolkene is for senere salg, resten kjørte de til byen mens det ennå var skikkelig vinterføre.

Da utbyggingen av Oppsal–Godliaområdet og Abildsø skjøt fart, ble Østensjøvannet så forurenset av kloakk at Helserådet ikke lenger kunne anbefale bruk av isen. I begynnelsen av 30-årene tok derfor isdriften slutt.

Østensjøvannets Venner ønsker å rette en stor takk til alle bladets støtteannonsører!

BERGERSEN VANN og VARME a.s. Autorisert rørleggermester Smedbergveien 5, 1187 Oslo, tlf. 22 76 70 20 fax: 22 76 70 01, org. nr: 946106232 	DROGSETH BLIKKENS LAGERVERKSTED A/S Stubberudveien 8, 0668 Oslo Tlf. 22 32 32 50 Fax: 22 32 65 76	 Selskapsmat Tlf. 22 67 64 90
 GLASSMESTER® FURULUND A/S Lambertseter kjøpesenter, 1153 Oslo Telefon: 22 28 04 90 - Fax: 23 16 89 90 E-post: post@furulund.no - www.furulund.no 	WRIGLEY Scandinavia AS	
Lambertseter apotek et Alliance apotek Velkommen til Lambertseter apotek Vi har åpent alle dager: kl. 09 00-17 00 • Lørdag kl. 09 00-14 00	Ingus biloppretting Bildskadesenteret på Ryen Ryensvingen 2-4 Tlf 22673710 0680 Oslo Fax. 22678446	

HÅNDVERKSBYGG AS

Tømrmester og Entreprenørforretning
Byggemelding/Prosjektering

MESTERHUS

Ryensvingen 9, 0680 Oslo
Tlf.: 22 57 84 60
www.handverksbygg.no

**NYBYGG - TILBYGG
REHABILITERING**

Malermester Harald Askautrud A/S

Tlf. 22 57 84 70 Faks 22 57 84 65

- ★ Inn- og utvendig malerarbeid
- ★ Tapetsering
- ★ Gulvbelegg
- ★ Konsulentbistand

Malermester MLF
www.askautrud.no
- fagkunnskap gir trygghet.

Kontoradresse:
Ryensvingen 9, 0680 OSLO
E-post: askautrud@askautrud.no

Østensjøvannets Venner ønsker å rette en stor takk til alle bladets støtteannonsører!

HYDRO TEXACO RYEN
Enebakkveien 135, 0680 Oslo
Tlf. 22 19 17 26 • Fax: 926 70 926
Dekk- og Oljeservice
Ny vaskemaskin
E-mail: hydrotexacoryen@netcom.no

T.M. Bergersen A.S.
Keramiske fliser

Butikk/utstilling

Åpningstider: Man-Fre: 09-17 • Tor: 09-19 • Lør: 10-14
Enebakkveien 123, Pb. 218 Manglerud, 0612 Oslo. Tlf: 23 3049 00, Fax: 23 3049 01

MANGLERUD SENTER

Åpningstider:
Tlf.: 22 75 77 00 Man. fre. kl. 9-20
Fax.: 22 27 75 31 Lørdag kl. 9-18

Blomsterforretning

Svein Christoffersen

ALT INNEN BINDERI

Haakon Tveters vei 98, 0686 Oslo
Tlf. 22 26 41 94 - Fax. 22 26 42 64

HENTER OG BRINGER

GLASS EKSPTERTEN

**30% PÅ
INNRAMMING**

BØLER SENTER
Bølerlia 2
Tlf 22 26 52 59

LAMBERTSETER
UR &
OPTIKK

Synundersøkelse
Briller • Kontaktlinser

Telefon 22 28 02 41

Norges eldste spesialforretning i øl og vinråstoffer/utstyr

GODE RÅD ER GRATIS!

Kirkevn. 50, Tlf.: 22 60 21 28
Manglerud Senter, Tlf.: 22 26 08 00

**NYLAGET FISKEPUDDING og
HJEMMELAGDE KOLJEKAKER**
hver dag

Man.-fre. 10.00-18.00
Lørdag 10.00-16.00
Storm B. Johnsen • Fisk og vilt
Lambertseter Kjøpesentrum - Tlf. 22 28 82 42

**Bratlikollen
Blomster**

SANDSTUVEIEN 49 B, 1184 OSLO
TELEFON 22 28 69 58

De ringer, vi bringer
Brudebuketter,
dekorasjoner,
kranser m.m.

**Langerud
Blomster**

Enebakkvn. 289, 1187 Oslo
22 29 78 29

MATHUSET

Jacobs
PÅ HOLTET

Tlf. 22 28 58 58
FAX 22 28 58 68

EKEBERGVN. 145, 1178 OSLO

BARRA

Når du skal merkes

Kompetansesenter for industriell
produktmerking og profilering

BARRA AS
Christinedal, Harry Fettsv. 10
Pb. 130 Bryn, 0611 OSLO
Tlf. 22 76 02 02, Fax 22 27 12 55
post@barra.no, www.barra.no

RAFIKKSKOLE

Manglerud Senter
Tlf.: 22 26 34 07 / 906 87 170

For
menneskers
skyld

AUSTER

SALON & ACADEMY

Oppsal Senter | Bryn Senter

Tlf. 22 26 77 78 | Tlf. 22 27 91 20

Østensjøvannets Venner ønsker å rette en stor takk til alle bladets støtteannonsører!

BØLER APOTEK ditt Alliance apotek Mandag-Fredag 09.00-17.00 Lørdag 09.00-14.00 Bøler Senter, Bølerlia 2-4, 0691 Oslo - Tlf. 22 75 91 90	 Hans Furu ALT I MALING - GULVBELEGG - TEPPER - TAPETER FAGMESSIG UTFØRT POSTADRESSE: POSTBOKS 5 SKULLERUD 0624 OSLO BESØKSADRESSE: LØVSEIFARET 118 LANGERUD GÅRD E-POST: hans.furu@c2i.net TELEFON: 22 29 65 66 TELEFAKS 22 29 91 67 GRO: 8200 01 21785 ORG.NR.: 936 300 553 MVA
OPPSAL APOTEK ditt Alliance apotek Mandag-Fredag 09.00-17.00 Lørdag 09.00-14.00 Haakon Tveters vei 94, 0686 Oslo - Tlf. 23 12 68 80	JERNIA <i>Oppsal</i> OPPSAL SENTER Aud's hjørne Støtt opp om din nærbutikk Oppsal Senter Haakon Tveters vei 88-98 FaxTlf. 22 27 74 99
 MITSUBISHI MOTORS Mitsubishi Motor Forum ABILDSØ Enebakkveien 309 - Tlf. 23 03 20 00 - Fax. 23 03 20 01	TETTE AVLØP DOGNVAKT 23 16 50 00 HØYTRYKKS KJEMPEN Døgnvakt • Høytrykkssteking • TV-inspeksjon • Graving og rehabilitering av vann- og avløpsrør TT-TEKNIKK A/S - en miljøbedrift Ryensvingen 13, Postboks 133 Manglerud, 0612 Oslo
LAMBERTSETER FOTO Tlf. 22 28 05 03 LAMBERTSETER SENTER Nye Bogerud Fisk/Vilt AS Stallerudvn. 111 C 0693 Oslo Tlf. 22 74 71 10	Oppsal Bok & Papir AS Haakon Tveters vei 96 Postboks 113 Oppsal - 0619 Oslo Tlf.: 22 26 30 95 - Fax.: 22 26 70 51 Hva er din plan? Kom og snakk med oss i Nordea på Lambertseter! Nordea på Lambertseter tlf: 22 76 92 32 www.nordea.no Nordea
 STATOIL Service Østensjø Låvevn. 70 - Tlf. 22 26 33 35	Støtt opp om din nærbutikk <i>H.P. Kjarvik</i> Oppsal Senter
 OBOS Som medlem har du alle fordelene	JØLSTAD BEGRAVELSESBYRÅ Odd B. Jølstad as Abildsø Enebakkveien 287 Døgnvakt: 22 29 38 00 Fra den helt enkle - til den mer påkostede gravferd
TA EN OPTISK SYNSPRØVE Bøler Brillesenter & Ur A/S Vi mottar for reparasjon alle typer stueur, veggur og gulvur BØLER SENTER - Tlf. 22 26 22 68	OPPSAL STORKIOSK TIPPESENTER Åpent alle dager: 09 - 22 Vi har bankterminal
Life HELSEBODEN OPPSAL Oppsal Senter, 0686 Oslo Tlf. 22 27 87 40 Fax. 22 27 80 46	 STATOIL Statoil ICA Express Abildsø Ny vaskemaskin • Ny butikk Lambertsetervn. 70, 1187 Oslo - Tlf.: 22 28 22 90

Cathrine Senje

Cathrines hjørne

Barndom ved Østensjøvannet for 85 år siden

Østensjø-området for snart 60 år siden. Abildsø gård ligger i forgrunnen, vannet til høyre.

Foto Fjellanger/Widerøe, 1948. Oslo Bymuseum.

Ved forrige århundreskifte (1900) startet utparselleringen av tomter fra Søndre Oppsal Gård.

"Det vokste frem en hytteby eller en egnehem-koloni, den eldste nybyggerkoloni i Aker", står det i Oslo Byleksikon. I dag finnes det nesten ingen igjen av disse "hyttene". Men enkelte hus fra forrige århundre kan man finne: Kvilheim, Kampheim (svært ombygget) og Magnor. Søndre Oppsal gård ligger fremdeles i Motbakkene, men også det huset er svært forandret.

I matrikkelen for Aker Herred 1903 finner vi navn på mange av nybyggerne. Og i folketellingslisten ser vi at de fleste var håndverkere og funksjonærer: møbelsnekker, papirskjærer, metallstøper, xylograf, børsemaker, baker, postbud, vognmann, maler -og en og annen løsarbeider.

Nybygger Ole Jacobsen på Magnor

Malermester Ole Jacobsen var en av nybyggerne. Han bygget hus på Magnor, nåværende Østmarkveien 4, og han og kona Annette fikk etter hvert 13 barn. Ole Jacobsen ble født i 1864 og døde i 1925. Sønnene var aktive idrettsmenn. I OIF's jubileumsbok fra 1987 står det: "Av den gamle hoppgjengen i Bjart sto familien Jacobsen sterkt. Det var brødrene Jakob, Leif, Arvid, Kåre og Øystein, som alle var aktive på samme tid.

Jakobsen-familien var glupsk etter premier, og Kåre var den som hentet de fleste". Til huset på Magnor hørte uthus – både fjøs og låve. I følge Jakobsens barnebarn Randi Bakkeli lå uthusene omtrent der hvor Rimi-

butikken i dag ligger. Jeg besøkte Randi Bakkeli for å få vite litt mer om familien Jacobsen på Magnor. Hun hadde funnet frem fotoalbum og notater og hadde mye å fortelle. Hennes mor var en av Jakobsen-døtrene.

Oppsal Vel ble stiftet i 1904, og malermester Jacobsen nevnes i vellets 75-årsberetning som en ivrig forkjemper for skole, søndagsskole og kirkelige møter. En av sønnene til Ole Jacobsen fikk også navnet Ole. Han ble født i 1908. Som voksen tok han navnet Bjune etter et gårdsnavn i Vestfold. Han fikk et langt og virksomt liv. Han var utdannet dekorasjonsmaler. Han var i flere år klokker i Manglerud menighet og en ivrig menighetsarbeider. Han var også i noen år kommunalråd i Oslo kommune. Som pensjonist skrev han en rekke artikler med emne fra lokalhistorien i Naboposten.

Mange Oppsalboere husker Ole Bjune. Som ingen annen kunne han fortelle om "gamle dager". Han døde i 2001.

"I barndommens rike: Minner fra Østensjø"

St Hallvard heter tidsskriftet som utgis av Oslo Byes Vel. I nr.4/84 fant jeg en artikkel av Ole Bjune som heter "I barndommens rike: Minner fra Østensjø". Jeg har fått lov til å klippe fra denne artikkelen:

"I guttedagene for 60–70 år siden så ikke Østensjøvannet og områdene omkring stort annerledes ut enn i dag. Landskapet er det samme. Men det vi opplevde var ganske annerledes. Skoleveien førte rundt vannet, enten vi gikk på Abildsø eller Østensjø. Kanskje hadde vi mest moro på den lange veien til Abildsø. Vi møtte gjerne en stor flokk nede ved Almedalen, den mystiske, mørke gamle parken ved Østensjø gård. Her lekte vi ofte "indianer og hvit" og slåss om å innta selve "indianerborgen", som var den gamle hule almen.

Veien førte gjennom Østensjø-gårdene. Det var selve "oldtidsveien" vi gikk på, og vi fantaserte ofte om vikingene som hadde gått der.

I den gamle låven holdt "Lusekongen" til. Emanuel het han, en original som levde av det han fikk på gårdene rundt om. De voksne sa han var snill, men vi ungene holdt oss unna. På Østensjø gård var de plaget av guttegjenger som forsynte seg av frukten. De holdt til ved en vannpost på hjørnet av Oppsalveien og Østensjøveien og ble kalt "Vannpostgutta". Så lenge vi gikk på skolen på Abildsø badet vi fra torva nedenfor Østensjø gård, jenter og gutter på hver sine steder. Vi hadde ikke slik luksus som badebukse. Moro var det å løpe på den

gyngende flytetorva. Senere, da vi gikk på Østensjø skole (åpnet i 1918) bygget Oppsal Vel badehus til oss ved Oppsalbekkens utløp. Om vinteren var det også trafikk. Et par ganger holdt Aker Travklubb travløp på isen.

Isskjæring var det hvert år. Stor stas var det når vi fikk lov å kjøre med et islass nedover mot byen. Men på Etterstad måtte vi gå av, det var ikke lov for smågutter å kjøre lenger.

Vi fisket både sommer og vinter, mest mort. Den spiste vi ikke, det ble kattermat. Men abboren var god hvis den var stor nok. Gjeddene var store og fine, men om sommeren smakte den leire. Det skal være tatt en gjedde i vannet på 27 kilo. Egentlig var fiske og jakt forbeholdt grunneierne. Men det var umulig å kontrollere det.

Isen la seg tidlig om høsten, og en av de første som prøvde den var Oskar Mathisen. Han kom for å trene. Han hadde lengdeløpsskøyter med støvler, mens vi hadde gamle "snabelskøyter" med remmer eller hyssing. Senere fikk vi skruskøyter.

Det var mange skibakker på jordene rundt vannet: Vassenga, Bratta og flere. Når hopplengdene kom opp i 12 – 15 meter, da var jubelen hørbar. Utstyret var enkelt, oftest furuski – hjemmelagde – med fettlærsbindinger og strammeapparater. Vi smurte med parafinvoks eller talglys. Senere hadde vi storbakke i Skrabben med årlig skolerenn.

Østensjøveien var hovedvei den gang. Aker Kommune hadde parafinlykter langs hovedveiene fra 1902 til 1916–17. Lyktetenneren kom med den lille stigen sin hver kveld, og utpå natten ble lyktene slukket igjen. Bare i de mørkeste månedene var de tent hele natten.

Det gikk en buss til byen fra Nordby-kafeen og ned til Etterstad. Den var smal og høy og gul og ble kalt

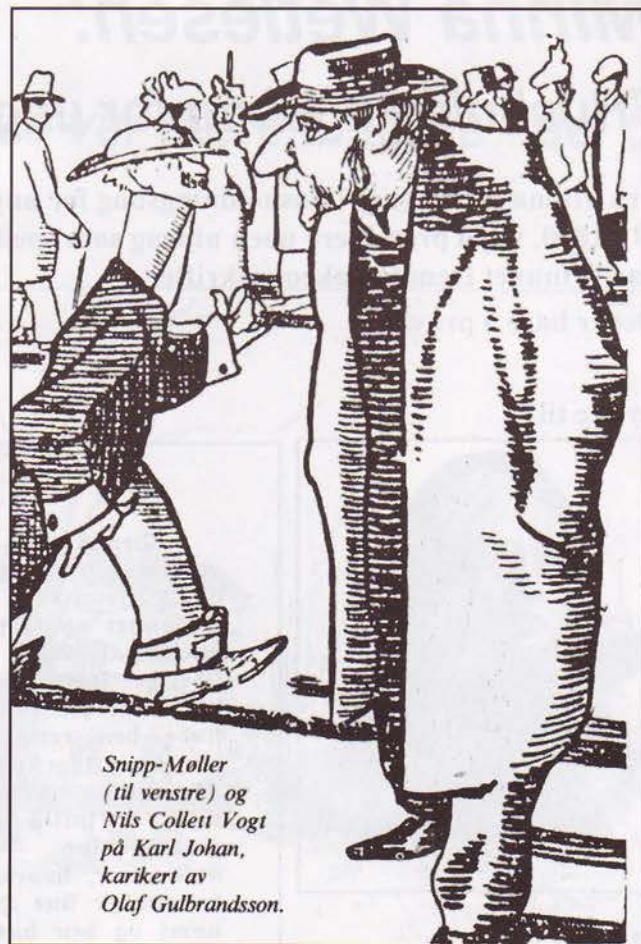
"Smørkassa". Det var den eneste forbindelsen til Oslo.

Den gang fantes det originaler. "Johan-Langen" var en av dem. Han hadde en liten hytte bak en stor stein nede ved vannet. Vi fikk ikke lov til å være der, for han hadde lopper og lus. Han kunne viser, og han sang – særlig etter en flaske øl. Utenfor hytta var en liten slette som taterfølgene slo seg ned på, og da holdt vi oss langt unna. "Snipp-Møller" bodde også like ved vannet. Albert Møller var hans rette navn, og tilnavnet skyldtes at han gikk med en svært høy snipp. Han var utdannet xylograf, men opptrådte også på Cirkus Norbech med sine sykkelkunster.

"Breske-Jens" var også en kjent skikkelse. Han vandret til byen med knipper av brisk og lyng som han solgte til torgkonene. Om vinteren skar han dunkjevler. Han var snill, men ikke akkurat velstelt".

Lokalhistorisk utstilling i 1996

I 1996 samarbeidet bydel Østensjø og Deichmanske Bibliotek, filial Oppsal, om en stor lokalhistorisk utstilling.

*Snipp-Møller
(til venstre) og
Nils Collett Vogt
på Karl Johan,
karikert av
Olaf Gulbrandsson.*

Den ble åpnet av Oslos ordfører i september 1996, og den ble en kjempesuksess. Etter utstillingen ble det bevilget penger til videoopptak for å gjøre stoffet tilgjengelig også for de som ikke hadde sett utstillingen. En gruppe pensjonister var ansvarlig for kommentarene, og et videoverksted på Stovner gjorde opptakene.

På flere av disse videofilmene er det opptak med Ole Bjune. Han forteller om barndomsdagene med lun humor. En gang ble han og kameratene knepet av Haakon Tveter mens de stjal turnips. Tveter ble ikke sint, men formante dem om å ikke trække i åkeren. Etter den opplevelsen var det ikke spennende lenger å kvarte turnips. Nå var det jo lov! Ole Bjune fortalte også om skoleveien til Abildsø skole. Vår og høst kunne vannet stige slik at veien ble oversvømmet, og da måtte de minste ungene fraktes over med robåt eller bæres. På Abildsø gikk barna fra Oppsal annen hver dag og i atskilte gutte- og jenteklasser. Men da Østensjø skole ble åpnet ble det skole hver dag og blandingsklasser. Landskapet er det samme som i Ole Bjunes barndom, selv om det ikke finnes badeliv og vandrende originaler lenger. Østensjø-vannet ligger fremdeles som en vakker perle i det gamle kulturlandskapet.

Takket være Østensjøvannets Venner.

Kilder: St.Hallvard 4/84, samtale med Randi Bakkeli, videoopptak med Ole Bjune.

Minna Wetlesen:

"Husholdningsbog for unge husmødre i By og Bygd"

Fra Minna Wetlesens "Husholdningsbog for unge husmødre i By og Bygd", som første gang kom ut i 1890, vil vi presentere noen utdrag som speiler hvordan det var dengang. I tillegg til forordet har vi funnet frem to kakeoppskrifter.

Det er bare å prøve.

Lykke til!

Minna Wetlesen

Forord til 1ste Uplag.

Denne lille Husholdningsbog er skrevet med Ønske om at være til Nytte for unge Husmødre, som selv har Lyst og Vilje til at stille sit Hus paa bedste Maade. Stoffet er samlet af forskjellig Vel, dels af egen Erfaring i en lang Række af Aar, og dels ved omhyggelig Granskning af paa-
lidelige Forfattere. Et godt Husstel maa være lige langt fra Ødselhed som fra Gjerrighed, og det gjælder derfor at finde den rette Middevei. Om Madens Tilberedning kan der være forskjellig Mening, efter enhver Smag, men den Regel maa gjælde for alle, at intet skal gaa tilspilde, enten man er fattig eller rig, dette læres os ogsaa i Naturens Husholdning. — Enhver Husmoder pligter derfor at tænke nøie over, hvordan hun bedst kan benytte de Ting, hun har under sine Hænder, — til Gæld for den huslige Økonomi og den huslige Hygge.

M. W.

Krumfager.

De gjemmes bedst, naar de lægges i en Kurb, der ophænges paa et tørt Sted; de Krumfager, der er mange Æg i, taaler bedst at gjemmes. Snapt $\frac{1}{2}$ Kg. Smør smeltes og afklares, deri røres $\frac{1}{2}$ Kg. Sukker, til det bliver hvidt og tykt; derpaa haves i 12 piskede Æg, men Blommen og Hviden ikke delt, $\frac{1}{2}$ Kg. Mel, Kanel og Kardemomme efter Behag. 1 Skefuld lægges i Jernet til hver Kage; de maa krummes over en Stok, idet man tager dem ud af Jernet. Disse ansees for gode Krumfager og kan holde sig længst.

Larvelige Krumfager.

Hertil tages $\frac{1}{2}$ Kg. Mel, 1 L. Melt, $\frac{1}{4}$ Kg. Sukker, $\frac{1}{4}$ Kg. afklaret, men ikke varmt Smør, 3—4 Æg, Kanel og Kardemomme. Æg og Sukker slaes først godt. De steges i Krumfagejern, som ikke smøres.

Karnappmannen

og andre viderverdigheter fra vår nære historie - del 5

Av Erik Henning Edvardsen

Abildsø gård

Vi har tidligere (i artikkelseriens del 2) omtalt trelasthandler Christen Brochman som proprietær og byggherre på Abildsø, og dessuten vært inne på hvorledes husvettet Karnappmannen bar seg ad med bråk og støy og onde varsler nettopp i hans levetid.

Vardøgeret – en skikkelse til livets frelse

Vi har alt vært inne på Karnappmannens relasjoner til Abildsø som gårdens beskytter, dvs. som såkalt gardvord. Tradisjonen er nokså entydig i sin fremstilling av at stedets verneånd tilhører nyrydningsmannen, grunnleggeren eller byggherren. Ingen andre ville kunne innta en slik rolle overfor gården enn han som først gjorde området beboelig. I slekt med betegnelsen gardvord står også begrepet vardøger eller vardivle. Vardøgeret passer ikke gården, men opptrer som personlig skytsengel for enkeltindividet. Vord og vard har samme ordstamme og betyr 'vokter', som vi også finner i ordene varde, varetekt, oppbevare, vente og advare. Siste ledd – døger eller – divle synes å komme fra germansk – dublia (*vardublia), hvor en etymologisk sett oppfatter vardøgeret som et projisert tankebilde ved

at en egen hug løp rundt i menneske- eller dyreham for å undersøke at det var trygt å ferdes i området. Vardøgeret kan både følge i individets fotspor og være en forløper som varsler om dets komme. Det hører riktignok til sjeldenhetene at vardøget viser seg, som regel hører en bare knepp i døra og fottrinn et kvarters tid før mennesket selv viser seg.

I de tilfeller en kan se vardøgeret opptrer det helst i skikkelse av et rovdyr, helst ulv eller bjørn, men også som padde slik P. Chr. Asbjørnsen forteller om i sagnet om Ekebergkongen. Mindre vanlig, og bare for spesielt disponible folk, heter det at vardøget viser seg i menneskets egen skapelse som dobbelt-gjenger.¹

Spesielt heter det at søndagsfødte barn kunne bli sensitive for kunnskaper fra det hinsidige, og det var kjent at Christen Brochman hadde visse supranormale nådegaver. Om Christen Brochman ble det dessuten påstått at vardøgeret hans var så sterkt at han ikke alene forvirret andre, som trodde de nettopp hadde truffet og

Etter å ha vandret et stykke på stien kom en hvit skikkelse fykende mot ham.

hilst på ham før han selv dukket opp fra nøyaktig samme kant, men at han også i blant kunne få øye på og møte sin egen forgjenger. I selskap med Christen Brochmans vardøger kunne til og med andre menneskers vardøgere bli virksomme og livlige. Det ble nemlig hevdet at om han var ventet med en flokk innbudte gjester til jaktselskap på de store skogeiendommene han eide hørte folk som bodde i området hestetramp, hundeglam, rop og latter forbi husveggene alt i lang tid før Brochman og de virkelige jegerne innfant seg.

I følge en familieanekdote berget vardøgeret til Christen Brochman livet hans en gang han var på vei hjem fra et ærend i Christiania. En av hans husmenn bar nag til ham for affæren med piken Anne Elisabeth Munch. Som enkemann besvangret Brochman tjenestejenta si og fikk en uekte sønn. Barnet ble oppkalt etter faren, men var svakelig og syk og ble i hast hjemmedøpt 4. februar 1756. Allerede 19. april samme år døde gutten, – bare 3 måneder gammel. Etter 3. Mosebok 12,1-5 ble barselkvinner sett på som 'urene' i lang tid etter en barnefødsel og måtte gjeninnføres i tempelet.² Ugifte mødre, slik som Anne Elisabeth var, ble bare innledet i kirken på visse betingelser. Selv om kirkeordinansens bestemmelser var gjort litt mildere på 1700-tallet hadde hun ikke kunnet delta i begravelsseremonien da kirkegangen først skjedde 19. mai. Etter visitatsboka til Peder Palladius, superintendenten over Sjælland stift, som fikk overordentlig stor betydning for alterbøkene i det etterreformatoriske Danmark-Norge skulle «Skjøger, som ønske at indledes efter deres Nedkomst (...) sammen med deres Bolere, i Menighedens Nærværelse afbede deres Brøde og love Forbedring af deres

Levnet.»³ Proprietær Brochman var imidlertid en velhavende og høyt respektert mann. Han hadde nettopp gjort gjengifte med frøken Anne Margrete Hegermann, så den skamfulle delen av innledningsritualet som sto foreskrevet måtte tjenestejenta bære alene.

En av Brochmans husmenn ville etter sigende hevne overgrepet mot Anne Elisabeth Munch og la seg i bakhold oppe i Ekebergåsen og planla å drepe proprietæren da han returnerte fra sitt ærend i Christiania. I tussmørket bega Brochman seg den vanlige veien hjem over Vaterlands bru og Grønlandsleiret, men istedenfor å følge Oslo gate videre gjennom Gamlebyen og opp til Ekeberg følte han uro og valgte å følge stien over Åkeberget, som førte videre bakkehellingene opp mot Ryenbergene.

Etter å ha vandret et stykke på stien kom en hvit skikkelse fykende mot ham. Christen Brochman la da enda en gang om kursen og slo inn på en sti som dreide til høyre i retning Oslo bispegård. Han var imidlertid ikke gått langt før den hvite skikkelsen kom farende mot ham igjen. Dette tok Brochman som et sikkert tegn på at det lurte farer. Han snudde tvert om og gikk tilbake til Christiania og ba om å få overnatte hos sine ferske svigerforeldre, oberstløytnant Diderik Hegermann (d. 1772) og hustru Elisabeth Christine Peters, som hadde overtatt hans eget barndomshjem øverst i Prinsens gate. Christen Brochman brukte tiden godt og ble igjen oppholdt med forretninger i byen, slik at han først ved mørkets frembrudd den neste kveld var klar til å vandre hjem til Abildsø. Nå valgte han å følge allfarvei opp til Ekeberg og videre over Ryenfjellene, men her sprang husmannen frem og kastet seg over ham med en lang kniv i hånden. Brochman greide med nød å holde husmannen fast inntil noen tilfeldig forbipasserende kom ham til unnsetning.

Husmannen ble arrestert og tilsto under forhørene at han alt den foregående kveld, da husbonden opprinnelig var ventet fra byen, hadde ligget i bakhold, og føyde til at dersom Brochman bare hadde kommet som planlagt ville det ha lyktes ham å ta ham av dage, for i de timer han forrige dag hadde ligget på lur hadde det ikke vist seg en eneste person i området som kunne vært ham til hjelp i basketaket. Senere hadde Brochman «spurt sin biskop om synet og fått det svar, at han ingenlunde ville benekte muligheten av slike varsler». Proprietæren kom etter dette til å betrakte vardøgeret sitt som en ren velsignelse.

Biskop Nils Dorph (1684-1758)⁴ hadde stått ved vinduet den omtalte aften og med egne øyne sett en hvit skikkelse bevege seg mot bispegården og forsvinne ned i kjelleren, hvor han dagen etter fant et hvitt gevant slengt på gulvet. «Dette tjener jo ikke til å styrke troen på synets overnaturlighet,»⁵ hevdet Christen Brochmans sønnedatters sønn, riksarkivar Henrik Jørgen Huitfeldt-Kaas, som mente det kunne vært en eller annen som visste om komplottet og ønsket å skremme oldefaren

unna den ventende⁹ husmannen. Andre har ment overfallet slett ikke hadde noen forbindelse med Brochmans uekte sønn, men at begivenheten først skjedde noen år senere da den filologisk interesserte biskop Fredrik Nannestad (1692-1774) hadde overtatt embetet etter Dorph. Nannestad hadde stor sans for naturvitenskap og okkulte fenomen, og hans kunnskapstørst førte til at han etterhvert tilbrakte stadig mer tid i sitt bibliotek med lesning og studeringer over alle slags materier. Så omfattende var biskoppens boksamling at Wilse i sine *Reise-Jagttagelser* holdt den frem som landets største bibliotek; «Storms paa omkring 9000 og Biskop Nannestads paa over 10000 Bind.»⁶

Plassen Tallbergs rydning og bebyggelse.

Christen Brochman hadde både venner og fiender, og sant nok var det også mange som kunne takke ham for sitt utkomme. Det manglet sikkert ikke dem som kunne tenke seg anonymt å opptre som spøkelse for å avverge at han ble myrdet. En av dem var utvilsomt korporal Erik Torstensen i Skedsmo kompani. Han tjente under regimentssjef Hans Selkier (1715 – 1785) og fikk flytte inn i den nylig oppførte husmannsplassen på Tallberget mellom Abildsø og Manglerud. «Jeg Underskrevne Christen Brochman, boende paa Abelsiøe i Aggers Sogn vedgaaer herved, at have bevilget saasom ieg og herved bevilger og tillader Corporal Erich Tostensen, ved hr. Capitain Hans Selkier Landvern Compagnie, til brug og beboelse Eet stække Jord, med paastaaende nye opbygte Huuser under min tilhørende Gaard Abelsiøe, nu ved opbyggelse for Talberg kaldet, strækkende sig fra Østensøe vandet langsmed Lysthuus Jordet til grinen derfra langs Mangelberg vejen, til Magnildrud Eiedeale, og derfra mod deeleet over aasen lige nord i Vandet, alt efter den derom nu staaende og befindende giærdesgaard; [...] Begiæring befvist. Dets til bekræftelse under min Gaard Abelsiøe den 12te Novbr. 1753.

Christen Brochman. -Velædle Hr. Sorenskriver hr. Andreas Album.»⁷

Christen Brochmans arvinger på Abildsø

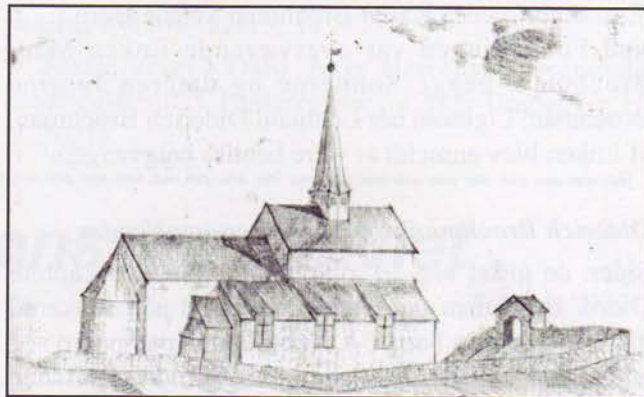
Fru Karen Hansdatter Brochman var død allerede i 1754. I skifteforretningen etter henne, som fant sted 22. november 1755, er det listet opp i alt 6 arveberettigede barn i alderen 3 til 13 år: «Karen Hansdatter † g.m. Christen Brochman Barn

1. Karen 13 aar
2. Anne Chatrine 12 aar
3. Maren Malene 10 1/2 aar
4. Johanne Christiana 9 aar
5. Jørrinne 5 aar
6. Anne Hedewiig 3 aar

Heri medregnet foruten endel obligationer i Abelsøe for 2400 rdl i Siggerud i Schie for 600 rdl i Siweruud i D^o for 300 rdl.»⁸ Det tilkom hver av barna 300 rdl.⁹

12. desember 1755 giftet Christen Brochman seg på nytt med Anne Margrete Hegermann (15/2 1724-12/5

1796).¹⁰ Også de fikk 6 barn.¹¹ For å forevige sin unge hustru fikk Christen Brochman en kunstmaler til å lage et portrett av henne. Dette var langt bedre malt enn de to han tidligere hadde bestilt av den første hustruen og seg selv. Dermed ofret han det nye portrettet den staselige rammen om sitt eget bilde og anskaffet seg selv en temmelig prunkløs ramme. Slik ble hans eget kontrafei hengende nokså stakkarslig og trist mellom Karens og Anne Margretes portretter i flotte, gullforgylte rammer.

Gamle Aker kirke. Brochman var så velhavende at han også eide en tiendepart av kirken og fungerte som kirkeverge. Tegning av Braag 1795. Oslo Bymuseum.

Brochman var så velhavende at han også eide en tiendepart av Gamle Akers kirke og fungerte som kirkeverge. Både Karen, Christen og Anne Margrete Brochman ble derfor bisatt i kjelleren under Gamle Aker kirke. Ved den store restaureringen i 1852 ble imidlertid de tre kistene tatt ut og gravd ned på kirkegården.

Det var ingen sønner i Christen Brochmans første ekteskap med Karen Hansdatter, så da han selv døde i 1790 ble det den førstefødte sønnen av neste barnekull med Anne Margrete, kaptein Didrik Hegermann Brochman (8/9 1756-23/4 1828) og hustru Marie Ring (8/5 1759-15/2 1836),¹² som fikk overta Abildsø med gården Langerud og husmannsplassene Holmbraaten, Ulsrud, Haslefet, Svenskerud, Vinterkjernet, Omsrud og Tallberget.

«Christen Brochman † g. 1 Karen Brochman †
g. 2 Anne Margrethe Hegermann
Barn

1. Karen
 2. Marthe
 3. Georgine 40 aar
 4. Anne Hedeveg
 5. Diderich Hegermann Brochman
 6. Jørgen 30 aar
 7. Christina Elisabet
- Brl ca. 22794 rdl Net ca. 18167 rdl

Jacob Aars Sørenskriver udi Aggers Fogderi gjør Witterligt at Aar 1790 den 6de May indfandt jeg mig tilligemed Lensmanden Berthold [Nicholai] Knoph samt de 2de Wurderingsmænd og Skifte Vidner Peder Kierboe og Elling Kold paa Gaarden Abelsøe i Aggers herret, for [at taxere og ordne?] Boet, efter den her den 3. April sidste aar [...] Døden afg. Christen Brochman [...] saavidt de icke alderede ere tagne under Behandling at Registrere og vurdere til paa følgende Skifte og Deeling [...] hans efter ladtes Enke Mad. Anne Margarete Brochman født Hegermand, [hennes barn og de?] i første Ægteskab [med?] Karen Brochman avlede Børn [...]. Ved Forretningen var overværende Enken Mad. Brochman, begge Sønnerne og dateren Jørgine Brochman. Ligesom her Leutnant Diderich Brochman, af Enken blev anmeldt at være hendes laugværge.»¹³

Diderich Brochman som godgjører og velynder

Siden de giftet seg 20. oktober 1784 hadde kaptein Didrik Brochman og Marie Ring bodd på Munkerud gård med sine to barn.¹⁴ Kaptein Brochman pådro seg en brokkskade under krigen i 1788. Sykdommen tvang ham senere til å søke avskjed. Han ble dimittert 14. oktober 1791 med 120 rdl. årlig i vartepenger.¹⁵ Nå som Diderich Brochmans yrkeskarriere som militær offiser tok slutt kunne han vie mer av sin tid til jordveien på Abildsø, og opptrådte snart i faget som kunnskapsrik og dreven bonde.

I uåret 1812, mens deprimerende meldinger strømmet inn til slottsprest Claus Pavels på Akershus festning om hvorledes kornhøsten hadde slått fullstendig feil over hele Østlandet, kom landsdelens eneste oppløftende melding fra Diderich Brochman på Abildsø. Pavels noterer i dagboka for 18. november 1812: «I denne paa glædelige Tidender saa fattige Tid kan jeg ikke undlade at optegne, at Capt. Brochman var her i Eftermiddag og viste mig Havre, indhøstet igaar, saa tør og kjærnefuld og i alle Maader ufordærvet, at han vil bruge den til Sædehavre. Det er altsaa at formode, at de i vor Egn, der have høstet fordærvet Sæd, tildeels selv ere Skyld deri, fordi de, ligesom hine, der fik raat, ubrugeligt Høe, have forhastet sig og ikke oppebiet Tørken, som dog omsider kom. At opsætte Kornhøsten til sidste Halvdeel af November, synes rigtignok at være en betænkelig Sag, men iaar seer man dog, at de handlede klogest, der gjorde som Fabius, qui cunctando restituit rem.»¹⁶

Familien Brochman skal ha vært en svært musikalsk slekt og det var i siste halvdel av 1700-tallet mye sang og musikk på Abildsø, men Maries far, sokneprest Ring i Hobøl fikk likevel overtalt dem til å selge husorgelet, kanskje gårdens mest avholdte klenodie til Våler kirke, som så sårt trengte til et kirkeorgel.¹⁷ Da Norge etter en lang strid med makthaverne i Kongens København omsider fikk opprettet et eget universitet. Etter en viss famling med hensyn til lokaliseringen, hvor det blant annet ble slått frem på om et universitet knyttet til

bergverksdriften på Kongsberg, ble det 10. april 1812 bestemt at det nye Universitas Regia Fredericana skulle legges til Christiania. Det kongelige Selskab for Norges Vel satte da i gang en omfattende landsinnsamling, og Diderich Brochman var raskt ute med å love understøttelse: «Captain Brochman Subscription Norsk Universitet. Hvorved Brochman forbinder sig aarlig at give til Universitetet 1 t[øn]d[er] havre af denne G[aar]d. 1 Jan. 1811 tingl. 12 N[ovem]br 1813»¹⁸ og «Subscription af 11 Juni 1811, thl. 12 November 1813 af 1 T[øn]d[e] Havre aarlig til Kr.ania Universitet.»

Neste gang: Skipsfører von Trepkas himmerike på jord.

Fotnoter

¹ Se Richard Bergh og Erik Henning Edvardsen:

Mannen som stoppet hurtigruta. Historier og sagn om noaiden Johan Kaaven.

Oslo 1990, s. 107f.

² Ann Helene Bolstad Skjelbred:

Uren og hedning. Barselkvinnen i norsk folketradisjon. Bergen 1972, s. 32ff.

³ L.J. Böttiger:

Kirkegangskoners Indledning. Skikkens Historie og Betydning. København 1882, s. 53.

⁴ Den stridbare teologen Nils Dorph holdt embetet som biskop i Akers stift fra 1738 til sin død.

⁵ Historien er senere gjenfortalt av barnebarnet, Didrik Brochmann (1879-1955), var den som, gjennom utgivelser av bøker og hefter, har fortjeneste av å ha reddet den norske seilskutesjanti fra glemsel. Diderik Brochmann: Spøkeriene på Abildsø og Christen Brochmann.

Morgenposten nr. 246. Morgenpostens lørdagstillegg, 9. september 1939, s. 6.

⁶ Ole Andreas Øverland:

Illustreret Norges Historie

V 2den Afdeling. Kristiania 1891-1895, s. 1769.

⁷ Statsarkivet i Oslo. Aker Sørenskriveri. Pantebok 3 (1750-1761) f. 165a.

⁸ Statsarkivet i Oslo. Aker Skifteprotokoll nr. 5. (1755-1758). Abildsø i Østre Aker 1755 22/11. Film HF 659, s. 44b.

⁹ Statsarkivet i Oslo. Underretten. Aker Skifteprotokoll nr. 9. (1755-1758), folio 45a.

¹⁰ Datter av oberstløytnant Diderik Hegermann og Christine Elisabeth Peters.

¹¹ Diderich Hegermann (8/9 1756-23/4 1828), Jørgen (døpt 24/9 1757- død før 1760), Christine Elisabeth (døpt 31/8 1758-28/11 1839), Jørgen (11/4 1760-22/11 1841), Paul (8/5 1762-ca. 1780) og Friderich Wilhelm (døpt 17/8 1764 - begr. 3/1 1766).

¹² Hun var datter av sokneprest til Hobøl, Peter Ring (f. 1717) og hustru Barbara Marie Hedvig.

¹³ Statsarkivet i Oslo. Aker Skifteprotokoll nr. 12. (1780-1792). Abildsø i Østre Aker (1790 6/5-1791 3/10). Film HF 663-664, folio 573b-584a. 3. april hadde de samme takstmennene vært på Haslefet, og sammen med eien dommene Siggerud og Siverud ble det en temmelig omfattende takst som i alt talte hele 22 foliosider.

¹⁴ Christen Wilhelm 'Kise' (5/8 1785-9/8 1843) og Barbara Margrete 'Babben', g. Schnitler (15/5 1790-1/5 1829). Begge har fått sin karakteristikk i Conradine B. Dunker:

Gamle Dage. Erindringer og Tidsbilleder.

Kbh. 1871, s. 346f, som opplyser at 'Kise' lot enhver setning slutte med en knisende latter. 'Kise' var alt som 15 åring 76 tommer (2 meter) høy, og var av den grunn holdt for å være uskikket som offiser. For sin flid fikk han ved avskjedigelsen fenriks grad og tillatelse til å bære uniform.

¹⁵ Ved folketellingen i 1801 hadde Maria og Diderich Brochman følgende personer bosatt på gården, foruten deres 11 årige datter 'Babben': «Barbra Ring, konens brordatter. Christina Sophia Prydz 44, beslektet. Tjenere: Ingor Nielsen 51, Fridrik Andersen 26, Jens Tørkildsen 20, Gudbiør

Hansdtr. 21, Ane Hansdtr. 29, Mari Haagensdtr. 33, Kari Pedersdtr. 32.» Gudrun Johnson:

Folket i Oslo 1801.

Folketellingen 1. februar 1801 for Kristiania med forstedene og Aker og Oslo (Gamlebyen). Oslo 1950, s. 192.

¹⁶ Ludvig Daae (utg.):

Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1812-1813, Kristiania 1889, s. 93.

¹⁷ Samuelsen-orgelet fra Abildsø gård. Sothøna nr. 16 - juni 1998, s. 26f.

¹⁸ Statsarkivet i Oslo. Underrettsprotokoller. Aker Pante-register 6 (1804-1824), s. 34.

¹⁹ Statsarkivet i Oslo. Aker Herredskraverembete. Realregister I 13. Panteregister for Aker Tinglag Nr. 13, s. 7601a.

Sagstua ved Ljanselva innviet

Tekst og foto: Leif-Dan Birkemoe

Representanter fra kom-munale etater og frivillige organisasjoner var tilstede ved den offisielle åpningen av Sagstua.

Onsdag 4. desember ble Sagstua fra begynnelsen av 1800-tallet, rett øst for Skullerudkrysset, åpnet etter gjenoppbyggingen etter brannen i 2000. Østensjøvannets Venner besøkte Sagstua på vandreturen i oktober, men det er først nå den er ferdig innredet.

Østensjøvannets Venner var representert ved den offisielle åpningen som ble foretatt av kulturbyråd Ann Kathrine Tornås. Ildsjelen i gjenreisningen, Tor Holtan-Hartwig, ønsket velkommen til de fremmøtte representanter fra Oslo kommune, etatene, bydelsforvaltningene og frivillige organisasjoner. Slektinger

av Ole Olsen Sagbakken, den siste familien som bodde her, var også tilstede. Byråd Ann Kathrine Tornås fremhevet at Sagstua var et bevis på hva som kan oppnås når alle trekker i samme retning. Hun nevnte verdien av det biologiske mangfold, kulturen og historien som her hadde seiret i kampen om forholdet til andre interesser.

Sagstua skal først og fremst benyttes av barn og unge i skole og barnehage. Sammen med Sagdammen, den lille fossen og det fine uteområdet blir Sagløkka et spennende opplevelses- og læringssenter.

Artspresentasjon

Knoppsvane (*Cygnus olor*)

Tekst og foto: Audun Brekke

Arten tilhører ordenen andefugler. I denne ordenen er svaner, ender og gjess samlet i en egen familie. På verdensbasis finnes det ca. 149 arter i denne familien fordelt på 41 slekter. Mye tyder på at knoppsvanen i utgangspunktet var en asiatisk art. Den er satt ut som parkfugl mange steder i Europa. Rømninger og naturlig spredning har ført frem til dagens relativt store utbredelsesområde for faste bestander.

I Sverige hekker knoppsvanen mye lenger nord enn i Norge, men arten i Sverige har 10 ganger større populasjon enn hos oss. Utbredelsen i Norge strekker seg langs kystnære områder fra Jæren, via Sørlandet til et stykke opp på Østlandet. Bestandsstørrelsen er estimert til å være ca. 500 par.

Kjennetegn

De aller fleste klarer å gjenkjenne en knoppsvane, ofte brukt som symbol på skjønnhet og verdighet, der den seiler frem med kritthvit fjærdrakt.

Når fugler er på bakken eller i vannet er knoppsvanen lett å kjenne igjen. I flukt krever det litt mer erfaring å skille knoppsvane fra sangsvane.

Som en av de tyngste fuglene i landet (11-14 kg) er dette en stor fugl. Legg merke til den helhvite fjærdrakten, det oransjerøde nebb med en svart kul ved nebbroten. Halsen holdes ofte i en s-formet posisjon, men den kan også holdes rett, slik som andre svaner. På

bilder blir ofte denne arten gjengitt med halsen senket ned mot ryggen og vingene løftet opp som seil. Husk at dette er en trusselpositur, så det kan hende at fotografen har vært litt for nærgående.

Hekkebiologi

Knoppsvanen foretrekker å hekke i vegetasjonsrike områder i ferskvann eller brakkvann. Som hos en rekke andre svanearter er det hovedsakelig hunnen som ruger ut eggene, men begge kjønnene hjelper til med reirbyggingen. Hannen har også mye av ansvaret for å holde inntrengere unna reiret. Hunnen ligger på reiret i 35 døgn og ungene er flyvedyktige etter ca. 135 døgn.

Svaner er sosiale dyr utenom hekkesesongen og kan overvintre i enorme flokker. I Norge er det heller ikke sjelden at smågrupper av knoppsvaner overvintrer langs kysten. Mange av disse har mat fra mennesker som en viktig næringskilde. Knoppsvanen er vegetarianer og trenger ca. 5 kg plantemateriale i døgnet.

Kilder:

Gyldendals Store Fugleguide, Gyldendal, 1999

Norges Dyr, Cappelen, 1992

Verdens dyr, Cappelen, 1985

Norsk fugleatlas, Norsk Ornitologisk forening, 1994

Sveriges fåglar, Sveriges Ornitologiska För-ening, 1990

Kongsfuglen, Universitetsforlaget, 1983

Planter ved Østensjøvannet

Bekkeblom eller soleihov (*Caltha palustris*)

Tekst og foto: Astrid Skrindo

Bekkeblom eller soleihov ved Bogerudmyra i 2002.

Over hele landet, ganske langt til fjells, vokser bekkeblom. De viktigste kravene den stiller er at jorda er fuktig og ganske næringsrik. Sånn sett er områdene rundt Østensjøvannet et ypperlig voksested. Du har sikkert sett den: De kraftfulle tuene med mørkegrønne blader og knallgule, store blomster. Blomsten minner om en stor utgave av blåveis eller hvitveis, noe som er naturlig da de er i samme familie, soleiefamilien. Like tidlig ute er ikke bekkeblomen, men den kan begynne å blomstre allerede i april og blomstringen varer langt utover sommeren.

Bekkeblomen sprer seg ved at regndråper fører frøene med seg ut i vannet. De flyter med vannmassene ved hjelp av et lite luftrom. Så blir de enten skylt på land eller spist av ender som tar de med til et annet våtmarksområde. Når frøene igjen havner på land, kan de spire! «Kjær blomst har mange navn» stemmer for denne planten. Den har

to offisielle navn, bekkeblom og soleihov, i tillegg til dialektnavn som bekkegull, damgull, myrasoleie, vasskåpe, silkeblomst, trimeltgull og sikkert mange flere.

I tillegg til at blomsten ble brukt som tegn for bonden om ulike aktiviteter rundt om i landet, har den også vært benyttet i medisinsk sammenheng. Den skulle være effektiv mot gulsott, eksem, hoste og epilepsi. Men jeg advarer mot å eksperimentere med dette, da vi nå vet at den er giftig. Ikke engang kyr beiter denne blomsten. Men glede oss over blomsterprakten kan vi, det har sikkert god effekt på vår psykiske helse!

God tur!

Kilder:

Lid, J. & Lid, D. T. 1994. Norsk flora. 6. utgåve ved R. Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.

Ryvarden, L. 1993. Norges planter 1. Fagredaktør L. Ryvarden. J. W. Cappelens Forlag a.s.

Den store fiskeutvandringen i 1909

Av Amund Kveim

Vann- og avløpsetaten har i løpet av vinteren registrert lavt oksygen-nivå i Østensjøvannet og har vært bekymret for utviklingen. Dette fenomen er alvorlig, men imidlertid ikke av ny dato som vi skal se av artikkelen under. Oksygenmangel har stor betydning for fiskebestandene i vannet, og det er særlig verdt å merke seg hva tilførsel av oksygenrikt vann fra tilløpsbekkene betyr.

Østensjøvannets Venner har lenge vært oppmerksom på dette forholdet, og har derfor ivret for at vi må få en større del av nedbørsfeltets vann tilbake i bekkene. Det er også viktig at bekkene fortrinnsvis får gå åpne og ikke som i dag hovedsaklig i rør. En viktig tilførsel av vann til Østensjøvannet er nå kunstig overføring fra Nøkle vann via Bogerudmyra. Oslo kommune har søkt NVE om konsesjon for å videreføre denne overføringen, og hensynet til vannets oksygennivå bør derfor utvilsomt tillegges vekt.

Hartvig Huitfeldt-Kaas (1867-1941) var i sin tid den som mer enn noen annen bidro til vitenskapelige undersøkelser og innsikt i ferskvannsfiskeri i Norge. Han skrev bl.a. avhandlingen "Ferskvannsfiskenes utbredelse og innvandring i Norge" i 1918. Hans artikkel i Norsk

Fiskeritidende 1909 gir en grundig vurdering av forholdene i Østensjøvannet, og er i tillegg, nå nesten 100 år etter, en artig beskrivelse av forholdene her på den tiden. Dersom våre lesere er kjent med senere observasjoner enn de to fiskeutvandringene i 1903 og 1909 vil vi gjerne høre om det.

Mye er endret siden Huitfeldt-Kaas var på besøk. Østensjøbekken er dessverre ikke lenger vannets naturlige utløp, idet vannet nå ledes ned til Alna gjennom en utsprengt tunnel. Åpne råker etter kommersiell isskjæring har vi heller ikke hatt siden 1920-tallet. Heldigvis finnes her fremdeles både mort, abbor, karuss og gjedde. Interesserte vil finne mer informasjon om Østensjøvannets fiskebestand bl.a. i Åge Brabrandts rapport fra 1998 som er lagt ut på foreningens hjemmesider.

Se også artikkel på side 12: "Fiskesamfunnet i Østensjøvannet: Artssammensetning, dominans og vurdering av artsbegrensende faktorer".

Artikkelen og de tilhørende bildene er hentet fra Norsk Fiskeritidende 1909, og er gjengitt med velvillig tillatelse fra "Selskabet for de norske Fiskeriers fremme".

Hvorfor utvandrer fisken fra Østensjøvannet?

Av Hartvig Huitfeldt-Kaas

I Slutten af Februar dette Aar (1909, red.anm.) foregikk der en Masseudvandring af Fisk fra Østensjøvandet i østre Aker i Nærheden af Kristiania.

Da saadan Fiskeudvandring af Ferskvand er et meget sjeldent Fænomen, særlig i vort Land, reiste Nedskriveren heraf ved første Melding om Begivenheden op til Vandet for at studere Sagen paa nærmere Hold. Jeg skal i det følgende meddele Resultaterne af disse Undersøgelser.

Omtrent den 20de begyndte man at se Fisken i større Mængde i Afløbselven, fortaltes der, og den 21de syntes Vandringen at kulminere, men ogsaa flere paafølgende Dage gikk der en Del Fisk ud. Den udvandrende Fisk bestod hovedsagelig af Mort¹, lidt Smaa-abbor og nogle faa Gjedder fulgte ogsaa med. Morten forekom i alle Størrelser fra ca. 1/2 Mark (125 g red.anm.) vægtige

ned til et Par Tommer lange Yngel. 23de saa Nedskriveren heraf hovedsagelig fingerlange Fiske blive fangede i Elven og Elveosen.

Betegnelsen "Elv" for Afløbet fra Østensjøvandet er for øvrig ikke ganske korrekt, en Bæk er det, og det en af de meget smaa. Vandets Nedslagsdistrikt er nemlig ganske lidet og Vandtilløbet paa denne Tid af Aaret særdeles ringe, hvilket er en vigtig medvirkende Aarsag til den fra dette Vand gjentagne Gange iagttagne Fiskeudvandring, hva jeg nærmere skal søge at paavise nedenfor.

I 1903 foregik en lignende Fiskemigration gennem Afløbsbækken, der artede sig aldeles paa samme Maade som iaar, ja endog Tidspunktet for Vandringen var begge Aar næsten ganske det samme, nemlig Dagene omkring 20de Februar. Dette kunde lede Tanken hen paa, at Vandringen skeede i Forplantningsøiemed, men da

Mortens Forplantning pleier indtræde først ca. 3 Maaneder senere paa disse Kanter af Landet, var en saadan Antagelse alligevel usandsynlig. Ved Undersøgelse i 1903 af Fiskens Rogn fandt jeg denne saa lidet udviklet, at der antagelig vilde gaa Maaneder hen, før Gydningsen vilde finde Sted. Da heller ikke en Næringsvandring i dette Tilfælde kunde ansees sandsynlig - var det rimelig at gjætte paa, at der var ekceptionelle Forholde tilstede, som fik den ellers flegmatiske og lidet vandrelystne Mort til at begive sig ud paa Eventyr, hva ogsaa viste sig at være Tilfældet. Først nogle Ord om, hvorledes selve Fiskeriet foregikk.

Da Morten temmelig hurtig fordelte sig ned over Afløbsbækken, frembød der sig med en Gang et vidstrakt Fangstfelt for de talrige fremmødte Fiskere. Blandt disse fandtes alle Aldere repræsenterede; hovedmængden var dog Gutter, de fleste vistnok hjemmehørende paa det nærliggende Kampen. De Fangstapparater, som de medbragte, var høist primitive; oftest anvendtes Hove af Sækkestrie, andre brugte Øser og Bøtter, ja en hel Del Fisk blev taget med bare Hænderne. Alligevel var Fangstudbyttet, særlig den 21de, storartet i kvantitative Henseende, idet der angivelig opfiskedes flere Hestelas med Mort. I 1903 skulde der ifølge en Avisnotis være opfisket endog 20 Tønder. Dette er vel en betydelig Overdrivelse, omend Udbyttet vel gikk op til mange Tønder. (1 tønne utgjør ca. 116 liter. Red.anm.)

En af de bedste Fangstpladse iaar var Elveosen; der holdt "Storfiskerne" til, fortaltes der, dog fiskedes der ofte bra længere nede i Elven ogsaa, naar der nu og da kom en stor Stim nedover, eller naar Isen blev fjernet paa Steder, hvor Fiskene havde samlet sig op i Mængde.

Fig. 1. Mortefiskere. En af "Storfiskerne" ved Elveosen.

Da Morten er ansat for en lidet værdifuld Fiskesort, som er vanskelig at faa afsat til en nogenlunde antagelig

Pris, tror jeg dette Mortefiskeri nærmest maa karakteriseres som et Sportsfiske, ialfald var den sportslige Interesse utvilsomt den vigtigste Drivfjær til Fiskeriet for den store Flerhed af Fiskerne.

Jeg skal dernæst komme tilbage til Aarsagen til denne pludselig indtraadte Vandreløst hos Østensjøfiskene. Blandt de talrige gode Raad og Anvisninger til en bedst mulig Udnyttelse af Fiskeriet i Ferskvandene, som de tyske Fiskerihaandbøger indeholder, finder man gjerne altid ogsaa et Kapitel, der behandler, hvorledes man skal undgaa Ulemperne ved Luftmangel eller rettere sagt Surstofmangel under Isen i Fiskedamme og mindre Vande, med Beskrivelse af hvorledes denne giver sig tilkjende paa Dammenes Fiskebestand. Fiskene sees nemlig svømme urolig omkring tæt under Isen, oplyses der, og samler sig i store Stim omkring Aabninger i Isen for at snappe Luft ved Overfladen eller ved de surstoffrige Bækkeløb. Findes der intet eller kun yderst ringe Tilløb og heller ikke Huller i Isen, skal man ved Vaarens Indtræden, naar Isen smelter, hyppig finde en stor Del af Vandets Fiskebestand drivende død i Overfladen, ja, paa en Vinter kan hele Fiskebestanden i et mindre Vand uddø paa denne Maade.

Sammenligner man nu denne Beskrivelse med Forholdene under Fiskeudvandringen af Østensjøvandet, vil man bemærke iøinefaldende Lighedspunkter. I 1903 berettes der saaledes om, hvorledes Fiskene i Østensjøvandet i stor Mængde saaes samle sig omkring Raakerne i Isen, hvor man holdt paa at sage Is. Ja det hændte endog flere Gange, at den var saa nærgaaende, at Issagerne under Arbeidet kom til at slaa den i hjel med Sagen.

Enhvidere angives Surstofmangelen i Tyskland særlig at optræde i grunde Vande med rig Vegetation og ringe Tilløb, ligesaa i Damme med ringe Tilløb, og grunde og derfor vegetationsrige er jo Fiskedammene næsten altid. Og netop disse hydrografiske Forholde besidder ogsaa Østensjøvandet. Det er overmaade grundt, kun faa Meter dybt; over store Strækninger støder Issagerne stadig Sagen i den bløde Gørmebund. Og som alle Vande med ganske ringe Dybde og Gørmebund er det meget vegetationsrigt; Siv og Stargræs sees selv om Vinteren paa de fleste Steder langs Strandbredderne; enhvidere har det, som foran nævnt, meget ringe Tilløb.

Jeg gjættede derfor ogsaa straks ved første Meddelelse om Fiskeudvandringen i 1903 paa, at det var Surstofmangel, som bevirkede Fiskens ilsomme Flugt ud af Vandet. Aarsagen fik jeg dog ikke den gang Anledning til sikkert at konstatere, da et sterkt Regnveir, Natten før jeg kom did op, helt forandrede Situationen, idet der med Regnvandet tilførtes Vandets Overfladelag en Mængde Surstof. Hvorfor saadanne grunde, vegetationsrige Vande er særlig udsatte for at komme til at

lide af Surstofmangel forklares paa følgende Maade. Naar Vandet om Høsten afkøles til henimod 0°, og et Isdække lægger sig over Vandfladen, vil Stænglerne af de i Vandet voksende Planter som allerede nogen Tid i Forveien er begyndt at visne, ved sin fortsatte Bortraadnen forbruge en stor Del af Vandets Surstof; jo flere Planter der findes i Forhold til Vandets Kubikindhold, des hurtigere synker selvfølgelig Vandets Surstofgehalt. Da dette ingen Adgang har til at optage nyt Surstof fra Luften, idet Isen afskjærer Forbindelsen med det ovenfor værende Luftlag, vil dets Surstofgehalt hurtig aftage, indtil Fisken i de mest utrerede Tilfælde kvæles. Kun et noget betydeligere Tilløb kan afhjælpe Mangelen. Hvis man kunde studere Fiskens Vandringer gennem Isen i saadanne Vande, vilde man efter al Sandsynlighed finde alle Tilløbene omkransede af hver sin store Fiskestim. For dem, der vil drive Fiske under Isen i Vande, som man kan mistænke for Surstofmangel, vil jeg derfor af theoretiske Grunde anbefale, at søge Fisken ved Tilløbene.

Det vil være let forstaaeligt, at Vande med relativt stort Tilløb og hurtig Vandfornyelse er meget gunstigere med Hensyn til Surstoffornyelsen om Vinteren, end Vande med relativt ringe Tilløb. Ligesaa indlysende er det, at de noget dybere Vande er gunstigere stillede end de ganske grunde, baade fordi de har et mindre Bundareal, hvor Vegetationen er rig - Bundvegetationen er nemlig i overveiende Del bunden til de ganske grunde, kun nogle faa Meter dybe Partier - og fordi disse Vandes Kubikindhold i Forhold til Arealet en større end de grunde Vandes, d.v.s. de har i Forhold til sit Areal en større Surstofmængde at afgive til Forraadningsprocesserne i Vandet, hvorfor de ikke saa let slipper op paa denne Nødvendighedsartikel for Fiskens Aandeprocess.

Den almindelige Surstofmængde i friskt Ferskvand pleier om Vinteren at være 7-8 cm³ pr. Liter. Naar Gehalten ned til 1.5 cm³, dør allerede de mest ømtaalige Fiske, som f. Eks. Ørret, af Kvælning. Rigtig seiglivede Fiske, som Karper, dør først, naar Surstofmængden gaar ned til 0.5 cm³ pr. Liter.

For at faa bragt paa det rene, om Aarsagen til Fiskeudvandringen fra Østensjøvandet virkelig var Surstofmangel, foretog jeg paa Stedet en foreløpig Bestemmelse af Surstofgehalten ved Hjælp af den Winklerske Metode, hvilken viste, at Vandet var paafaldende surstoffattig. Til Undersøgelsen anvendtes nogle Apparater, som er konstruerede af Professor Bruno Hofer i München til Brug for Fiskere og Fiskevands-eiere. Med disse Apparater kan Surstofgehalten bestemmes paa Stedet og i løbet af faa Minuter, men paa Grund af Apparaternes primitive Beskaffenhed bliver Bestemmelsen ikke særdeles nøiagtig. En for

Fisken faretruende ringe Surstofgehalt vil dog øieblikkelig blive aabenbar. Da saadan Surstofmangel i vore Vande som nævnt er en mere sjelden Foreteelse, og da den til Bestemmelsen nødvendige Farveskala er vanskelig at faa Tag i, den maa ialfald forskrives fra Udlandet, finder jeg en nærmere Beskrivelse af Apparaterne og deres Anvendelse for overflødig. Skulde nogen aligevel ønske at sætte sig nærmere ind i Sagen, skal jeg henvise dem til Svensk Fiskeritidende 1903, Side 65, eller Allgemeine Fischerei-Zeitung 1902, Side 409, hvor Apparaterne og deres Behandling er nøiagtig beskrevet.

For at faa en helt nøiagtig Bestemmelse af Surstofgehalten i Østensjøvandet ved Fiskeudvandringen iaar, udtog jeg med største Forsigtighed for ikke at faa Luft tilblandet i Vandet en Prøve paa en Seltersvandflaske (absolut fuld), hvis Surstofmængde Hr. Stadschemiker Dr. Schmelck bestemte at være 2.15 cm³ pr. Liter, altsaa meget nær Grænsen for det Minimum, hvormed de mest ømtaalige Fiske kan leve.

Jeg anser det derfor for bevist, at Aarsagen til Fiskeudvandringen i Østensjøvandet er Surstofmangel i Vandet.

Fig. 2. Mortefiskere nede ved Bækken

Det synes som om Surstofmangel i Østensjøvandet med paafølgende Fiskeudvandring fortrinsvis indtræder i snefattige og idetheletaget nedbørsfattige Vintre. Da Fisken gik ud i 1903 var der ingen Sne paa Isen og iaar kun et ganske tyndt Lag. At Snemangel vil kunne medføre Virkninger i ovennævnte Retning, finder jeg

for øvrig meget rimelig, da Barfrost jo i høi Grad hæmmer Vandets frie Løb over Jordbunden; de aller mindste Vandløb fryser gjerne helt igjen, og de lidt større gaar ofte over i bare Issvul. Altsaa medfører Snebarhed om Vinteren en betragtelig Tilbagegang i Mængden af Vand gjennem Tilløbene og derigjennem paa Mængden af tilført Surstof.

Som foran nævnt er Surstofmangel i vore Ferskvande i en saa fremtrædende Grad, at den er til merkbar Gene for Fiskene, vistnok en mindre hyppig Foreteelse. Aarsagen hertil er vistnok den, at vore Vande gjennemgaaende er enten relativt dybe eller relativt rige paa Tilløb. Hvor disse gunstige hydrografiske Forholde ikke er tilstede, optræder der nok Surstofmangel med paafølgende Uddøen af Fisken i forskjellige Dele af vort Land ogsaa, særlig i Tjern og Smaavande, saavel i Lavlandet som tilfjelds. De i vedkommende Vandes Fiskeriforholde nærmest interesserede synes efter mine Erfaringer dog næsten aldrig at have Begreb om den egentlige Aarsag til at Fisken dør bort.

Jeg kjender saaledes en Række med smaa grunde Tjern og Smaavande beliggende nær Toppen af Fjeldhøider eller paa andre Steder hvor Tilløbet paa Grund af Terrænforholdene nødvendigvis maa være meget ringe ialfald om Vinteren, hvor Fisk gjentagne Gange er forsøgt indsat, men hvor den efter en eller et Par Vintres Forløb atter er forsvunden. I disse Tilfælde er det efter al Sandsynlighed Surstofmangel om Vinteren, som har ledet til de ugunstige Resultater af Fiskeudplantningerne. Ja i et saadant lidet Tjern, der ligger paa

Selsmyrene i Gudbrandsdalen, forstaar de Nærboende endog at nyttiggjøre sig den aarlig indtrædende Surstofmangel, idet den giver Anledning til et eiendommelig Fiskeri. De hydrografiske Forholde paa Stedet er følgende: Under almindelig Sommervandstand gaar Laagen op i Tjernet. Ørreten i Laagen gaar da med og bliver i Tjernet hele Sommeren igjennem for at fraadse i det rige Liv af Smaadyr, som det vegetationsrige grunde Tjern producerer. Naar Laagen Senhøstes igjen falder afbrydes Forbindelsen, og Tjernet mister sit eneste Tilløb (egentlig kombineret Til- og Afløb). Straks Isen har lagt sig, pleier Surstofmangelen at vise sine Virkninger, Fisken dør øieblikkelig, flyder op og fryser fast i det tynde Islag. Dette Forhold kjender de Nærboende vel til, hvorfor de, straks Isen bærer, begiver sig du paa den med Økser og hugger Isen løs, som de finder fuldt tjenlig til Menneskeføde. Dette originale "Isfiske" gjentager sig Aar efter Aar.

Tilslut vil jeg ikke undlade at gjøre opmærksom paa, at det i de tyske til dels ogsaa i svenske Fiskerihaandbøger givne Raad, at hugge Huller i Isen for at hindre Surstofmangelen i at optræde eller at svække dens skadelige Virkninger paa Fisken, efter Forholdene i Østensjøvandet at dømme synes at være af tvilsom Værd. Thi saavel i 1903 som iaar var der store Raaker i Isen efter Isskjæringen og det i forskjellige Dele af Vandet, og disse Raaker havde, da Udvandringerne fandt Sted, allerede været holdt aabne i flere Uger.

'En paa Østlandet meget almindelig Indsjøfisk (Leuciscus rutilus).

Byggefelt

I slutten av februar kom det på plass et skilt som meddelte bygging av 30 boliger på den regulerte tomten mellom Jøranstien og Østensjøveien.

I slutten av februar kom det på plass et skilt som meddelte bygging av 30 boliger på den regulerte tomten mellom Jøranstien og Østensjøveien.

En av landets mest banebrytende biologer:

Robert Collett (1842 – 1913)

Av: Finn A. Gulbrandsen

Familiemessig hadde Robert Collett solid forankring. Moren, forfatter Camilla Collett, faren jussprofessor Peter Jonas Collett. Morfaren var Nicolai Wergeland, prest og medlem av Eidsvollsforsamlingen i 1814. Henrik Wergeland var hans onkel. Robert Collett var dermed nesten forpliktet til å sette spor etter seg.

Robert ble født 2. desember 1842. Moren, Camilla Collett, skriver i en av sine bøker om sønnen:

"Allerede som ganske liden røbede sig hos ham denne inderlige glæde i og sans for naturen, der endnu er en af hans sterkeste impulser. Denne glæde gav sig især tilkjende, naar han om sommeren gjorde sine ture op til bedstefaders gaard (Eidsvold Prestegaard). Jeg ser ham endnu stå i den dybe eng i en slags stille henrykkelse, medens den hvide hundekjæks og et flor af smørblomster slog op i hans lyse hoved; hvor glædestraalende kunde han komme styrtende med en tarvelig blomst eller nogle riktig afskyelige insekter i sin lille daase."

Da Robert var 9 år gammel døde faren. Familien ble splittet og han ble adoptert av sin onkel Johan Chr. Collett i Christiania. Familien flyttet til Lillehammer da Robert var 12 år gammel.

I Lillehammer ble han venn med Even Anthon Thomas Landmark (1842-1931) senere jurist og fremragende fuglekjenner. Som skolekamerater fikk de et nært vennskap som varte livet igjennom. Kameraten bidro i stor grad til Colletts senere ornitologiske arbeider.

Allerede i 15-årsalderen "var der et skjær av videnskabelighet" i det han arbeidet med - han førte nøyaktig dagbok over alle observasjoner. På denne tiden dro de to vennene på en fottur i Landmarks hjemtrakter, Sogn og Sunnfjord. Dette var Colletts første møte med vestlandsnaturen. Her fant han nye plantearter som han gledet seg over. Botanikk var jo hans første lidenskap.

Årene i og ved Mjøsbyen stimulerte hans medfødte natursans i en slik grad at den ble bestemmende for fremtiden. Etter fem år på Lillehammer flyttet familien tilbake til hovedstaden, men flere ganger som eldre besøkte han igjen sine ungdomstrakter som kom til å bety så mye for ham. Vel tilbake i Christiania ble han elev på Nissen skole. Her ble hans interessefelt utvidet til insekter og fugler.

Fra jus til zoologi

Etter artium i 1861 startet han med jusstudier fordi utsiktene til å få et arbeide med zoologi/botanikk var minimale. Han hadde liten interesse for lover og paragrafer. Iflg. Landmark

Robert Collett (1842 – 1913)

som også ble Colletts studiekamerat, søkte han til skogs, "fuglene fængslet fuldstændig hans interesser".

Zoologisk museum, som den gang lå i en av universitetsbygningene i sentrum, fikk daglig besøk av den unge Collett. Her hadde han interessante timer hos zoologiprofessoren Halvor H. Rasch.

Allerede i 1864 hadde han lagt fram sitt første større zoologiske arbeid; "Oversigt af Christiania Omegns ornithologiske Fauna", en studie på ikke mindre enn 225 sider.

Her presenterer han også en oversikt over ornitologisk forskning i Norge frem til da. Skriftet illustrerer hans grundighet, sans for detaljer og stil.

Sommeren samme år fikk han et beskjedent stipend til en zoologisk-botanisk undersøkelse i fjellene i Gudbrandsdalen og Dovre. Året etter ble en liknende undersøkelse gjort på Hvaler. Helt fra studietiden ga han ut populærartikler til aviser og blader.

I 1868 gikk han opp til juridisk eksamen etter å ha spenglest. Han ble syk under lesingen, så eksamensresultatet ble dårlig. Han forlot jusen, og zoologien opptok all hans tid

Zoologen Collett

I 1870 begynte han som assistent for professor Rasch. Fire år senere ble han tilsatt i en konservatorstilling. Etter noen

år som universitetsstipendiat ble han professor i 1885. Med Colletts store arbeidskapasitet ble det virkelig fart i sakene på Zoologisk museum. Hver sommer foretok Collett studiereiser rundt om i landet, samlet inn materiale og data om Norges virveldyr. Museets samlinger ble systematisert, han korresponderte med personer som bidro med opplysninger, og han holdt forelesninger. Samtidig fortsatte han sin store produksjon av litterær karakter så vel av vitenskapelig som populær art.

I over 150 større og mindre avhandlinger og artikler la han fram sin viten om landets fauna. Følgelig skyldtes mye av datidens kunnskap om landets høyerestående dyreliv denne personens utrettelige innsats. Neppe noen spesialist i verden kjente sitt lands virvelfauna så grundig som han, ble det sagt.

Østensjøvannet

Den ornitologiske forskning brakte han også til Østensjøvannet. På et senere tidspunkt vet vi at han her bl. a. observerte hubro.

I 1875 fikk han Kronprinsens gullmedalje for et større arbeide om norske edderkopper. Men det var fuglene som hele livet gjennom var hans hovedinteresse. Norges fugleverden ble behørig behandlet i en serie arbeider i årene 1868 – 1894.

Til tross for sin store litterære produksjon greidde han til stadighet å komme seg rundt i landet og ut i naturen. Hans "falkeblikk" iakttok 40-50 nye fuglearter for landet slik at antall observerte arter i Norge var ca. 300 ved hans død i 1913.

"Norges Hvirveldyr"

Fra 1882 bestyrte han Zoologisk museum sammen med marin-zoologen Georg O. Sars. Fire år senere var Collett bestyrer alene.

Vel vitende om at Colletts kjære museum var kommet i meget god orden, kunne han få ro til å fullføre sitt livsverk "Norges Hvirveldyr", et monumentalprosjekt planlagt på 7 bind bygget på mange av hans publikasjoner. Etter å ha fullført arbeidet om pattedyr ble han revet bort. Andre fullførte verket.

Naturverner og formidler

Omkring forrige århundreskiftet (1900) ble beveren fredet gjennom jaktloven. Bestanden var minimal. Collett, som også var beverspesialist, hadde en klar påvirkning til naturvernholdningen som lå bak vedtaket. Rådyr, svaner og rapphøns ble også beskyttet av nevnte lov.

Selve gjennombruddet for naturverntanken kom noe senere, og selvsagt var Collett med i komitéen som la fram forslag

til lov om fredning. Lov om naturfredning av 1910 bygde på å ta vare på naturvitenskapelige og historiske interesser på bakgrunn av økningen i naturinngrepenes omfang. I de fleste av Colletts leveår var det premiering for å felle rovfugl. Ofte ble det utbetalt penger for å skyte feil art. Collett utarbeidet i 1882 "De i Norge præmieverdige Rovfugle og deres kjennetegn" for å gjøre forholdene bedre.

Det er rimelig å anta at disse pionertanker innen naturvern neppe hadde fått gjennomslag uten Colletts mange populariserte artikler som gjennom blader og tidsskrifter åpnet menigmannens og politikernes øyne for natur og fugleliv. Han blir kalt Norges første fuglefotograf, og i "Fugleliv i det arktiske Norge" (oversatt til tysk og engelsk) og "Dyreliv i det nordlige Norge" kommer hans evner til å formidle kunnskapen og hans flotte, kunstneriske fotografier tydelig fram.

Overfor studentene skal han ha vært den rene kateterforeleser, men med en fengslende formidlingsevne når han kom inn på sine yndlingsdyr. Han var heller ikke glad i å ha med seg store grupper studenter på ekskursjon da han synes varsom framferd og stillhet i naturen

var første bud. En og annen student var heldig og fikk bli med "mesteren" ut i terrenget.

Colletts store og verdifulle fagbibliotek ble testamentert til Zoologisk museum.

En stor del av hans midler utgjør i dag et legat som bærer navnet hans og administreres av Universitetet i Oslo.

Landmark, Colletts venn gjennom nær sagt hele livet, beskrev ham som umåtelig flittig. Han arbeidet raskt og effektivt. Det var som arbeidet var en hvile, og hvilen et nødvendig onde.

I Norsk Ornitologisk Forenings jubileumshefte i 1982 oppsummerer ornitologen Geir Hardeng følgende om biologen Robert Collett:

"For ettertiden blir Collett stående som en banebryter. Han hevet kunnskapsnivået enormt, bygde opp virvelsamlingen ved Zoologisk museum og hadde en egen evne til å nå den interesserte gjennom korrespondanse, biologiske grupper og populære artikler med naturbilder. I sannhet et vidt spekter og en eventyrlig arbeidskapasitet gjennom et halvt hundre år. Årene fra 1864 til 1921 med "Norges Fugle" kan betegnes som Collettperioden i norsk ornitologi."

Artikkelen bygger på: *Robert Collett (1842 – 1913) en banebryter i norsk ornitologi*, av Geir Hardeng - Norsk Ornitologisk Forenings jubileumshefte fra 1982 samt opplysninger fra Aschehougs konversasjonsleksikon 1969 og "Fuglerapport fra Østensjøvannet 1978", Oslo helseråd.

Karl 12.s hule og Anna Colbjørnsdatter

Fra felttoget til Karl 12. i mars 1716 og noen lokalhistoriske betraktninger

Tekst og foto: Leif-Dan Birkemoe

Illustrasjonene av Andreas Hauge gjengis etter tillatelse fra Aschehougs Forlag

På vestsiden av Østensjøvannet rett før turveien stiger bratt opp mot Tallberget ligger det en stor stein tett inntil fjellveggen. Bak steinen er det en kløft i fjellet. Området bak steinen og kløften i fjellet kalles Karl 12.s hule. Betegnelsen "hule" er vel noe upresist, men det er hva historien beretter.

Karl 12.s hule ligger til venstre bak den store steinen rett før turveien stiger opp mot Tallberget

I monografien til Haakon Tveter fra 1925 kan vi lese: "I den bratte Tallberaas er en stor kløft, som går under navn av Carl XII's hule, skjønt visstnok uten historisk grund; i den bratte fjellvæg har Taarnfalken i mange aar hatt rede og i mine guttedage bemærktigede senere general Ole Hansen og jeg os æggene ved hjælp av en lang stang med jernøse i den ene ende fra den motsatte side av kløften. Det var jo en begivenhet for os gutter, som ivrige æggsamlere."

Riksantikvar Harry Fett skriver i 1951: "Noen kaller plassen for Karl XII's hule, et navn skal den ha. Riktigere er det nok å kalle den "Sofus på flåtens" hule, men det er ikke fullt så fint." Hvordan kan navnet Karl 12.s hule

ha oppstått? Har Karl 12. eller noen av hans karolinere vært her?

Karl 12.s felttog i 1716

Rundt Oslo er det en rekke steder "fotspor" eller minnemarkeringer etter Karl 12. og hans karolinske dragoner under felttoget mot Christiania og forsøket på å innta Akershus festning i mars 1716. Det er nok, slik Harry Fett skriver, kanskje litt "fint" å kunne knytte svenskekongens navn til et lokalt sted.

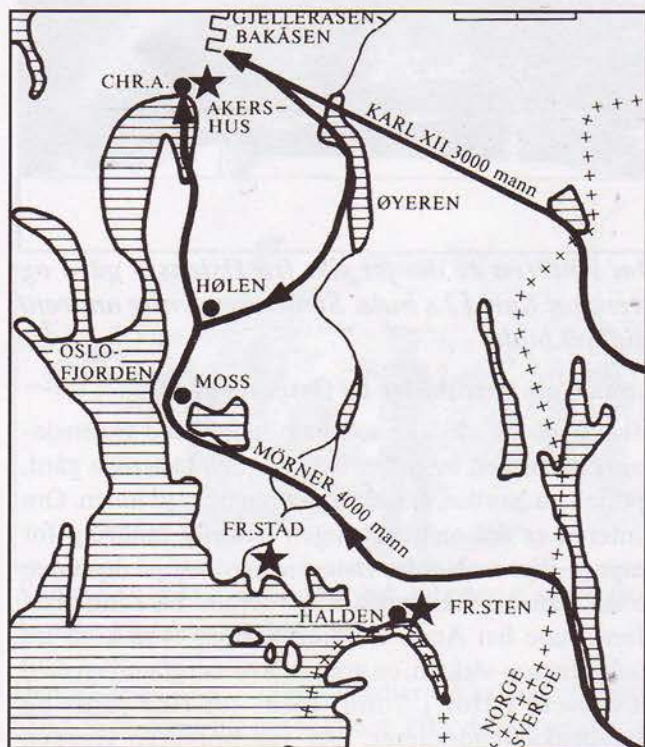
Karl 12.s to siste felttog var i virkeligheten slutten på Den store nordiske krig (1700–1721) og på det svenske hegemoni i Østersjøen. For Norges vedkommende

Bak steinen er det en kløft i fjellet og en viss hulestemning skapes

betydde de svenske angrepene i 1716 og 1718 noe mer. Det helhjertede norske forsvaret kom indirekte til å øve stor innflytelse på Norges politiske historie. Trusselen fra den mektige svenske krigsmakten skapte i 1716 en spontan og ekte norsk patriotisme. Vi skal, på bakgrunn av at hulens navn som må gå langt tilbake i tid, prøve å sannsynliggjøre at noen av kongens dragoner virkelig kan ha vært ved Østensjøvannet i mars 1716.

Om Karl 12. er det skrevet mye, men det er begrenset hva som fortelles om felttoget i 1716. I 1992 kom boken *"Nordens Løve, Karl 12. i Norge"* skrevet av Alf E. Bjerke. Han er spesialist på Den store nordiske krig og er forholdsvis detaljert i beskrivelsen av de bevegelser

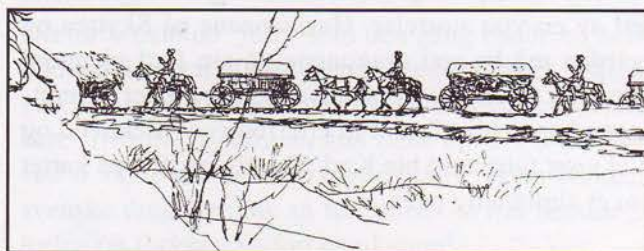
På grunn av den sterke motstanden ved Bakås må Karl 12. foreta en omgående bevegelse mot Christiania.

den svenske armeen valgte under angrepet på Christiania. Angrepsplanen for 1716-felttoget bygget på at en

armegruppe på 3000 mann under ledelse av kongen selv skulle bryte inn i Norge fra Värmland. En annen gruppe på 4000 mann under generaløyntant Carl Gustav Mörner skulle trenge inn fra Dalsland. Ved en knipetangsmanøver ville så de to styrkene omringe Christiania og erobre den norske hovedstaden. En tredje og mindre styrke hadde til oppgave å sørge for kommunikasjonene med Sverige over Svinesund.

Den 8. mars 1716 krysset svenskene riksgrensen ved Värmland. I Høland kom det til kamp med norske styrker som ble nedkjempet. Men et kraftig snøvær over hele Østlandet hindret svenskenes videre fremrykning og verdifull tid gikk tapt. Overraskelsesmomentet som var en del av strategien, ble dermed sterkt redusert. General Mörner ignorerte Fredriksten og Fredrikstad festninger og marsjerte mot Christiania. Men for kongens armegruppe skulle forsinkelsen og et sterkt norsk forsvar på Bakås skanse ved Ellingsrud 14. mars gjøre at Karl 12. endret sine planer og marsjerte mot Moss for der å forene sin armegruppe med Mörners.

Om morgenen den 16. mars gikk Karl 12.s armegruppe over isen på Øyeren og marsjerte sørover mot Enebakk og Spydeberg. Den 18. mars ankom angrepsstyrken Hølen der kongen møtte Mörner. Den samlede svenske hæren marsjerte videre mot Christiania, først på den Fredrikshaldske kongevei. Natten 20. til 21. mars overnattet kongen på prestegården ved Ås. For å unngå oppsatte sperringer på landeveien marsjerte armeen i stedet på den islagte Bunnefjorden mot Christiania. Akershus festning og Christiania dukket opp ved middagstider 21. mars 1716 og om morgenen den 22. mars red Karl 12. med sin stab inn i en nesten folketom by for å finne et hus til hovedkvarter. Det fant han i Vognmannsgaten i Vaterland, omtrent der Radisson SAS-hotellet ligger i dag. De fleste innbyggerne i Christiania hadde flyktet ut av byen og Akershus festning var klar til kamp med en garnison forsterket til 3000 mann.

Svenskene på marsj

Østmarka og Plankeveien - en mulig rekognoseringsrute

Etterretning spilte et vesentlig bidrag både på norsk og svensk side. De svenske armetroppenes bevegelser mot Oslo ble overvåket av norske militære skiløperpatruljer. Svenskene var imidlertid ikke utrustet med ski og var

derfor i større grad avhengig av veier og stier. Beretningene fra felttoget viser forbausende godt kjennskap til hvilke hindringer svenskene ventet seg fra norsk side. Svenskene visste at det ved innfartsveiene til Christiania var anlagt en serie skanser for å hindre eller sinke en fiende i marsjen mot byen og festningen. En slik skanse lå også i syd – Stensrud ved Enebakkveien. Bakås skanser ligger ca. 3 km nord for Nordre Elvåga. Den gamle veien fra Enebakk til Oslo gikk på den tiden til Ellingsrud og Strømsveien og derfra videre til Christiania. Man kan derfor ikke se bort ifra at rekognoseringspatruljer har gått på isen både over Nordre og Søndre Elvåga. Plassen Skytten, dengang under Losby, var bebodd og kan derfor ha vært i nærkontakt med karolinerne.

Tradisjonen forteller at Karl 12.s soldater skal ha vært på Guldsmeden og at det kom til strid her. Finfallåsen rett nord for Guldsmeden skal av enkelte være tolket som "fiendefallåsen". Sigurd Senje trekker i sin bok om Østmarka også inn historiene om funn av kanonkule og en svensk uniformsknapp. Kan det ha vært en trefning mellom en norsk og en svensk rekognoseringspatrulje? En gressvoll på Skytten skal en gang ha båret navnet Svenskesletta. Og om ikke dette er nok går en av historiene om bautaen på Spinneren ut på at den skal være reist av Karl 12.s menn.

Karl 12.s vei

Da kongens armegruppe var i Enebakk på vei til Moss kan det godt passe inn i strategien at kongen sendte en patrulje, på det som i ettertid er gitt navnet Plankeveien, gjennom Østmarka på rekognosering. Denne veien var en rask og kjent vei mot Christiania, godt egnet for en rytterpatrulje. Deler av denne veien kalles fra gammelt av Karl 12.s vei.

Det er i forskjellige beskrivelser behandlet av Reidar Fønnebo som har studert veiens historie inngående i mange år. I boka Østmarka fra A til Å, (Even Saugstad) nevnes det at veien ved Øgården på gamle kart het Karl 12.s vei. Rytterpatruljen må, for å ha gjort inntrykk, ha vært av en viss størrelse. Husmennene på Skytten og Øgården må ha sett dragonene på sin ferd gjennom Østmarka. Kanskje kom hovedstyrken etter? Beretningen har så blitt fortalt til etterfølgende slektledd og på et visst tidspunkt ble Karl 12.s vei nedfelt på kartet som et alminnelig navn.

Vi kan derfor se for oss flere mulige rekognoseringspatruljer som skaket opp folk på plassene i Østmarka. Enten det var patruljer fra Enebakk eller fra Ellingsrud så vil Plankeveien stå sentralt som veifar for karolinske ryttere.

Ikke rart at folk kunne bli forvirret og føle seg truet fra flere kanter! Beskrivelsene kan selvfølgelig være frodig

fantasi, men vi kan ikke helt se bort ifra dette som mulige historiske hendelser.

Karolinere ved Østensjøvannet?

Selv om hovedveien i 1716 gikk over Ellingsrud var det gode veifar også vestover fra Elvåga mot Nøklevann, Østensjøvannet og videre ned til Christiania. Vi kan derfor tenke oss at patruljen fra Karl 12.s arme beveget seg over Østensjøvannet. Dragonene var trolig klar over at kom de opp på høyden nordvest for vannet ville det ikke være noen naturlig skjuleplass før de var nede i selve byen. Derfor stoppet de i god tid og fant ly for natten nettopp bak den store steinen ved Tallberget. Kanskje gjorde de noe uforsiktig opp ild etter en strevsom ferd i dyp snø gjennom Østmarka. Dessuten er det ikke lett å skjule hester bak den store steinen. Om denne betraktning kan ha noe for seg må Karl 12.s karolinere ha vært ved Østensjøvannet omkring 15.-18. mars 1716.

Her skal det skytes inn at Karl 12.s menn kan også ha vært i området i de ukene de lå og beleiret Akershus. Da måtte de rekvirere mat fra bøndene i Aker noe som førte til en viss farting rundt på gårdene. Etter at Karl 12. gav opp beleiringen forlot han byen over Ekeberg 29. april, heller ikke så langt unna vårt område.

Om vinteren er det fri sikt fra Østensjø gård og over mot Karl 12.s hule. Steinen er synlig omtrent midt på bildet

Anna Colbjørnsdatter og Østensjø gård

Men noen må altså ha sett karolinerne ved Østensjøvannet i midten av mars. Står man på Østensjø gård, spesielt på Nordre, er det fri sikt rett over til hulen. Om vinteren er det nærmest ingen naturlig hindring for utsynet. Eier av Nordre Østensjø gård var på den tiden Jonas Ramus, sokneprest i Norderhov på Ringerike. Hans kone het Anna Colbjørnsdatter. Hun kom fra Colbjørnsson-slekten, en gren av Arnebergfamilien med hovedsete i Hof i Solør, kjent for rike jord- og skogbrukseiendommer. Det var brukeren Haagen Jenssøn med familie som bodde på Nordre Østensjø, men han var også eier av Søndre Østensjø. Anna Colbjørnsdatter kan i disse dager ha vært på besøk på Østensjø, men mest trolig er det at hun enten direkte fra Haakon Jenssøn eller via forbindelser i den norske hær kan ha fått nyheten om dragonene ved

Østensjøvannet. Også andre nyheter om felttoget må vi anta var kjent. Patriotismen var sterk og forsvarsviljen stor slik at alle bevegelser til fienden var av verdi for det norske forsvaret. Trolig var det en viktig nyhet at en svensk etterretningpatrulje orienterte seg i området. Oppdraget var neppe å gå helt frem til Christiania, men kun å sondere terrenget. Observasjonene kan de gjerne ha formidlet til kongen da han overnattet på Ås. Svenskene visste derfor at det ikke var noen norske forsvarsstillinger langs Plankeveien eller i Østensjøområdet. Patruljen undersøkte sikkert også langs Bunnefjordens østside slik at angrepsstyrken kunne bevege seg trygt over isen mot Christiania.

Kampene på Norderhov prestegård

De svenske angriperne ble beskyttet med kanoner fra Akershus festning som viste seg umulig å storme. De norske forsvarstyrkene under ledelse av general Lützow trakk seg tilbake til Gjellebekk skanse i Lier nordøst for Drammen. I et forsøk på å angripe Gjellebekk skanse, som var bemannet med 4000 soldater, ble oberst Axel Löwen med 600 dragoner beordret til å gå rundt Nordmarka i en omgående operasjon i håp om å snu krigslykken. Etter harde kamper på Harestua og plyndring gjennom Randsfjordbygdene kom Löwen og hans 600 dragoner inn på Norderhov prestegård sent på kvelden 28. mars 1716. På tunet stod prestefruen Anna Colbjørnsdatter -10 dager etter den mulige hendelsen ved Østensjøvannet. Anna Colbjørnsdatter var godt informert om svenskenes fremferd fra flyktende bønder. Hun fryktet at prestegården hennes ville lide samme skjebne. Hjelp fra den norske hæren var ikke mulig og hva kunne noen bondesoldater gjøre mot 600 regulære karolinske dragoner?

Svensker går i bivuakk på gårdene omkring Norderhov prestegård

Den 50-årige Anna Colbjørnsdatter tok saken i sin egen hånd. Svenskene ble tatt vel imot. Fikk de mat og drikke i overflod, ville de kanskje skåne det gjestfrie hus. I den krisesituasjon som hun befant seg i, var det ingen annen fornuftig løsning. All slags mat ble laget og øl og brennevin hentet frem. Inne i prestegårdens storstue, som siden er blitt kalt "Svenskestua", ble det dekket et herlig bord for offiserene. Gode og mette kunne de trette

dragonene legge seg til å sove. Men utpå natten stormet en norsk hæravdeling overraskende inn på prestegården. Striden raste frem til dagry. Da var slaget tapt for Löwens dragoner. Karl 12.s første forsøk på å felle Gjellebekk skanse i ryggen var totalt mislykket.

Anna Colbjørnsdatter – en plass i Norgeshistorien?

Hvilken rolle spilte egentlig Anna Colbjørnsdatter for felttoget til Karl 12.? Har hun virkelig spilt den heltedige rollen som overleveringene har smykket henne med? Man kan lett få inntrykk av at det er den lokale tradisjon som har skapt myten om den patriotiske prestefruen. Samtidens rapporter og historiske dokumenter nevner ikke hennes innsats i Norderhov-trefningen med et eneste ord. Innrømmelsen om at det var en kvinne som hadde æren for et heldig utfall av kampen var nok ikke lett å godta.

Oberst Löwen i "Svenskestua" på Norderhov prestegård

Flere anekdoter fortelles om Anna Colbjørnsdatter: Om morgenen den 29. mars, da kampen såvidt hadde stilnet av, går Anna Colbjørnsdatter over til kirkegården for å ta et overblikk over situasjonen. Ved inngangen møter hun en svensk soldat som vifter med pistol i Annas ansikt, og roper meget bryskt, men med en undertone av nervøsitet: "Var er juten?" (Svenskene trodde at de hadde å gjøre med danske soldater i Norge.

Derfor brukte de "jute" som den gang hadde en hatsk biklang. Det var ensbetydende med troløshet, løgn og svik.) Hvorpå Anna kommer med den bevingede replikken: "Tror du virkelig du kan tjene din svenske konge ved å skyte gamle kjerringer ihjel?" Den stakkars svenske dragonen ble så forfjamset at han snudde på hælen og forsvant så fort han kunne!

I et brev skrevet 11 år etter slaget på Norderhov sier Anna Colbjørnsdatter til en brorsønn som studerte i København: "Jeg gjorde Fienden så sikker og trygg, at han ventet seg ingen Fare, intil våre kom, som jeg vel forut visste skulle komme". I et annet brev skal Anna Colbjørnsdatter ha sagt til Gertrude Rossing, datter til Norderhovpresten Hans Rossing (en av etterfølgerne til

hennes mann Jonas Ramus som døde i 1718): "Oberst Löwen var så pen og godlidende (sympatisk) Mann at det endog gjorde meg ondt å narre ham".

Hennes gjestfrie innsats på prestegården skal man være forsiktig med å undervurdere. En mett og kanskje litt småberuset fiendtlig avdeling er mindre årvåken og mindre klar til kampinnsats enn en sint og sulten en. Nettopp i denne antagelsen kan det ligge en rimelige anerkjennelse av hennes patriotiske innsats, når det var nettopp det hun la opp til, nemlig å gjøre "Fienden så sikker og trygg at han ventet sig ingen Fare."

Anna Colbjørnsdatter (1665 – 1736)

Colbjørnsson-slektens patriotiske sinnelag

Anna Colbjørnsens to halvbrødre, Peder og Hans Colbjørnsen ble i juli samme år under Karl 12.s tilbaketrekning berømt for sitt nasjonale sinnelag, da de satte fyr på sin egen by Fredrikshald (senere Halden). Kan det være at denne berømmelsen smittet over på halvsøsteren som på sin måte hadde bidratt til svenskenes nederlag tre måneder tidligere?

Legender oppstår sjelden omkring ubetydelige og anonyme personer. Denne fedrelandssinnede handling ble sterkt berømmet i samtiden og av etterfølgende slektledd. Bjørnstjerne Bjørnson ga i 1859 uttrykk for alle nordmenns beundring for Fredrikshaldborgernes nasjonale sinnelag i farens stund med denne strofen i

"Ja, vi elsker":

*Vistnok var vi ikke mange;
men vi strakk dog til,
da vi prøvdes nogle gange,
og det stod på spill.
Thi vi heller landet brændte,
end det kom til fald;
husker bare, hvad som hændte
ned på Fredrikshald!*

I Christian 4.s krigsordinans av 1628 var det bestemt at byene skulle bidra til landets forsvar med borgervepninger. I Fredrikshald ble det derfor satt opp to kompanier under ledelse av brødrene Peder og Hans Colbjørnsen. De utførte mange dristige streiftog mot de svenske styrkene i området.

De virket også som etterretningsagenter og det sies at det var Hans Colbjørnsen som fikk underrettet Petter Wessel Tordenskiold i København om svenskenes forsynings-transporter langs med kysten av Bohuslän. (I artikkelserien "Karnappmannen" har Erik Henning Edvardsen fortalt om Tordenskiolds besøk på Abildsø gård, Sothøna nr. 24).

Karl 12. (1682-1718) slik han må ha sett ut i 1715

Svenskekongen og Østensjø gårds eiere

Colbjørnsson-slekten var altså sterkt involvert i forsvaret av Norge og utmerket seg med patriotisk sinnelag. Jonas Ramus var en dyktig historiker og skrev "Norges Kongers historie". Boka ble menigmannens vanligste Norgeshistorie på den tiden. Da Jonas Ramus døde i 1718 solgte enken Anna Nordre Østensjø til sin bror Jacob.

Allerede i 1720 solgte han gården til Jonas Ramus og Anna Colbjørnsdatters sønn Daniel som imidlertid fikk en tidlig død.

Nok en gang ble Nordre Østensjø ført over til moren Anna Colbjørnsdatter. Tre år senere blir Nordre igjen solgt. Haagen Jenssøn, brukeren på Nordre og eieren av Søndre Østensjø, kjøpte Nordre Østensjø av Anna Colbjørnsdatter. Arnebergfamiliens nesten 70-årige eie av Nordre Østensjø var dermed avsluttet.

Sannsynligheten for at Karl 12.s menn kan ha gått over Østensjøvannet i mars 1716 kan vi, som tidligere nevnt, ikke finne noe historisk belegg for. På den annen side er det mange indikasjoner på at det kan være en kjerne av sannhet i overleveringen av hulens navn når vi belyser felttogets bevegelser mot Christiania og de forbindelser Østensjøgårds eiere hadde i motstandskampen mot svenskekongen.

Kilder:

Nordens Løve – Karl 12. i Norge.

Alf E. Bjerke. Aschehoug, Oslo 1992.

Østmarka. Sigurd Senje. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1987.

Østmarka A-Å. Even Saugstad. Frie Fuglers Forlag, Oslo 2000.

Akerhus – Festning, mennesker og begivenheter gjennom 700 år. Christian R. Kaldager. Universitetsforlaget, Oslo 1993

Akershus – Vårt riksklenodium 700 år. Stephan Tschudi-Madsen og Harald Moberg. Aschehoug, Oslo 1999

Oslo bys historie - Byen ved festningen, bind 2. Cappelen, Oslo 1992

Oslo Byleksikon. Kunnskapsforlaget. Oslo 2000

Aschehougs Norges Historie, bind 6 Krig og fred. Oslo 1996.

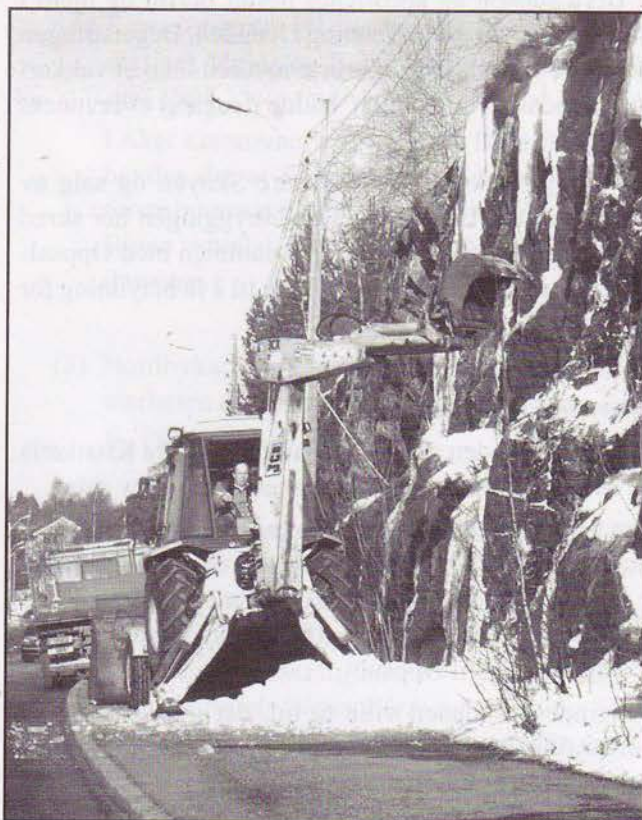
Sothøna nr. 11: Vinter- og sommerveien gjennom Østmarka. Reidar Fønnebø

Sothøna nr. 7 - 13. Østensjø gårds historie. Finn Arnt Gulbrandsen

Diverse web-sider til Østensjøvannets Venner og Nasjonalbiblioteket.

Norsk skiløpersoldat

Isknusing trykker ferdselen.

Kristiania – Østensjø:

Den første bussrute for lokaltrafikk i Aker

Av: Finn A. Gulbrandsen

Trafikkgrunnlaget

I 1855 ble det vedtatt i kommunen å opparbeide 14 hovedveier i Aker, bl. a. Østensjøveien som opprinnelig var en smal gårdsvei. På folkemunne ble den nye veien kalt "Polspassveien" fordi folk flest mente at veien ikke hadde annen nytte enn å gi eierne av gårdene Skøyen, Manglerud, Østensjø og Hellerud (på Nordstrand) anledning til å komme sammen for å spille Polspass (populært kortspill). Om ikke annet, så forteller det litt om trafikken der på de tider.

I 1902 ble Søndre Oppsal gård kjøpt opp av brukseier Anton Tschudi. Brukseieren utparsellerte 136 tomter.

I løpet av få år var tomtene, med en gjennomsnittsstørrelse på 4 mål, bebygget med hytter og småhus. Den eldste nybyggerkoloni i Aker kommune var et faktum. At nybyggerkolonien på Oppsal allerede i 1912 talte rundt 300 mennesker inkludert om lag 140 barn, vitner om at behovet for befordringsmidler snart måtte melde seg.

Det hjalp for så vidt lite at utferdstrang og naturglede hadde drevet nybyggerne på Oppsal til å drive "nybrott". Lange dager på arbeid i Kristiania, jernbanen fra byen til Bryn stasjon og apostlenes hester derfra og hjem i allslags vær, var en påkjenning i lengden. Begeistring over å bo slik til i den uberørte naturen med et vakkert kulturlandskap i nærheten, hadde dengang overvunnet alt.

I 1910 kjøpte kommunen Nordre Skøyen og salg av tomter startet. Etter hvert som utbyggingen her skred fram, utgjorde befolkningen her sammen med Oppsal-folket et trafikkgrunnlag som kom til å få betydning for nybyggerne.

Akers første bussrute

Fra 1900 gikk den såkalte "grønnetrikken" fra Kristiania til Vålerenga. Kristiania Sporveisselskab drev ruten.

Åtte år senere søkte selskapet om konsesjon på anlegg av sporvei fra Vålerenga til Østensjø. Oppsal Vel henstilte til kommunen å støtte planen, men det var "A/S Akersbanerne" som høsten 1921 fikk konsesjonen på anlegg av bane til Oppsal.

Byggingen av banen ville ta tid, det innså de fleste. Derfor fikk "Norsk Trafik A/S" i 1918 (1) tillatelse til å starte en bussrute fra Kristiania til Østensjø. Buss-selskapet forpliktet seg til daglig drift året rundt. Med direktør Eckbo som drivende kraft, satte de i gang. Folk

øst og nord for Østensjøvannet kunne nå reise til byen uten å måtte gå til Bryn. Den første bussrute for lokaltrafikk i Aker, var et faktum. To gassdrevne busser, hver med plass til 13 passasjerer, gikk trofast frem og tilbake hver dag, kanskje bortsett fra dager med uhell. Taksten var høy; 25 øre pr. km.. Som om ikke passasjertallet var skummelt nok, fikk de to bussene registreringsnumrene A-1332 og A-1333. I 1921 (2) ble selskapet omorganisert og fortsatte som "Norsk Trafik II". Selskapet innførte 10 hvite rutebusser fra USA i 1921-1922 hvorav minst en trafikkerte til Østensjø.

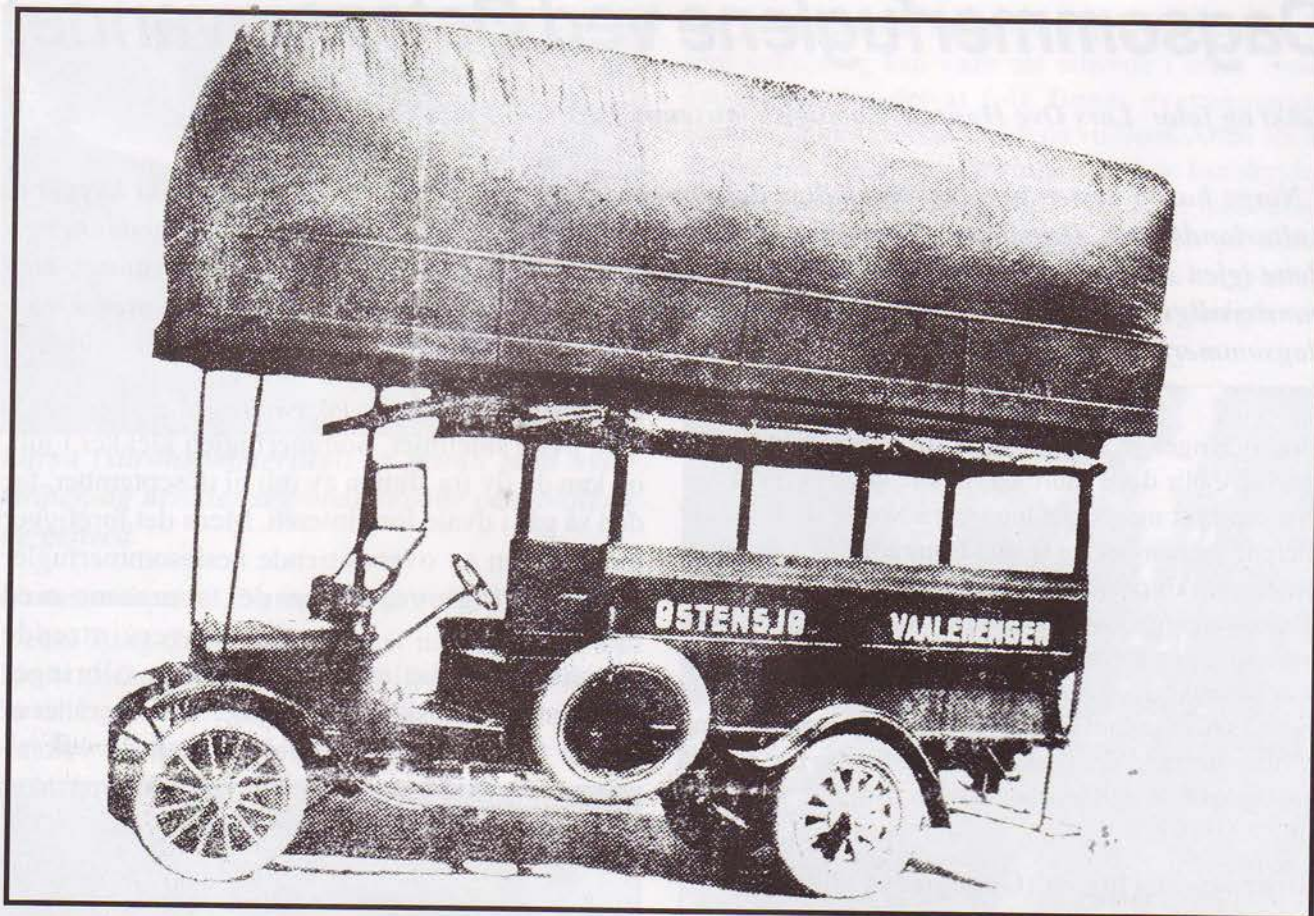
I en artikkel i "Lokaltrafikk" om de hvite bussene skriver H. Solli: - "Den 2. rute vi kjørte var Oslo – (Stortorvet) - Østensjø, jeg tror vi brukte 45 min. tur og retur Østensjø. (3) Det ble kjørt rute fra 0600 – 0930 og fra 1330 til ca. 2200. Det ble bare brukt 1 vogn på denne rute."

De hvite bussene hadde små motorer og ved bratte stigninger ble det lett forsinkelser som sjåførene prøvde å kjøre inn igjen med "klampen i bann."

Sjåførene vekslet mellom å kjøre fra Oslo til Nittedal, Østensjø eller Hønefoss. De kjørte aldri mer enn 1 dag ad gangen på samme rute.

Opplysningene i kildene kan virke noe forvirrende med tanke på endeholdeplassene for bussruten. Bildet viser imidlertid den første bussen som gikk til Østensjø. På siden av bussen er det skrevet "Østensjø - Vaalerengen". Med andre ord gikk den aller første bussruten fra Østensjø til Vålerenga. "Lokaltrafikk" skriver at "Omnibusruten Kristiania-Østensjø trafikeredes fra og med den 19/10-1920." Sammenholdt med H. Sollieds artikkel må det bety at bussruten ble forlenget til byen i 1920. Vålerenga trikkehall i Hedmarksgata ble tatt i bruk i 1923. Vegg i vegg med trikkehallen ble det samtidig oppført 12 bussgarasjer der Norsk Trafikk holdt til.

Avdøde kommunalråd Ole Bjune fortalte følgende om bussen: "Hvem husker ikke bussen til Østensjø? Antakelig den første offentlige bussrute i Norge (4). I allefall den første som Norsk Trafikk A/S satte i drift. Den gikk fra Vålerenga til Nordby-kaféen (5). Da kom den ikke lenger, for her ble bakken for bratt. Det var en ordentlig "tarmrister" med kompakte gummihjul. Bussen var smal og høy, og gul med røde skilt. På grunn av fargen fikk den navnet "Smørkassa". Ikke sjelden

Bildetekst: Gassdrevet buss, den eldste modellen, på Norsk Trafikks første rute mellom Østensjø og Vålerenga. Bildet er gjengitt etter tillatelse av Oslo Byarkiv

hendte det at den kom for langt ut på veikanten og havnet i grøfta.

Spesielt husker jeg en gang far skulle med bussen. Vi stod oppe på gårdsplassen og så den kom. Far ropte inn og spurte om matpakka hans var ferdig, men før han fikk svar, hadde bussen gått rundt og havnet ute på jordet, med hjulene opp. -Nå haster det ikke, mor, sa han, bussen kommer ikke til å gå på en stund likevel."

De primitive bussene var til god nytte for befolkningen øst og nord for Østensjøvannet i årene de ruslet og gikk. Da Østensjøbanen åpnet i 1926, ble Norsk Trafiks historiske rute Vålerenga - Østensjø innstilt.

NOTER:

- (1) "Norges Rutebileieres Forbund, Avdeling Oslo og Akershus - Oslo og Omegns Rutebileierforening O.R.F. 1926-1951" og Aker kommune 1837 - 1937 (Bind III s. 218). Registreringsåret for de to første bussene er 1918.

- (2) «Norges Rutebileieres Forbund, Avdeling Oslo og Akershus - Oslo og Omegns Rutebileierforening O.R.F. 1926-1951» s. 144

- (3) Lokaltrafikk s. 11. 45 min tur/retur Kristiania er neppe riktig. Så fort gikk nok ikke bussene.

- (4) Første bussrute i Norge var person- og postrute mellom Molde og Bottenfjord. Den startet 12. mai 1908.

I Aker kommune 1837 - 1937 (Bind III s. 218) hevdes det at Kristiania - Østensjø var den første bussrute for lokaltrafikk i Aker. Modellen Bjune omtaler må være en av de hvite omnibussene.

- (5) Nordbykaféen lå litt oppe i åsen mot Oppsal. I nærheten av dumpa av bakken Østensjøveien fra Oppsalveien.

Kilder for øvrig: Oslo byleksikon, Oppsal Vel gjennom 50 år 1904 - 1954, St. Hallvard 4/84 og opplysninger fra Roy Toralf Budmiger i "Lokaltrafikkhistorisk forening" som takkes spesielt for fremskaffelse av "Lokaltrafikk", «Norges Rutebileieres Forbund, Avdeling Oslo og Akershus - Oslo og Omegns Rutebileierforening O.R.F. 1926-1951», opplysninger om registreringsår for bussene samt for verdifulle kommentarer til artikkelen..

Dagsommerfuglene ved Østensjøvannet

Tekst og foto: Lars Ove Hansen, Zoologisk museum, UiO

I Norge har vi nesten hundre forskjellige dagsommerfugler, og flertallet av disse er sterkt knyttet til kulturlandskapet. Dagsommerfuglene er en viktig del av naturopplevelsen, og når disse forsvinner gir dette igjen en forringet naturopplevelse for mange. 23 av disse er funnet ved Østensjøvannet, men sannsynligvis kan vi finne ytterligere 10-15 arter til. Her presenteres seks av de mer kjente dagsommerfuglene som kan påtreffes ved Østensjøvannet.

Blomsterenger er viktige for at disse skal trives, men dessverre blir det mindre og mindre slike enger. Visse arter har blitt meget sjeldne også i Norge, og noen har allerede forsvunnet fra Østlandsområdet. I Danmark er nærmere halvparten av dagsommerfuglene i sterk tilbakegang og er allerede borte. Selv om både hogst, insectisider og forurensning må ta sin del av ansvaret, så er hovedårsaken for tilbakegangen de forandringene som nå skjer i kulturlandskapet. Skjøtsel og restaurering av blomsterenger kan bøte på dette. Særlig bør man la neslekjerret stå og la tistlene få gro fritt.

Sitronsommerfuglen (*Gonepteryx rhamni*)

Denne lett kjennelige gule sommerfuglen er et elsket vårtegn i Sør-Norge. Hannens gule farge gjør arten meget lett kjennelig, og er antagelig opphavet til det engelske ordet «butterfly» (smørflue). Hunnen derimot, er mer hvitgrønn i fargen. Arten tilhører samme familie som kålsommerfuglene, men i motsetning til disse, overvintrer sitronsommerfuglen som voksen. Den kan derfor være på vingene allerede i mars, og ofte sees sammen med neslesommerfugl og dagpåfugløyen. Hannen har den karakteristiske sitrongule oversida, med en liten oransje prikk midt på hver vinge. Eggene legges utelukkende på trollhegg og geitved, og begge disse buskene vokser ved Østensjøvannet. Larva er grønn

Sitronsommerfugl liker nektarrike blomster som blant annet borre.

med hvite sidelinjer. Sommerfuglen klekker i juli, og kan da fly fra slutten av juli til ut september, før den så går i dvale for vinteren. Mens det foreligger mange funn av overvintrende neslesommerfugler og dagpåfugløyen, så er det sparsomt med opplysninger om overvintrende sitronsommerfugler. Så hvor disse tilbringer vinteren, er faktisk litt av ei gåte. Leveområdet er gjerne åpen skog og skogbryn, men de voksne sommerfuglene kan gjerne fly langt og oppsøker nektarplanter både i veikanter, enger og hager. Ofte kan den være vanlig på hogstflater der trollhegg slår til. Den er også observert tallrik på enkelte øyer i Oslofjorden, og her utvikler de seg nærmest utelukkende på geitved. Sitronsommerfuglen liker blomster som er rike på nektar. På våren kan den sees på seljerakler, mens på ettersommeren foretrekker den gjerne knoppurt, borre, rødknapp,

Ved Østensjøvannet besøker gjerne sitronsommerfuglen kattehale som det vokser mye av der.

blåknapp eller tistler, og ikke minst kattehale som det er mye av ved Østensjøvannet.

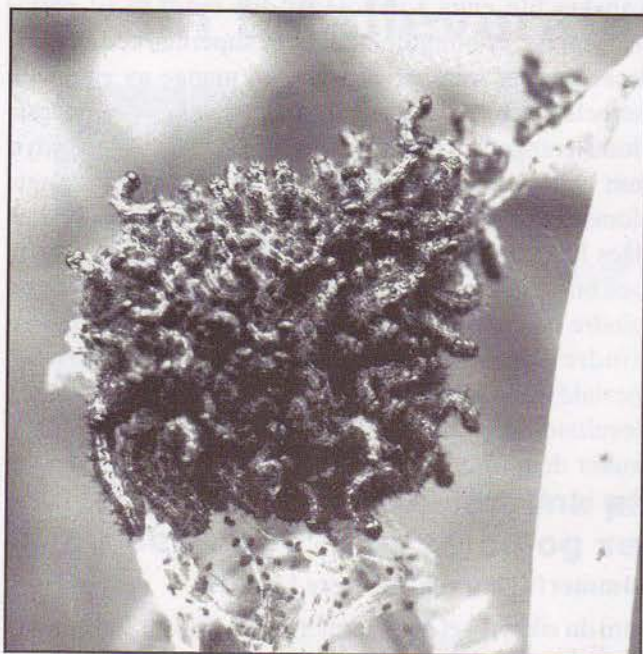
Larva (sitronsommerfugl) er grønn med hvite striper, og utvikler seg utelukkende på trollhegg og geitved.

Neslesommerfugl (*Nymphalis urticae*)

Denne kjære dagsommerfuglen er nok den aller mest kjente av dagsommerfuglene våre. Den finnes over hele landet og kan også påtreffes i fjellet så langt opp som det finnes brennesle. Arten er helt avhengig av nesle

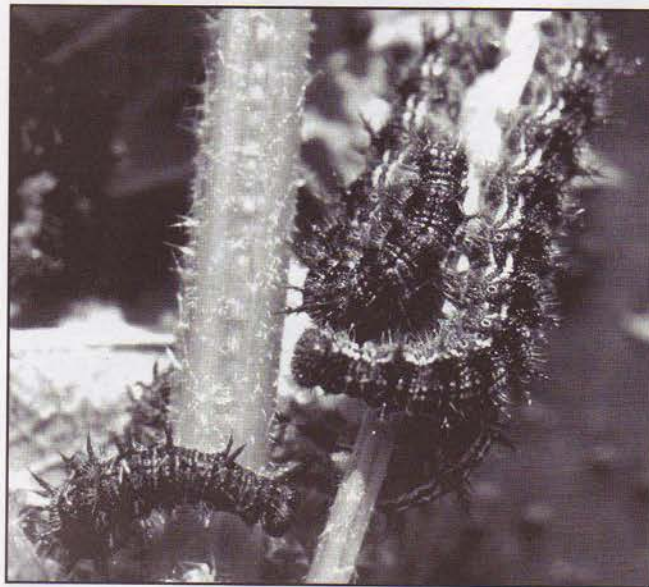

Neslesommerfuglen liker spesielt tistler.

Larvene til neslesommerfuglen lever selskapelig i kolonier på nesle.

som larvene utvikler seg på. Sommerfuglen overvintrer som voksen og kan være ute allerede i mars. Noen ganger hender det at folk finner overvintrende sommerfugler innendørs midt på vinteren. Arten ser ut til å ha gått noe tilbake i bymiljø, noe som kan skyldes at man ikke gir rom for neslekjerr og tistler mer i disse områdene. Larvene utvikler seg i kolonier på nesle. Sommerfuglene suger helst nektar fra store kurvplanter som borre, knoppurt og tistler. Arten er forholdsvis vanlig rundt Østensjøvannet.

Neslesommerfuglens larver kjennetegnes vanligvis med gule sidestriper.

Dagpåfugløye (*Nymphalis io*)

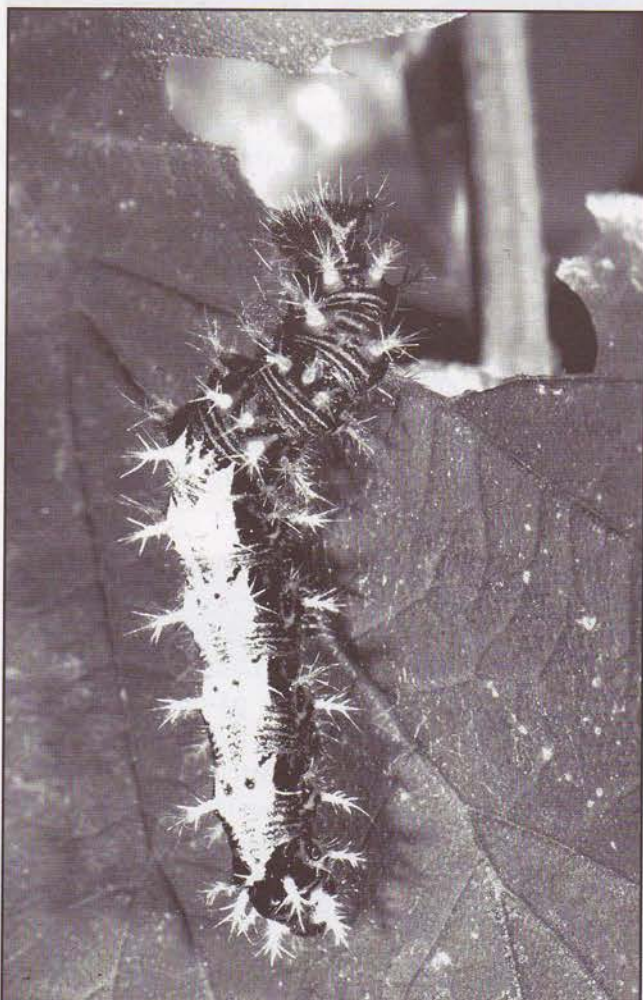
Denne meget vakre sommerfuglen er meget lett kjennelig på de typiske øynene, og den nærmest svarte undersida. Arten er en forholdsvis ny innvandrer til Norge, og kom hit for vel 100 år siden. I dag kan den påtreffes nord til Trøndelag. De seneste årene har arten svingt veldig i antall, og visse år har den nærmest vært fraværende. Larvene utvikler seg i kolonier, utelukkende på nesle. Leveviset minner veldig om neslesommerfuglens.

Hvit-C (*Nymphalis c-album*)

Denne arten er kanskje ikke fullt så vakker som de to foregående, men likevel er den et vanlig vårtegn, iallfall opp til Trøndelag. Den kjennes på de sterkt flikete vingene, samt en umisskjennelig hvit C på undersida av undervingen. Derav navnet. Arten virker mer stabil enn dens nære slektninger neslesommerfugl og dagpåfugløye, men forekommer sjeldent veldig tallrik. Larvene eter brennesle, men kan også utvikle seg på alm, humle, solbær og rips. Dette kan være en av årsakene til at arten ikke svinger så mye i antall, for eksempel i bymiljø. Larva har et hvitt parti på ryggen, og kan finnes i juni og juli. Hvit-C trives så vel i bymiljø som i skogsmiljø, og er forholdsvis vanlig ved Østensjøvannet. (Se foto neste side)

Hvit C har en hvit C på undersida av undervingen, derav navnet.

Larva til hvit C utvikler seg både på alm, rips og nesle, og har et typisk hvitt område på ryggen.

Admiral (Vanessa atalanta)

Flere oppslagsverk påstår at admiralen har fått sitt navn etter det franske ordet «Le amirable», men det skal visstnok ikke være riktig. Derimot skal den ha fått sitt navn grunnet likheten med gamle admiraluniformer med hvite striper.

Admiralen er ikke stasjonær hos oss, men kommer trekkende i mai - juni fra Sør-Europa, noe som gjør at den kan variere sterkt i hyppighet fra år til år. Enkelte år er den meget vanlig, mens andre år nærmest fullstendig fraværende. Eggene legges utelukkende på nesle. Dette gir opphav til en ny generasjon sommerfugler, men disse blir ikke så lenge hos oss.

Når det lir utpå høsten setter de sugesnabelen sørover, og forsvinner fra våre trakter, gjerne i store svermer. Arten er observert en rekke ganger ved Østensjøvannet (Foto, se siste side).

Tistelsommerfugl (Vanessa cardui)

Tistelsommerfuglen kommer i likhet med admiralen trekkende til oss i mai og juni, og har mye til felles med denne når det gjelder levevis. Larvene derimot har noe bredere meny, og kan i tillegg til nesle også utvikle seg på tistler og visse andre urter. Arten er observert en rekke ganger ved Østensjøvannet.

(Foto, se siste side)

Sommerfuglene forsvinner

I Norge har vi nesten hundre forskjellige dagsommerfuglarter. Det er disse med vakre farger som du ofte treffer i veikanter, i hagen eller på blomsterenger. Dessverre har de det ikke så bra for tida. Blomsterenger er viktige for at disse sommerfuglene skal trives, men dessverre blir det mindre og mindre blomsterenger. Kanskje ble enga i nabolaget ditt omgjort til parkeringsplass, ei boligblokk eller et supermarked. Det er dessverre det som har skjedd med mange av engene i nærheten av byer og tettsteder. På bygda forsvinner også blomsterengene. Dette fordi det ikke er så mange husdyr som beiter ute mer. Skal ei eng være fin og ha mange blomster må den beites jevnlig av husdyr, eller den må slås hvert år. Hvis dette ikke skjer så gror enga igjen med busker og kratt og blomstene blir borte. Det er også mindre husdyr nå enn før, og husdyrene nå for tida er mindre ute og beiter. De får heller kraftfôr og spesialdyrket grass framfor at de sleppes ut på beite. Resultatet er at engene enten gror igjen eller at bonden bruker dem til noe annet. Kanskje dyrker han korn på dem isteden, eller han planter gran.

Sommerfugllarvene er sære i kosten

Som du sikkert vet har sommerfuglene såkalt fullstendig forvandling. Den går igjennom stadiene egg, larve og puppe, før den til slutt blir voksen sommerfugl. Eggene legges på spesielle næringsplanter som larvene utvikler

seg på. Grådig setter larva til livs blad etter blad og legger raskt på seg. Etter en tid forpupper den seg. I puppa forvandles larva så til en voksen sommerfugl.

Larvene kan ikke vokse opp på vilken som helst plante. Det er derfor ikke tilfeldig hvor sommerfuglhunnen legger sine egg. Sitronsommerfuglen må ha ei spesiell busk som heter trollhegg og som gjerne finnes i skogkanten. Her legger den eggene sine i begynnelsen av mai og larvene eter så av bladene. Aurora-sommerfuglens larver foretrekker vinterkarse, mens rapssommerfuglen helst vil ha åkersennep. Perlemorsommerfuglene foretrekker blader av fiol, mens ringvingenes larver utvikler seg på grass. Gullvingenes larver foretrekker syrearter.

På noen øyer innerst i Oslofjorden finnes lakris-mjeltblåvingen. Den er meget sjelden og dessverre truet av utryddelse på grunn av mye tråkk, samt at det er lagt en golfbane midt i leveområdet dens. Larvene dens vil kun ha lakris-mjelt. Larvene til neslesommerfuglen og dagpåfugløyet vil helst ha brennesle. Denne planta er det fortsatt mye av, men også den planta begynner å bli borte. Før hadde man åpne møkkakjellere og rundt disse fant man alltid neslekjerr. Nå er de fleste lukket, og nesla

kan ikke nyttegjøre seg den næringsrike møkka som den gror så godt i.

Flere arter trives også på trær, og noen har larver som utvikler seg på almeblader, slik som almetjertvingen, mens slåpetornstjertvingen legger eggene sine på slåpetorn. Jeg regner med du allerede har tippet hva eikestjertvingens larver lever av. For at disse artene skal klare seg der du bor er det viktig at treslagene finnes i nærheten.

Sommerfuglene elsker blomster

Når de voksne sommerfuglene klekker fra puppa flyr de ut og leiter opp blomster. De er avhengig av nektar som de suger i seg med den lange sugesnabelen. Samtidig hjelper de blomstene med pollineringen ved at de frakter pollen fra blomst til blomst.

Som du skjønner så er det mye som skal stemme i naturen for at alle sommerfuglene skal kunne trives. Det er ikke nok med at den ene eller den andre planta skal være til stede.

Et mangfold av planter, busker og trær må finnes, samtidig som de voksne sommerfuglene må ha rikelig tilgang på blomster.

(Se også side 56)

Gjensidige NOR

- din totalleverandør av:

Tore Løvlund
Avdelingsbanksjef

- * Dagligbanktjenester
- * Finansiering
- * Investering
- * Forsikring
- * Kjøp/Salg av eiendom
- * Bankbokser

Kom innom din lokale bank på Manglerud for en hyggelig prat og personlig rådgivning og service

manglerud@nor.no
Tlf.: 22319050

Gjensidige NOR
Sparebank

Aktivitetsoversikt våren 2003

Søndag 16.3. Minna Wetlesen-dagen

Foreningen markerer Minna Wetlesen-dagen med stand ved vannet kl. 12-14.

Dagen markerer Mina Wetlesens store engasjement bl.a. ved opprettelsen av Europas første husholdningsskole på Abildsø gård i 1865.

Lørdag 22.3. Verdens vann dag

Foreningen vil sammen med bl.a. Vann- og avløpsetaten ha

stand ved Østensjøvannet. Det legges opp natursti fra vannet til Skullerud

vannrenseanlegg der alle blir invitert med til en spennende rundtur inne i

fjellet. Det blir omvisning hver hele time mellom kl. 12 – 15. Oppmøte i General Rugesvei 150 – innkjøring v/Oasen Hagesenter på Skullerud.

Se egen annonse side 55.

Torsdag 27.3. Årsmøte

Det innkalles til årsmøte i Østensjøvannets Venner torsdag 27. mars kl. 1830 på Skullerudstua. Årsmøtet skal behandle årsberetning og regnskap samt velge nytt styre. Eventuelle saker som ønskes behandlet på årsmøtet må være styret i hende senest én uke før møtet. Valgkomiteen har startet sitt arbeid, og eventuelle forslag og innspill kan rettes til Tor Jacobsen, tlf. 22 95 20 20, fax 22 95 00 70.

Abildsø gård – foredrag av Reidar Brevik

Etter at årsmøtesakene er ferdigbehandlet har vi invitert Reidar Brevik til å holde foredrag om Abildsø gård. Reidar Brevik er tidligere leder i Søndre Aker Historielag og er blant dem som vet aller mest om vårt områdes historie.

Onsdag 30.4. Fugletur

Fugletur. I samarbeid med Norsk Ornitologisk forening, avd. Oslo og

Akershus inviterer vi til fugletur ved vannet. Samtidig markerer vi i samarbeid

med norsk forening mot støy at dette er "Verdens støyfrie dag". Turen passer

for både store og små fugleinteresserte. Husk kikkert. Frammøte ved

lekeplassen i sydenden av vannet kl 1800. Turlleder er Audun Brekke.

Onsdag 21.5. Tur til oppgangssagen ved Ljansbruket

Tur til oppgangssagen i Gjersrudeleven ved Ljansbruket.

Her vil vi få demonstrert eldre tiders sagteknikk. Kjør Gamle Mossevei forbi

Hvervenbukta og ta av Ingjerstrandsveien. Fremmøte ved sagen kl. 1800.

Ansvarlig for arrangementet er Harald Lundstedt. Arrangementet har forbehold om at det er tilfredsstillende vannføring i elven.

Mandag 26.5. Tur fra Bryn stasjon til Tveten gård

Tur langs Alna fra Bryn stasjon til Tveten gård. Karsten Sølve Nilsen tar oss

med bl.a. til byens siste gjenværende teglverk på Bryn og avslutter med en

omvisning på Tveten gård. Fremmøte på Bryn stasjon kl. 1800.

Se også Brevdua nr. 1 2003

Vi tar forbehold om endringer i programmet. Eventuelle endringer vil bli gjort kjent ved informasjon på våre hjemmesider på internett (www.ostensjovannet.no), ved oppslag på tavlene ved vannet samt på Bøler, Oppsal og Lambertseter bibliotek.

Lokalhistoriske bilder frem i lyset

Teskt og foto: Leif-Dan Birkemoe

Et samarbeidsprosjekt mellom Deichmanske bibliotek, Østensjø Historielag og Østensjøvannets Venner skal nå sikre lokalhistoriske bilder for ettertiden. Bildene digitaliseres og legges ut på internett og gjøres dermed også tilgjengelig for allmennheten.

Bilder fra Østensjø-utstillingen

I 1996 var det en utstilling på Deichman Oppsal som presenterte "Historien om Østensjø bydel" i tekst og bilder.

Utstillingen var et samarbeid mellom bydel Østensjø, Deichman Oppsal og en gruppe frivillige. Det var et omfattende arbeid som den gangen ble nedlagt, ikke minst med innsamling av opplysninger knyttet til de mange bilder som ble benyttet.

Materiellet har siden vært lagret på biblioteket. Naturlig nok har prosjektgruppen startet med det foreliggende materialet og har til nå hatt nok å gjøre med sortering, klassifisering, datering mv., og ikke minst sørge for bedre oppbevaring av originalene.

Lokalhistoriske bilder fra Østensjøområdet finnes selvsagt også spredt rundt om i distriktet - bilder som har interesse langt ut over familiealbumet. Det vil vi etterhvert komme tilbake til med invitasjon til besøk på biblioteket.

Prosjektdeltakerne har tilhold i selve publikumsområdet på Oppsal-filialen. Der er det nå installert PC og skanner slik at virksomheten har nærkontakt med de som besøker filialen. Det er bare å ta kontakt dersom du har bilder som kan ha interesse for prosjektet eller at du bare ønsker å se nærmere på hva som er på gang.

Østensjøområdet kan i dag defineres forholdsvis bredt. Bydelene Østensjø, Bøler og Manglerud har alle en bit av Østensjøvannet som sitt område. Dermed er mye sagt også om bildeprosjektets interesseområde.

Samarbeidsavtalen

Samarbeidsavtalen ble signert sommeren 2001. Østensjø Historielag og Østensjøvannets Venner bekostet innkjøp av datautstyr, men det er Deichman som bidrar med programvaren til selve bildebasen. De har også faglig ansvar for utvikling av emneord og andre retningslinjer for registrering i bildebasen.

Biblioteket har gitt opplæring i registrering og står for løpende kontroll og kvalitetssikring av registreringsarbeidet. Biblioteket definerer også standard for bildekvalitet og kvalitetssikrer denne. Bildebasen får

Prosjektgruppen samlet på Deichman Oppsal.

Fra venstre: Cathrine Senje, Johan Mollatt, Leif-Dan Birkemoe, Kari Ravnaas (avdelingsleder på Deichman Oppsal og Bøler) og Inger Kjærnes. Dag Skaseth og Per Ove Dahl var ikke tilstede da bildet ble tatt.

plass på bibliotekets server, med daglige backuprutiner. Biblioteket yter brukerstøtte slik at maskinvare, programvare og kommunikasjon fungerer tilfredsstillende. Denne samarbeidsmodellen er også i bruk for andre lokalhistoriske bildebaser i Oslo. Oppgaven til prosjektgruppen fra Østensjø Historielag og Østensjøvannets Venner blir å spore opp aktuelle bilder, fremskaffe relevante opplysninger, og gjennomføre skanning- og registreringsarbeidet for så å legge det inn på bildebasen hos Deichman – alt på frivillig basis.

Og derfra skal de som er på jakt etter lokalhistoriske bilder fra Østensjøområdet kunne søke seg fram på internett.

For de som er skeptiske til om rettighetene til bildene blir tatt hånd om på betryggende måte kan vi berolige med at bestemmelsene i åndsverkloven vil bli fulgt. Det betyr at intet bilde blir publisert uten henvisning og godkjenning av rettighetshaver.

Internettadressen til bildedatabasen er i skrivende stund (24. februar) ennå ikke åpnet, men vi regner med å være på lufta i løpet av mars. Følg med på hjemmesidene til Østensjøvannets Venner ><http://www.ostensjovannet.no>>, Østensjø Historielag ><http://www.histlag.pair.com/>> eller Deichman ><http://www.deich.folkebibl.no/>> ved å klikke på "Bildebaser".

Bokanmeldelse

Av Audun Brekke

Mange har vel opplevd å se en vakker sommerfugl ute i naturen, men uten å vite hva den heter, hvilken gruppe den tilhører, hvorvidt den er sjelden eller vanlig osv. Du kommer hjem etter turen og slår kanskje opp i «Verdensdyr». Men bokverket viser enten bare fantastiske artseksemplere fra Afrika eller Costa Rica, eller så mangler akkurat den arten du leter etter.

I 1999 kom et bidrag i serien Aschehougs naturbøker som kan hjelpe: «Sommerfugler i Norge», av Irene Inman Tjørve og Lars Trolle. Denne boken har alle norske dag-sommerfugler som er sett i Norge, så nær som én, siden skoghvitvinge nylig er delt i to arter.

Når det gjelder begrepet sommerfugl, så husk at det omfatter mange flere arter enn dyrene som gjengis i denne boken. Boken inneholder kun det som kalles dagsommerfugler, men det informeres i boken om hva som skiller disse fra resten av sommerfuglene (møll, tussemørkesvermere osv.). I den store undersøkelsen av insektlivet ved Østensjøvannet ble det registrert 24 dagsommerfuglarter.

Illustrasjonene er gode. Det store artsantallet gjør at mange insektbøker lider av plassmangel. I denne boken er artene enten gjengitt i naturlig størrelse eller forstørret opp. Detaljene kommer derfor godt frem. Faktisk er oppløsningen så god at det til tider kan hjelpe å bruke forstørrelsesglass på bildene i boken også! Men kanskje viktigst; undersiden av vingene er gjengitt, som ofte er uunnværlig for en sikker artsbestemmelse av dagsommerfugler. Boken har noen skjønnhetsfeil som tyder på tidsnød og burde vært unngått. Sidebrekkingen har f.eks. slått helt feil der beskrivelsen av Tistelsommerfugl starter inni slutten av teksten om Admiral. Når Tistelsommerfugl i tillegg staves «Tidselsommerfugl» i tittelen på neste side aner vi tilknytningen til det danske originalmanuskriptet. Et annet eksempel er fet skrift på

én av artene i registeret. Registeret er forøvrig godt, siden begge slektsnavnene er indeksert, noe som er til stor hjelp når du i andre fagbøker finner forkortelser som forutsetter at du kan slektsnavnet fra før (eks: V. atalanta som er Admiral). Navningen av artene følger den offisielle komiteen for navning av insekter, og Tjørve har merket de uten-I slutten av februar kom det på plass et skilt som meddelte bygging av 30 boliger på den regulerte tomten mellom Jøranstien og Østensjøveien.

I slutten av februar kom det på plass et skilt som meddelte bygging av 30 boliger på den regulerte tomten mellom Jøranstien og Østensjøveien.

I slutten av februar kom det på plass et skilt som meddelte bygging av 30 boliger på den regulerte tomten mellom Jøranstien og Østensjøveien.

landske artene som hun selv har måttet lage norske navn til.

For den som har en sterk trang til ikke å gi seg før man har funnet ut hvilken art man har foran seg er denne boken et funn. Boken dekker faktisk hele Nordvest-Europa, så først når du befinner deg øst for Finland eller langt nede i Mellom-Europa må du ta hensyn til at det du ser kan være en sydligere art.

Tekniske data:

Bokserie: Aschehougs naturbøker

Tittel: «Sommerfugler i Norge og Nordvest-Europa»

Oversatt og tilrettelagt for Norge av Irene Inman Tjørve og Lars Trolle.

Illustrasjoner: Birgitte Rubæk

ISBN: 8203222560

Utgitt i 1999

Pris: ca 230,-

Dyrenes verden

FOR DEG OG DINE DYR

Kvalitetsfôr til hund

15 kg

fra kr.

299.00

Bøler Senter • Tlf.: 22 27 12 90

Gullåren

Lambertseter senter Tlf. 22 28 04 74

Manglerud senter Tlf. 22 26 15 46

Oppsal senter Tlf. 22 26 42 94

Fra det gamle album

Luftfoto av Oppsal gård fra 1954. Hovedbygningen gjennomgikk en ombygning som ble slutført i 1950. Vi ser stabburet i forgrunnen som nå er flyttet lenger mot øst på tomte til barnehagen.

Østensjøbanens endestasjon var på Oppsal til 1958. En del av vendesløyfa sees til høyre på bildet. I forgrunnen til høyre holdt Rustad landhandleri til. Johan Johansen med hustru drev landhandel med start

ca.1905. Etter siste krig overtok døtrene Eva, Rakel og Tyra driften. I bakgrunnen ser vi bebyggelsen i Grønlibakken, på folkemunne kalt Høglundgrenda og Østensjø skole. Østensjøbekken er eneste avløp, bildet er tatt før tunnelen ble anlagt. Bygningen til venstre på bildet tilhører Oppsal Gård. Den ligger over og rett øst for terrassehuset. Nordbykaféen lå under kammen ned mot Østensjøvannet, og kan ikke sees på bildet.

Besøk distriktets oase!

Ett av Norges største hagesentre...
-en naturopplevelse for store og små!

OASEN
Hageland

- GODE TILBUD
- BEST KVALITET
- STØRST UTVALG

KOTENGs HAGESENTER

Gen. Ruges vei 107 - Tlf.:22 74 91 00

*Alt fra
hurtigtrykk til design- og
profiltrykksaker*

Nordberg Trykk

- en fargerik medspiller

*Kontakt oss på telefon 22 76 98 10
eller besøk oss i våre lokaler i Ryensvingen 11*

VELKOMMEN TIL VERDENS VANNDAG, LØRDAG 22. MARS, FRA KL. 12-16

**NATURSTI, ISSKJÆRING, RENSING AV VANN, STAND,
GRATIS TODDY OG VAFLER, BESØK PÅ SKULLERUD
VANNRENSLEANLEGG**

PROGRAM

Aktiviteter på/ved Østensjøvannet

Ved brygga i sydenden av Østensjøvannet vil det vil være stands hvor vi informerer om arbeidet som gjøres for å bedre vannkvaliteten og området rundt Østensjøvann. Det vil bl.a. bli demonstrasjon av metoder som brukes til prøvetaking for å bestemme vannkvaliteten i innsjøer, og demonstrasjon av "issaging" slik det ble gjort før i tiden. Gratis vafler og toddy til alle som møter opp.

Omvisning på Skullerud vannrenseanlegg

Bli med inn i fjellet for å se hvordan Vann- og avløpsetaten renser råvann fra Elvåga til rent og godt drikkevann til befolkningen i Oslo. Alle som møter opp vil få utdelt Vann- og avløpsetatens vannflaske med kvalitetssikret drikkevann. Det blir omvisning hver hele time mellom kl. 12 – 15. Oppmøte i General Ruges vei 150 - innkjøring v/Oasen Hagesenter på Skullerud.

Spennende natursti for barn og voksne

På naturstien kan du vandre mellom Østensjøvannet og Skullerud vannrenseanlegg. Det blir spennende, lærerike og morsomme oppgaver både for små og store for å teste kunnskapen om vann og Østensjøområdet. Lengden på naturstien er snaue 2 km og vel fremme får du smake renseanleggets nydelige iskalde drikkevann.

Oppmøte: du kan velge om du vil starte på standen ved Østensjøvannet eller fra Skullerud vannrenseanlegg.

Vel møtt til en spennende vanndag 22. mars

Arrangør: Vann- og avløpsetaten, Friluftsetaten, Østensjøvannets Venner, Blekkulfs Miljødetektiver, Norsk Institutt for vannforskning (NIVA), Oslo Elveforum, Oslo og Omland Friluftsråd

Audun
Vetlandsveien
0685

Brekke
OSLO

78a

B-blad
Returadresse:
ØVV,
Pb.77 Oppsal
0619 OSLO

Dagsommerfuglene ved Østensjøvannet

(se også side 46-49)

Nestlesommerfuglen finnes over hele Norge og er en av våre vanligste dagsommerfugler.

Foto: Lars Ove Hansen

Admiralen kommer trekkende til oss om våren og forsommeren

Dagpåfugløyet kjennes på de vakre øynene, ett på hver vinge

Tistelsommerfuglen liker spesielt sommerfuglbusk (buddleia)